Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links
Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Skivebogen

Historisk Aarbog for Skive og Omegn

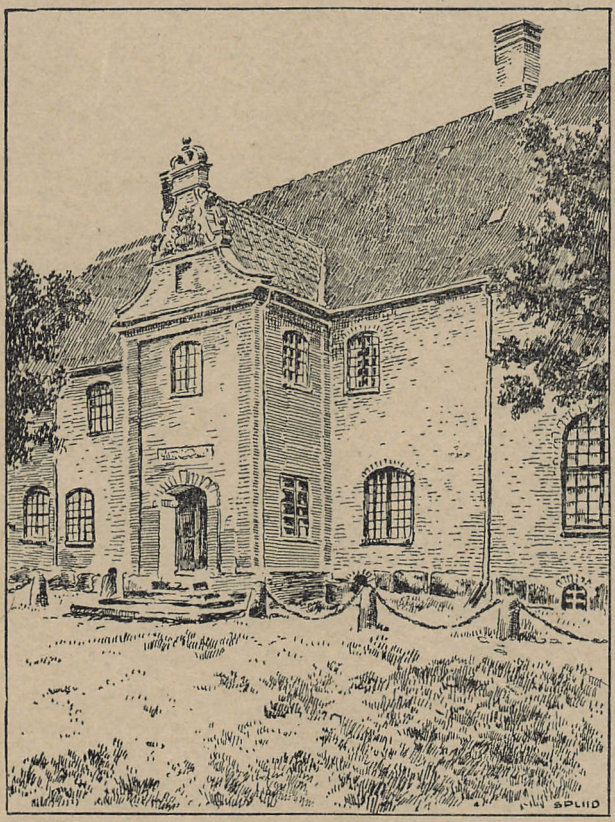

Kaas i Salling. Tegning af Hakon Spliid

47. Bind . 1956

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

SKIVEBOGEN 1956

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

SKIVEBOGEN

HISTORISK AARBOG FOR SKIVE OG OMEGN

47. Bind — 1956

I KOMMISSION HOS JUNGS EFTF. — SKIVE

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Udgivet af:

Historisk Samfund for Skive og Omegn

Redaktionsudvalg:

Førstelærer *J. C. Krogh,* Tøndering
(Redaktør og Formand)

Godsejer, Dr. phil. *Gudmund Schütte,* Eskjær

Litterat *Otto L. Sørensen,* Skive
(Kasserer)

Redaktør *H. P. Kristensen,* tidligere „Skive Avis"

Skive Folkeblads Bogtrykkeri 1956

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

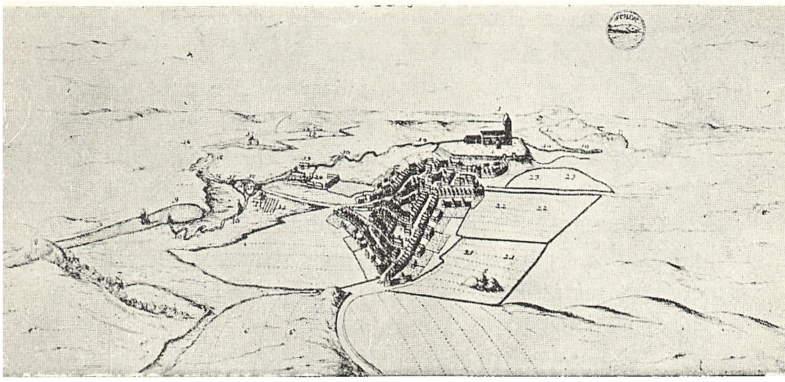

Den høje Bakke med Kirken 1660, og Plan over Skive Købstad, efter Peter Resens skrevne Atlas danikus paa Det kongelige Bibliotek

Skive Kirkebakke som Folkeborg

Af Otto L. Sørensen

Rundt om i Salling ligger en Del Voldsteder, om hvis Historie næsten intet vides. Nogle ligger i Enge og Vige og ser drømmende ud, andre er lagt udfordrende og beherskende højt til Vejrs paa Bakker; men for dem alle gælder det, at Aarsagen til deres nuværende Tilstand i det store hele ikke kan angives, de ligger der blot som gamle Oldemødre, der har tabt Mælet og aldeles glemt deres egen Alder og Historie.

Blandt disse gaadefulde Steder kan eksempelvis nævnes „Ridebanen" eller Ringvolden ved Hagens Mølle i Lyby Sogn, som Arkæologen M. Marinus Reffsgaard, Skive, undersøgte i 1945 og takserede som tilhørende Middelalderen, hvorimod den i „Daniel Bruun: Danmark" regnes som Sallings ældste bevarede Voldsted eller Folkeborg fra Folkevandringstid, hvoraf man ser, hvor vanskeligt slige Levninger lader sig fralokke Alder. Maaske skal

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

den ses som en Herredsgrænsebefæstning mod Erobrerfolket fra Videslev paa Sjælland, der da skal have sat sig fast tværs over Salling i Roslev, Frammerslev og Grinderslev. Navneendelsen -lev, skal tydes som Overlevering eller Arvegods efter Grundlæggerne. Personnavnene i Forleddet er næsten lutter gode, gamle Kendinger fra Saxos Danmarkshistorie. Gudmund Schütte siger: „I ingen anden Gruppe danske Stednavne finder blot tilnærmelsesvis noget lignende sted; i ingen anden aander vi i den Grad Skjoldung-Tidens Luft".

Et lignende, højtbeliggende Voldsted i Skives Udkant omtales i „Bogen om Skive" 1926 af afdøde Magister J. C. Hansen i Viborg, i hvilken han som sin Mening siger: „Kirkebakken har sikkert i Byens ældste Historie spillet en Rolle, som kun faa nu drømmer om. Den har uden Tvivl været Byens oprindelige faste Borg, en Fæstning, indrettet til at optage Stedets Befolkning i Farens Stund. Og den har egnet sig godt dertil: en høj Banke med stejle Skrænter til alle Sider og dog med rummelig Plads paa sin Top. Paa den nuværende Kirkegaard, der nu mod Syd og Øst er udvidet ud over Skrænterne, kan man endnu øjne Omridsene af den oprindelige Bakketop, en langlig Banke, bredest mod Vest, hvor Kirken staar*), men lidt mere spids ud mod Øst. At der blev bygget Kirke paa „Borgen"s Plads er der ikke noget underligt i. Det maa tillige bemærkes, at der paa en „Borg" i gammel Forstand ikke behøvede at staa Bygninger af nogen som helst Art. Den til Forsvar befæstede Plads var altid en „Borg", om der saa ikke var bygget saa meget som et Skur eller en Hytte paa den. Men ofte var der naturligvis hjulpet paa den af Naturen dannede Fæstning med Volde eller Palisadeværk, hvor det tiltrængtes. Oftest løb der vel et Brystværn om langs Skrænten for at lette

*) Alle kendte Grundplaner viser ellers ikke Kirkebanken bredest mod Vest!

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

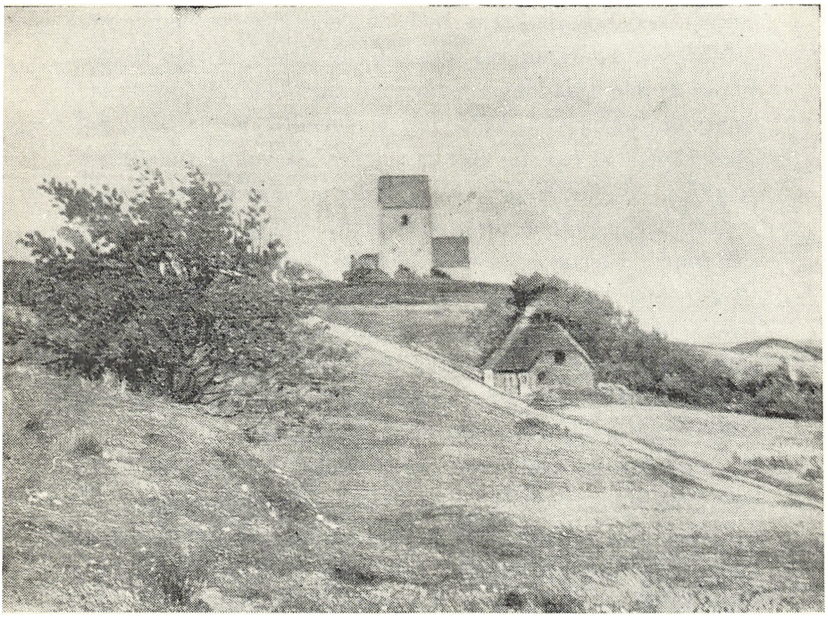

Det fæstningsagtige ved Skive Kirkebakke træder bedst frem set fra Frederiksdal.
(Efter Maleri fra 1867 af Skive-Maleren Hans Smidth, der har tilhørt afdøde Grosserer V. Kallerup, Hellerup, som var født paa Kaas)

Forsvaret, og det er ikke usandsynligt, at Dele af Kirkegaardsdiget, som det staar endnu (nærmest mod Vest og Nord) før Kirkens Tid har ydet Tjeneste som Bolværk mod mulige Fjender".

Magister Hansen har aabenbart Ret i, at vi her har en Tilflugtsborg for os, en Tanke der ogsaa støttes af Stedets Navn, hvilket vore hjemlige Stednavneforskere saa som Dr. phil. Gudmund Schütte, Rigsarkivar Sv. Aakjær og afdøde Lærer Niels P. Bjerregård er rørende enige om, i den Mening, at Skives Navn hører til de gamle fra den graa Old og betyder Befæstning indhegnet med Palisader af udskivet Træ; men hertil maa saa bemærkes, at ogsaa Skivehus hører med til Billedet og kan melde sig med sin sandsynlige Andel som Navngiver til Bebyg-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gelsen ved Folkeborgens Fod, da den ogsaa var omgærdet af Forsvarsværker; thi første Gang Skive nævnes (1231) i det gamle Dokument, som man har kaldt Kong Valdemars Jordebog (fra Valdemar den Anden, Sejrs Tid), kaldes Stedet Skyuæ og Kongsgaarden Skivehus for *Skiuægarthæ*, hvilket sidste Navn har en Form, der aldeles svarer til det oldnordiske *skidgardr*, norsk *skida*, Planke, *skidgard*, Gærde af tynde kløvede Træstammer, hvilket dog ogsaa kan betyde Rummet indenfor Indhegningen. Den oprindelige Betydning er saaledes udstrakt til ikke blot en Gaard i Almindelighed, men ogsaa til ethvert Værn, og Ordet bruges derfor ogsaa om Fæstninger og Slotte som netop *Skiuægardthæ*, Skivehus.

Som det øvrige Land, var Stedet forud for Folkevandringstiden beboet i alle Tider, Arkæologien giver sig af med. Det beviser jordfundne Vaaben og Gravfund, og man maa antage, at det Næs eller den Bakkeø, Skive har bredt sig paa, som Slægtseje, har tilhørt en Stormands Æt, og at Bondebyens Indvaanere fra selvstændige Bønder kan have udviklet sig til undergivne Fæstebønder.

Netop fra en ret sen Tid, 7—8 Hundrederne, engang i den yngre Jernalder, har der ligget en hel Oldtidskirkegaard paa Skraaningen bag Kirkebakken ved det tidligere Harders Teglværk, hvor fordum Ildergravene (Ildgravene) var beliggende, idet man paa Stedet har fremdraget et halvt Hundrede Gravurner, simple Lerkar fyldt med Aske og brændte Ben. Den Omstændighed, at der findes flere Lig jordet i Forening, tyder paa, at der ved Skive i Slutningen af Hedenskabet gaves et almindeligt Begravelsessted, hvilket synes at have dannet Overgangen til den kristne Kirkegaard.

Lavningen mellem Kirken og Byen har for Datiden ogsaa haft Betydning, som i dens senere Tilstand ikke saa lige faldt i Øjnene. Gamle Folk ville kunne huske, at dens nederste Del i sin Tid dannede en stor Dam. Med

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

„Montblanc", forhen Ildgravene, sønder i By, hvor Grydemændene engang brændte de kendte „sorte Skive-Gryder", og hvor en hel Oldtidskirkegaard er fundet med henved 50 simple Lerkar med brændte Ben, fra omkr. 7-800

Tiden blev Dammens Bund omdannet til frugtbare Haver og nu sidst til Begravelsesplads. Men for et Par Hundrede Aar siden var der et Par Steder Tværdæmninger over Slugten, saa der dannedes flere Damme, den ene lidt højere liggende end den anden. Her har det for enhver By nødvendige Gadekær været, hvor man hentede Vand til Slukning i Ildebrandstilfælde, til Vask, Vanding i Haver osv. Over en af disse Dæmninger gik en Sti op til en Kirkegaardslaage — eller maaske før Kirkens Tid til en Port i „Borgen".

Den lille Bondeby, der sluttede sig til Gadekæret, har efter gamle Færdselsveje at dømme, haft Hytter paa Lavningens Nordside udbredt paa hele Terrænet mellem Slugten og den nuværende Vestergade. Ned imellem fra

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Vest til Øst gik der en uregelmæssig Vej eller Landsbygade (nu „Reberbanen"), og Nord for denne har saa Vestergade senere dannet sig. Hele dette Parti af Byen laa i al sin Oprindelighed bevaret indtil 1748, da en Ildebrand tilintetgjorde det.

Ovre paa den nederste Del af vor Kirkegaard laa maaske allerede da Lokaliteten Gryderboderne, hvor de kendte sorte Skivegryder eller Jydepotter fremstilledes, men Brændingen foregik i omtalte Ildgrave, borte fra Boderne og langt fra den øvrige Bys brandfarlige Straatage.

Bygden maa have haft en Forsvarer, et Overhoved, der sørgede for Orden og Forsvar. Da nu Skivehus senere var Syslets fornemste Plads og Sæde for Kongens Lensmand, der her holdt Hus, taler meget for, at de ogsaa her afløste de saakaldte Underkonger eller Jarler, som man hører Tale om ved Aar 1000, der styrede Sysler; thi de kan nemlig ogsaa spores paa vor Egn. I Resen, ikke langt fra den nuværende Sognegrænse mod Skive, laa saaledes den forsvundne Jelshøj eller Jarlehøj, ventelig Jarlebegravelse eller en Høj, hvorfra han fremsagde Loven. Den laa nordenfor Agrene Ofuer-Brenning, en Lokalitet, der nu ikke kan paavises, men den laa altsaa nordenfor det gamle Vad, Nørre-Felding, og var maaske Jeghøj Syd for Vinde, som sammen med tre andre er sløjfede før 1873. Navnet, der er fremdraget af Rigsarkivar Svend Aakjær, giver et særdeles værdifuldt Bidrag til Forstaaelsen af Skives ældste Historie, idet det bringer os paa Spor efter Syslets Jarl. Ogsaa andre Lokaliteter, hvortil Jarlens Navn synes knyttet, er Jelshøj ved Gravgaard i Salling, og Jelserodde, den nordligste Pynt af Lundø, hvilket betyder Jarlens Odde, Navne, der tyder paa, at disse Omraader var blandt Embedsgodset, thi det var ret almindeligt, at en Jarl besad en Del Enemærker eller Strøgods.

Kongsgaarden med det tilliggende Gods androg ved 1231

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

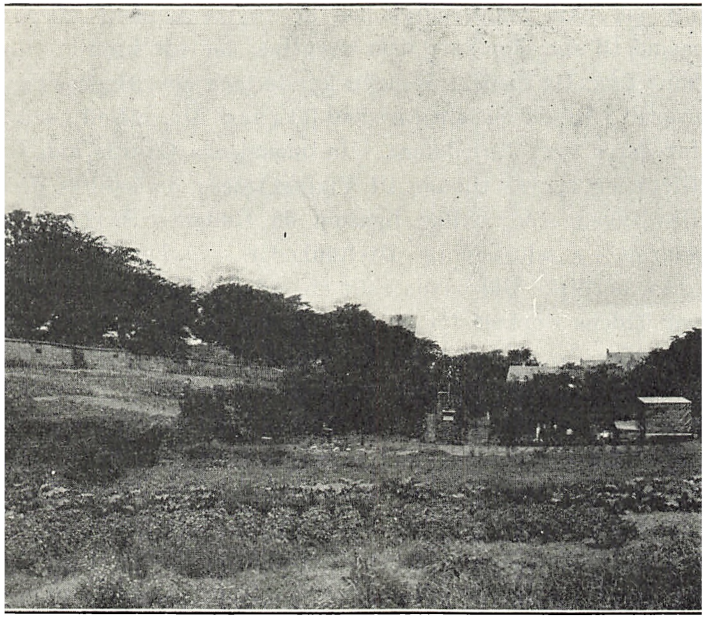

Et Kig op gennem Kirkeslugten ved 1925, med den damagtige Bund, hvor fordum Byens Gadekær var (C. Hadrup fot.)

omkring ved 500 Tdr. Land og udgjorde et Omraade, der gav Kongen en Indtægt paa 40 Mark Guld, og at vi genfinder en Del af Jarlegodset i det kgl. Birk i Skive og i Resen Birk under Krabbesholm, er rimeligt.

Jarlerne var i Almindelighed i ældgamle Tider den regerende Konges nærmeste paarørende; kun disse, tilligemed Kongens Brødre og Sønner og deres Æt, udgjorde Landets Adel. De var næst Kongen de fornemste Mænd. Deres Magt og Anseelse, men ikke altid Dømmet, gik i Arv til deres Afkom, hvorimod det tidligere havde været Brug, at Embedet og det dermed forbundne Dømme gik fra Fader til Søn. Desuden udbredte Jarlerne og deres Æt sig saaldes i Tidens Løb, at de ikke mere ved de naturlige Familiebaand var knyttet til Kongen, men stadig

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

var det ham magtpaaliggende at knytte Landets Hærmænd til sig eller gøre dem mægtige, der var knyttet til hans Sag. Og medens Kongen kunde tage sine Hærmænd overalt i Riget, maatte Jarlerne ikke tage Hærmænd uden for deres eget Jarledømme. Hærmændenes Gaarde kan i Historien spores tilbage til Vikingetiden; da kaldtes de Høvdingegaarde, hvilke ligesom de tidligere Særbrudsgaarde — selvstændige Driftenheder — allerede i den graa, nordiske Old havde skilt sig ud fra Landsbyen, der var Tidens Eoplads for de frie Bønder og var beliggende uden for denne, helst ved en Aa, netop som Skivegaard er lagt. Gaardenes Herrer var Vikingehøvdinger, og hver Høvdings Gaard rummede en Skare Husfolk, der bemandede Skibet. Avlen forestod Drottens Hustru, Drotningen. Høvdingen kaldtes Drot efter Hustroppens Betegnelse „indrott". Huskarlene var hans Tjenere, og Høvdingens Søn kaldtes Kon-ungr, deraf Navnet Konung eller Konge, og deraf de talrige Søkonger", hvorom Sagnene ogsaa melder for Sallings Vedkommende; men vi kender dem kun i Nordsalling, i Hekkelund, Brokholm og Jonas i Næsum.

Men hvem sad med Tiden i Skive, ikke en Runesten fortæller derom. Historien her i længst forsvundne Dage synes at dølge sig i et ret uigennemtrængeligt Mørke om ham, hvis Eftermænd ses at have ført Titelen „Høvedsmand i Sallingholm". Historien omtaler som sagt Jarlerne ved Aar 1000, og lytter man til sagnene, fortæller de dog sit om Limfjordsøen Sallingholm, som ved Tiden 800 var ved at blive landfast med Hardbosyssel og ikke længere var at ligne ved en Ø (!) og skilt derfra ved Moser, Enge og side Lavninger førende fra Limfjordsarmen ved Skive tværs langs Sallings Sydgrænse til Sønder Lem Vig paa Sallings Vestkyst.

Tidens Færdsel gik fremfor alt over Havene, og Jydernes Stormænd var oprindelig Krigere — til Nord og til Syd

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

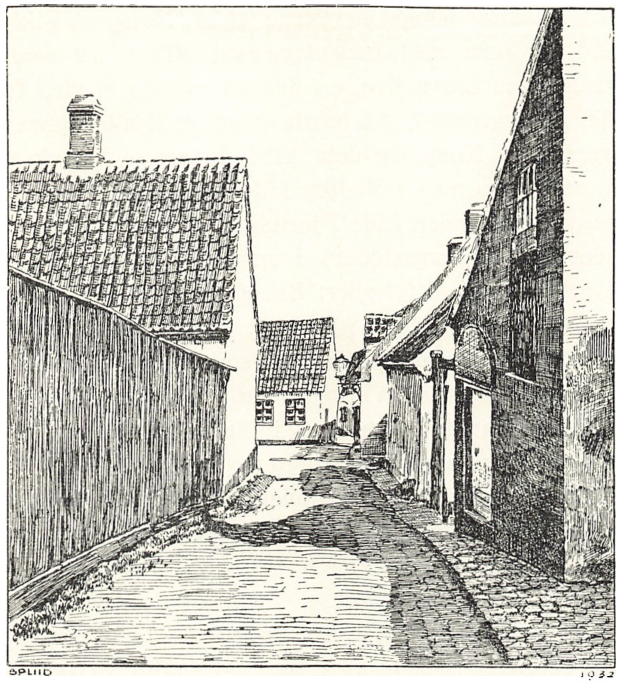

Nederste Del af „Reberbanen" ned mod Byens første lille Torv
(Tegning af Hakon Spliid)

paa begge Sider af Limfjorden var Kysterne i lange Tider i Vikingetiden en stor befæstet Lejr — mener flere Militærforfattere, og tydeligvis ikke uden Grund. I disse Egne menes dristige og modige Vikinger og Høvdinger at have indrettet sig med Kvinder og Husstand, for naar Foraaret kom at drage paa Plyndringstogt til fremmede Kyster. En saadan Viking, der om Vinteren sad i sodet Hald, men om Sommeren drog i Viking, kaldtes en Sommerfarer eller Sumarlide — og frit kan man gøre sig en Mistanke om de herværende Beboeres Delagtighed i disse Togter; thi naar man graver ned i Bunden af vor gamle Købstad, er man stødt paa Spor, der taler sit eget tavse

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Sprog om disse længst henfarne Tider. Netop et Vikingesværd af Jern med lang tveægget Klinge er saaledes opgravet ved Skive Bro, en Sværdtype, der menes fremstillet i Normandiet, det havde et svært Hjalte og en stor kløverformet Knap, og dets Tilstedeværelse kan da tyde paa, at vi var med i Vælten i denne urolige Vikingetid. Lige paa den anden Side Fjorden, i Hald ved Højslev, er fundet (en Hjemmesidder) i en Mandsgrav fra samme Tid med Sværd, Stigbøjler, Bidsel m. m. Her kan ogsaa nævnes, at man i 1842 gjorde et Fund i Grynnerup By fra Tiden før Gorm den Gamle, gemt hen noget efter Aar 907 i Slutningen af Vikingetiden. Her kom for Dagen 1 Sølvbrakteat fra Dorestad i Holland, 1 Mønt, slaaet i Mainz, 13 samanidiske Mønter (892—907) og 1 Sølvbarre. Der har været Forbindelse udenlands. Om det er Handel eller Udfærd, der afspejler sig i Fundet, er uvist.

Efter norsk-islandsk Overlevering var Gorm den Gamle i Ungdommen „den mægtige Tjodkonge". Olav Trygvasons Saga fortæller, at Gorm drog ind i Jylland, fældede Kong Gnupa i Hedeby og drog mod en Konge ved Navn Silfraskalli. Derpaa gik Gorm op i Jylland — tilintetgjorde alle Kongerne helt sydpaa til Slien, velsagtens saa sent som 935, og hermed skulde altsaa Jarlerne gaa ud af Sagaen, men nej! de „gaar snart igen".

Imens vinder den nye Tro sivende Indpas og faar øjensynlig en saa stor Magt i Salling, at de hedenske Runesten (omend ingen kan eftervises) blev anset for ful Hedenskab behæftet med Argskab — for ikke en Sten haves. Taalt var dog fremdeles Runerne som kristne Indskrifter, vi har endnu den lille Runesten i Hvidbjerg Kirke, der bærer Bønnen frem: „Beder for Bo — Bo". Ligeledes Døbefontsrunerne i Selde (1150—1200): „Gudslivet faar den, der vil i Fonten". Man ristede endog Runealfabetet paa en Kirkekvader og i en Vinduesbue i Mønsted Kirke, her kunne saa enhver, der var lysten, lære

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

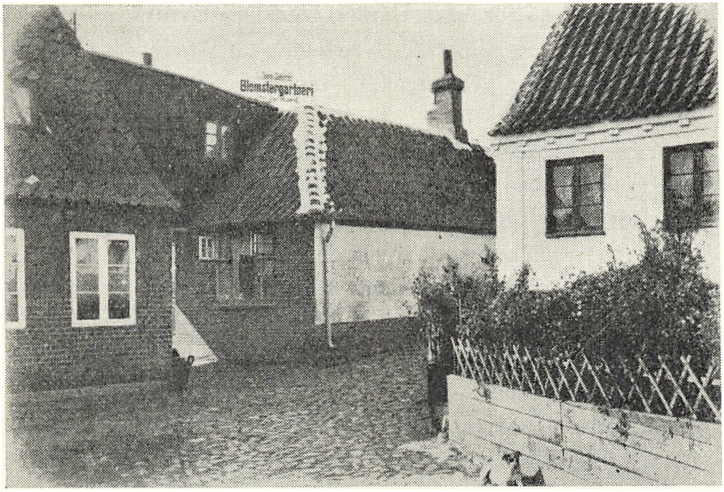

Et Hjørne af Byens første lille Torv

at stave Stave (Runer raade). Kendskabet til Runerne forsvinder ikke helt og heller ikke Lysten til at genoptage Brugen af de gamle Tegn. Mange af disse unge Indskrifter, der fabrikeres den Dag i Dag, viser ved urigtig Brug af de gamle Runer den sene Oprindelse. Saaledes ogsaa den falske Runesten ved Skive Museum med Indskrift: „Thitis Minde", ukyndigt ristet med Blanding af Folkevandrings- og Vikingetidsruner.

En meget stor Rolle har Limfjordsegnene beviseligt spillet i Vikingetidens Historie, saa man her kommer i nær Forbindelse med Danmarks Historie. I 970 sker der en grim Hændelse helt østerpaa ved Hals, hvortil den danske Prins Guldharald, en Sønnesøn af Gorm og Thyra Dannebod, var stævnet. Han fik efter Hakon Jarls Raad lokket den norske Prins Harald Graafeld ned til Limfjorden, hvor han overfaldt og dræbte ham. Derefter blev han selv seks Aar senere (976) overfalden, fangen og hængt af Hakon Jarl i Nærheden af Hals. I 1886 „gik han igen", da Cand. V. Boye ved Oldnordisk Museum kom

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

til Hals for at foretage Forsøg med Opgravning af Prins Guldharalds Levninger i Nærheden af Havet ved Hals Ladegaard, men „Gespenstet" havde nu ikke Lyst til at vise sig den Dag.

Sagaen beretter Gang paa Gang om store Flaadestævner fra hele Landet i Limfjorden, saa Fællesskabet staar tydeligvis bag den danske Sejlads. Ofte mødes her 1000 eller 1500 Snekker, og i nyere Tid har man gættet sig til, at en Del af Svend Tveskægs Kærnetropper til Englandstogtet omkring 1010 maa have ligget i Vikingegarnison i Aggersborg ved Løgstør, og et af Datidens Møntslagningssteder, Ørbæk, bliver vist at søge der paa Lag.

Vi hører ogsaa, at Knud den Store i 1027 sejler Vest ind i Limfjorden med sin Englandsflaade paa 1200 Skibe.

Mere kendt er vel Beretningen om den norske Kong Harald Haarderaades eventyrlige Flugt for at undgaa Forfølgelsen af den danske Konge Svend Estridssøn. Harald havde hærget særligt nordenfjords ved Aalborg og var med sine tungtlastede Skibe naaet til en Tange vesterude; da det blev mørkt ryddede de Skibene og drog dem over Ejdet og undslap. Saa styrede de Nord forbi Jylland. Da kvad de: „Af Danernes Hænder Harald gled". En 25 Aar efter denne dramatiske Begivenhed fik Beboerne langs Limfjordens Kyster atter noget at tale om. Da samlede Knud den Hellige en mægtig Flaade her for gennem Aggertangen at foretage et Togt til England. At Ledingsbønderne ikke afventede Kongens Indfinden og tog hjem, og det skulde faa saa sørgeligt Forløb og ende med Knuds Drab i Albani Kirke i Odense, har her mindre at sige — i denne Forbindelse. Historieforskernes Mening er, at denne Flaade laa fordelt ved Fiskbæk nær Viborg, i Lysen ved Harre, i Kilen ved Struer, ved Hals og Aalborg.

Alt under Vikingetogterne har Skive nok kunnet lignes ved en Flække, hvis beskedne Torv ventelig var at

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

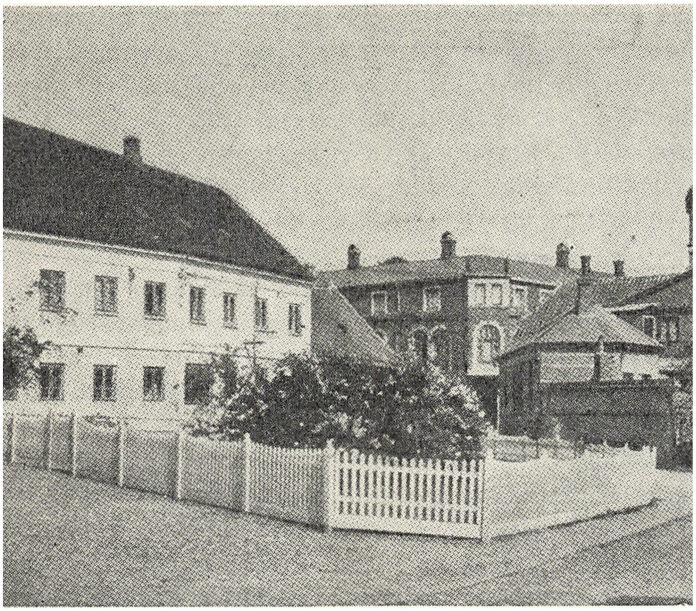

Et Par Alen under Jorden, bag Gitteret paa Sønderbyens Torv, fandtes i 1897 gamle, vejrbidte Syldsten med Skraakant fra Sct. Pederskirken, som omtales 1304, og da man i sin Tid opførte Apotekets Sidehus, som ses til Højre, fandt man en formodet gammel Bybrønd

finde for Enden af Bygdegaden („Reberbanen"), hvor man maa tro, at Gryder og Fisk fandt god Afsætning, thi Saxo siger jo, at den store Limfjord sidst i 11-Hundrederne saaledes vrimlede af Fisk (Sild), at Folk der i Egnen nok alle Dage havde lige saa meget deres Næring af Fjorden som af Jorden. Inden ret længe maa det gisnede første Torv have faaet en Afløser paa Stedet for Enden af Vestergade (nu Posthustorvet), hvor man, da det gamle Apoteks Sidebygning opførtes, fandt en gammel Bybrønd, som den mentes at være. Paa dette Sted er vi tydeligvis paa gammel hellig Grund, her har ventelig i hedensk Tid været en hellig Plads, maaske et Vi eller Hov, der afløstes af en kristen Trækirke med Klerkebo, da den nye Tro, efter velkendt Opfattelse, gerne arvede

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

de forrige Helligdomme, og mange Gange har man da ogsaa gravet sig ned til gamle Efterladenskaber, der tyder i kristen Retning, idet en stor middelalderlig Kirkegaard er fundet, dækkende det meste af den skraanende Bakke, Sønderbyen laa paa, strækkende sig tæt op bag Vestergades Husrække. Senere anede Beboerne i Sønderbyen slet ikke, at der under deres Gulv laa den ene Benrad ved den anden.

Den formodede lille Trækirke i Sønderbyen blev, som det af visse Aarsager lader til, afløst af en mindre Kampestenskirke, nærmest romansk præget, hvilket tidligst kan være sket ved 1135, thi Vor Frue Kirke oppe paa Bakken, hvis midterste Del synes at være blevet til henved 1175—1200, har i sine yngre Tilbygninger fra omkring 1385—1410, et ældre Materiale anvendt. Det gælder saaledes Taarnets underste Del, der forekommer at være opført af gamle Kvadre, begribeligvis fra Sønderbykirken, ligesom en middelalderlig Granit Gravligger med indhugget Tovsnoning, der nu sidder i Kirkens Runding. Man fik et klart Bevis for Sønderbykirkens Tilværelse, da man i 1897 udvidede H. B. Nielsens Klædefabrik; nogle Alen i Jorden ved Vestergadehjørnet fandtes da en Mængde meget store Kampesten af samme Størrelse og Form som de, der findes i Sokkelen af vor nuværende, gamle Kirke. I denne Forbindelse kommer man til at tænke paa nogle mægtige, tilhugne Sten, som er henlagt indenfor Porten bag Gartner Gert Møllers Efterfølgers Butik i Adelgade, mon de ikke skriver sig herfra? — man ved det ikke! En af Stenene er en fin, og vist kostbar, Sten af Porfyr, glat og smuk og saa stor som Halvdelen af et almindeligt Bord og er mindst ½ Alen tyk. Her ligger ogsaa en ligesaa stor, ældgammel, vejrbidt Granitsten. Endvidere ses her ogsaa en meget smal Granitsten, men til Gengæld saa lang som en almindelig Dør er høj, den har ret synligt en lang Række smaa Rundbuer i den ene Kant. En

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Gammel ornamenteret Sten i Den gamle Kirkes Runding, som formodes at stamme fra den forsvundne Kirke i Sønderbyen (Tegning af Pastor V. Munch)

mindre Trappesten ligger i Porten, den har Skraakant og er tydeligvis en Sokkelsten fra en Kirke, for borgerlige Stenhuse af Granit kendes ellers ikke i Byen. Sønderbykirken nævnes i Kilderne en enkelt Gang, nemlig 1304, da der den 10. Marts til Sct. Pederskirke i Skive blev testamenteret 3 Mark Penge af Fru Cecilia i Lund i Skaane, Enken efter den forhenværende Marsk, Herr Jens Kalv (Originalen i det svenske Rigsarkiv), der havde ejet Vinderup Hovgaard i Sal Sogn, en Gaard han 1274 havde faaet tilskødet af Fru Lucie. Fru Cicilias Datter, Fru Inger, giftede sig med Herr Albert Albertsen Eberstein, der ejede samme Gaard i 1349, og han var en Bror til Lensmanden Ludvig Albertsen Eberstein, som sad paa Skivehus lige før 1328.

Fra Kirkens Gravpladser i Sønderbyen blev der for henved 60 Aar siden kørt mange Læs Knogler op til Kirken paa Bakken, hvor de danner et helt „Benhus" i Jorden mellem Taarnet og Vaabenhuset, store, gule, ældgamle Knogler at se paa. En betydelig Benmængde var allerede af Byens uvorne Unger solgt til en Produkthandler, inden Politiet kom og satte en Stopper herfor.

Og man kan blive ved med at fortælle om Fund der fra, saaledes fandt man allerede i 1887 i Fisker Rogert Andersens Have bag Klædefabrikkens Gaard et stort Gravsted med mange Skeletter tilligemed en muret Kampestensgrav med Indsnævring til Hovedet. Heri fandtes et velbevaret Skelet af en ung Kvinde fra 11-Hundrederne, vedlagt et 3 Tommer langt Kors af Oliventræ med ind-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

drejede Kredse, maaske hidrørende fra en Rosenkrans.

Flere Steder i Byen er der fremdraget gamle Ligsten og Stykker af Epitafier, som dog delvis kan henregnes til den næste Kirkes Tid. I Bogbinder Hendriksens Gaard i Vestergade 16 kom man over en flad, firkantet Sandsten, ca. 1 Alen lang med en særdeles smukt hugget kvindelig Figur i Ligdragt med Sløjfe paa Forsiden og med Hovedet hvilende paa en udtunget Pude. Man har et Billede af Kristian den Fjerde i lignende Dragt. En ganske lille Sten med samme smukke Billede blev fundet nær Kirkegaarden. Man har ogsaa genfundet en bred Døroverligger med Bue, vist som Trappesten i en Gade, den er nu indmuret over Vaabenhusets inderste Dør.

Naar Skive og Skivehus senere træffes som Kongens Eje, kan man næsten være sikker paa, at det ikke er gaaet fredeligt af. Der skete nemlig afgørende Begivenheder som Følge heraf, Højborgen nedlægges som saadan, og en Kirke indtager dens Plads, samtidig med at Skivehus befæstes og Aaen bragtes Gaarden nærmere ved Gravning. Straks da Kong Valdemar den II Sejr 1202 fik Styret, var han tilstede i Fjenneslev paa Sjælland, og holdt her den første Kongetale til sine Mænd, hvori bl. a. Sallings Almindinger omtales. Han talte saa: „Vi har hørt sige af de gamle, at Svend Tveskæg (med Regering 986—1014) gav sine Mænd Kronens Skove og Lunde (Almindingerne) i Pant for det Sølv (heri indbefattet deres Koners Smykker), de havde løskøbt ham med, da han sad fangen (i Jomsborg). Og da skal Jyderne have delt Kongens Skove mellem Slægterne, fordi Jylland, som vi ved, var alletider inddelt i Sysler, saa var det Ret, at Slægterne (der i Landet) dannede et Sysselstyre for Kongsjorden, hvoraf hver Slægt fik sin Del. Saadan siger gammelt Ord. (Om Pantet er blevet løst, ved vi ikke, men Jorden og Skovene er blevet ved at høre til Kronen, saa at Jyderne styrede Konglev i Broderlav). Nu vil jeg

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

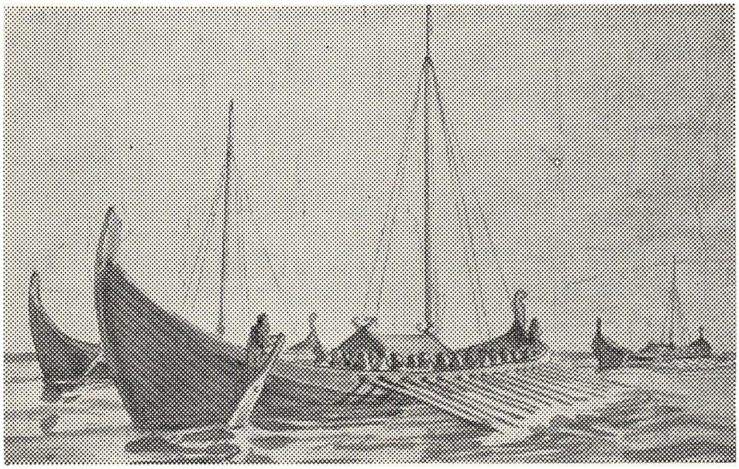

Vikingesnekker i Limfjorden med bjergede Raasejl og Mandskabet hvilende paa Aarerne
(Efter rekonstrueret Tegning)

nævne de Mænd, der er her tilstede, udsendt af de jydske Broderlav for Fællesjorden, og jeg tilsiger Brødrene deres gamle Ret, naar de fremdeles holder den i Hævd og gør deres skyldige Leding". Her er fra Salyngsysæl: Biauer (Bæver) og Ridder Nigles Net (Niels Nait eller Bos) m. fl. Maaske er Ridder Niels, derved 1202, Høvedsmand i Sallingholm.

Vikingetiden ændrede allerede meget i Hærinddelingen, i alt Fald for de Herreders Vedkommende, der laa nær ved Søen. De fik saaledes i Stedet for Inddeling i Herreder en Inddeling i Hafne og er maaske allerede sket ved 800 i Kong Godfreds Dage, en Lægd af Bøndergaarde, der stillede een Mand. 40 eller 42 Havne dannede en Skipæn, der altsaa stillede 40 eller 42 Mand fuldt rustede til Søs eller til Lands under en af Bønderne valgt Styresmands Kommando. Ved Aar 1000 ved man, der fra det Opland, der hørte under Viborg Stift, altsaa Salling med andet betydeligt Omraade, stillede 100 Skibe og i Vendsyssel blot 50. Velsagtens var det denne Styresmand, der fra at

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

være Kongens Bryde her paa Stedet med Tiden udviklede sig til at blive Høvedsmand paa Skivegaard.

Man maa ikke forestille sig Skivehus anderledes end bestaaende af Volde og Grave, forstærket med Palisader, hvori laa en Borg, ikke af sammenklinkede Sten, men en Vaaning af Bindingsværk og Ler i Lighed med andre Stormænds Gaarde paa den Tid, og vi træffer den, som bemærket, tidligst 1231 som værende i Kongens Eje. Intet Høvedsmandsnavn fra Borgens ældste Tid er os levnet; men et middelalderligt Contrasigil, efter Nationalmuseets Skøn fra omkring 1300, har maaske tilhørt eller forestiller en af de gamle, ukendte Lensmænd her. Det viser en pansret Rytter med en Jagtfalk paa Haanden. Denne Messingklump fandtes for 50 Aar siden paa Østertorv i en Have, der da tilhørte Tandlæge Vilh. Thomsen (nu hvor „Engelsk Beklædningsmagasin" er). Paa Pladsen var endnu efter Lenets Ophævelse 1661 en Markedsplads lige uden for Porten til Skivehus' Ladegaard.

Vi vender tilbage til den fjerne Tid 1320, da Erik Menved var død, da valgtes Eriks Bror, den saakaldte Pantsætter, Christoffer den Anden, den sletteste Regent, Danmark har haft, til Konge. Han maatte underskrive en ydmygende Haandfæstning, der til Fordel for Gejstlighed og Adel næsten berøvede ham hans hele Magt, saa kun Kongenavnet blev tilbage. Heri forpligtede han sig til at nedrive de fleste nyere kgl. Slotte i Nørrejylland; men naar Skivehus uomtvisteligt ikke delte samme Skæbne, maa Grunden hertil vel nærmest søges deri, at Slottet snart kom de oprørske Stormænd i Hænde. Seks Aar efter, netop 1326, fik Skive sine Købstadsprivillegier fornyede, hvilket er et Tegn paa, at den som Købstad maa være en Del ældre; det var selvsamme Aar, da den uduelige Christoffer den Anden blev tvungen til at forlade Land og Trone, og et Barn, den omtrent elleveaarige Hertug Valdemar af Sønderjylland, hvis Fader Hertug Erik var død

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

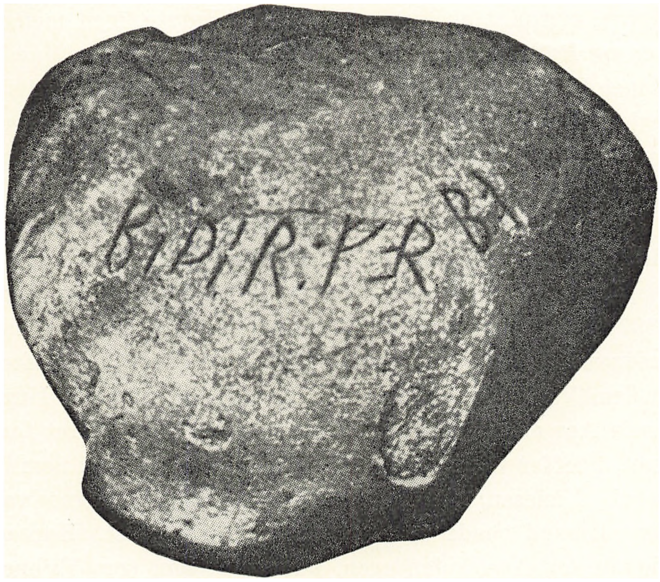

Kristen Runesten fra Hvidbjerg Kirke i Salling (fra omkr. 1150-1200), nu indsat i Vaabenhusvæggen. Tekst: „Beder for Bo Bo"

det foregaaende Aar, blev den 7. Juni af Jyderne paa Viborg Landsting udraabt til Danmarks Konge efter at have udstedt en ny Haandfæstning. Han maatte nu regere under Formynderskab af sin Morbror, den velkendte holstenske Greve Gert (den skaldede), hvem Niels Ebbesen vog.

Blandt de danske Stormænd, som især arbejdede for hans Sag, var den forhenværende Marsk Ludvig Albertsen (Ejer af Hevringholm ved Randers), oprindelig af den tyske Slægt Eberstein fra Brunsvig, hvor Slægtens Stamslot laa ved Amelunxborn, og han havde ialt Fald før 1328 faaet Skivehus og Sallings Herreder i Forlening som arveligt Len. I 1326 i Begyndelsen af Rigets Opløsningstid var han blandt Lederne af Jyders og Fynboers Oprør mod Christoffer. Han blev nu en saare mægtig

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Herre, nærmest at ligne ved en lille Fyrste, med mange Len og Rettigheder. Ludvig Albertsen har paa en Maade staaet Fadder til Skives ældste, nukendte Købstadsprivillegier, men næppe opholdt sig synderligt her paa Skivehus — lige saa lidt som hans Børn, der havde Forleningen efter ham.

At der samtidig var flere, der havde Bud efter Skives Herligheder, fremgaar af, at Hvitfeld fortæller, at Tredieparten af Skive og Aaen var iblandt det Gods, som 1327 blev tildømt Erik Valdemarssøn af Sverige for mødrene Arv her i Landet. Først ved Regeringsskiftet mellem Valdemar Atterdag og Kong Olav, et halvt Hundrede Aar efter at Skive fik sin omtalte Købstadsret fornyet, træffer vi den næste Forsvarer af Skivehus, nemlig Jakob Nielssøn, der paa Danmarks Riges Vegne var Høvedsmand baade paa Skivehus og Hald Slot. Han er ukendt for Adelskalenderen, udover at han som Væbner overværede det mærkelige Møde Kyndelmissedag 1375 i Lyby Kirke i Salling, der bestod af de fornemste gejstlige og adelige Herrer og andre fromme Mænd fra Salling med tilstødende Landskaber. Tilstede var bl. a. Viborg-Bispens Bror Jacob (Moltke), Prioren i Grydersløff (Grinderslev-Kloster), Hans Hansen, Sallingsyssels Provst (Regnskabsfører) Torben samt fire Præster (Herredspræster?) Hans, Jordan, Thomas og Henrik. Her blev det aabne Brev til alle tro Kristne udstedt af Ridder Bo Høg (til Tanderup, Lensmand paa Ørum i Thy), Ridderen Hans Lykke (maa være Jens Lykke, der havde Brøndum ved Aalborg i Pant) samt Væbnerne Morten Jenssøn (som vist er Mikkel Jensen til Næsum, Østergaards Forgænger, kaldet Krabbe), Henrik Nielsen, Niels Brage (vist Niels Bratze i Næsbækgaard i Salling), Peder Bleg, Anders Jensen, Peder Neve, Mikkel Buggi (nok Bror til Jakob Nielssøn paa Skivehus. Her er ogsaa Peder Høgholt eller Hughatz (skal vel kendes som Peder Hvass af

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

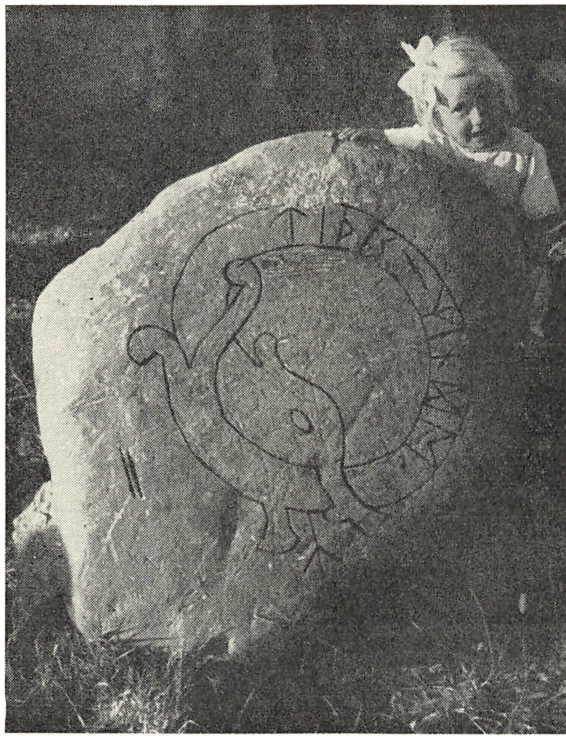

Den falske Runesten udenfor Skive Museum, fundet 1943 paa Stillings Eng ved Gl. Skivehus, med Runeindskrift: „Thitis Minde". Teksten her optrukket

Ramsing i Salling), Christen Stigssøn (Hvide), foruden den fra tysk Landevejsridderslægt stammende Gotskalk Skarpenberg (til Spøttrup, Niels Bugges Svigersøn fra Hald).

Man havde omsider faaet nok af al Landsens Ulykker, saa Kundgørelsen og Forpligtelsen om at holde Kirken i Ære var vel ment som en Kirke- og Landefred, og de svor nu med oprakte Hænder imod Himlen, at de skulde stadig og aldeles uden Svig og Skalkhed lægge Vind paa at forsvare Kirkens Personers Ret og Frihed og det som den tilhører, for at afvende Guds Vrede og Grumhed, som

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

man mente var underlig optændt mod Riget, der var blevet hærget af Misvækst, Fædød og Fiskeriets Formindskelse samt Brand, Rov, Plyndringer, Kirkesvig og deslige.

Denne ellers ret ukendte Jakob Nielssøn er omsider, efter omfattende Granskninger, fundet som Vidne ved en Godsoverdragelse i Roskilde 1379 og kaldes da „Ib Nicklessøn de Haall" (Hald). Han maa være den selvsamme Jep Bugge, der døde ugift; sad i Rigets Raad og findes paa Buggernes trykte Stamtavle som Søn af den selvraadige og stejle Herre Niels Bugge til Hald, der igen stammede fra Hegnet i Salling. Jakob er nok død efter 1379, thi hans Len Hald blev 1377 pantsat til Timme Limbæk, men Jakob blev, Traditionen tro, stadig ved med at kalde sig „til Hald".

Herefter ser vi i Kilderne Skivehus i 1406 for første Gang kaldet: „det Slot og Fæste med Volde og Grave". Da havde vor Theoris Moder og Ophav til Skive, Højborgen paa Kirkebakken, forlængst udspillet sin Rolle. Kirken lyste derpaa sin Fred over Stedet, mens Omgivelsernes oprindelige Tilstand evindelig udviskedes ved Kulegravninger, hvorfor en Undersøgelse næppe vil fortælle noget paa en for Sindet og Historien berigende Maade.

Contrasegl i Messing fundet omkr. 1910 af Tandlæge Vilhelm Thomsen i en Have ved Østertorv, hvor fordum Markedspladsen var udenfor Gl. Skivehus' Ladegaard. Rytteren med Jagtfalken paa Haanden, forestiller maaske en af de gamle ukendte Lensmænd paa Skivehus. (Efter Gibsaftryk i Viborg Museum, og Seglet er efter Nationalmuseets Skøn fra omkr. 1300)

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ANVENDTE KILDER:

Aakjær, Svend: Kong Valdemars Jordebog. 1943.
Adam af Bremen: Om Menigheden i Norden.
Birk, L. V.: Danmark før Valdemarstiden. (Vor Fremtid 1913).
Birch, L. V.: Kirken i Middelalderen. (Vor Fremtid 1912).
„Bogen om Skive" 1926. (Redigeret af Charles Thiesen).
Bondesen, P. C. B.: Slægten Bugge. 1910.
Bruun, Daniel: Land og Folk. 1919—23.
Bugge, A.: Vikingerne I II. 1904—06.
Eline Gøyes Jordebog.
Matthiessen, Hugo: Middelalderlige Byer.
Pontoppidan: Den danske Atlas. 1768.
Resens skrevne atlas danikus.
Saxo: Danmarks Krønike.
Schütte, Gudmund: Salling Syssels Oldsaga. („Skivebogen" 1915).
Schütte, Gudmund: Stednavne fra Arilds Tid.
Skive Musæums skrevne Katalog.
Starcke, Viggo: Danmark i Verdenshistorien. 1946.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Fra gamle dokumenter om Sønder-Andrup, Ramsing

Af Andreas Sidelmann.

Den bekendte historiker, dr. O. Nielsen, udgav i 1872 „Dueholms Diplomatarium", en samling af gamle dokumenter, hvoraf nogle omhandler Sdr. Andrup så langt tilbage som 1404. Derved bliver Sdr. Andrup den del af Ramsing, som man får mest at vide om fra gammel tid.

Det første dokument omhandler en handel om tre ejendomme i Andrup, som ejedes af væbner Peder Hase til Vellumgård i Håsum. Den 11. maj 1404 pantsætter han sine tre ejendomme i Ramsing sogn, som er Andrup, Grundvadsgård, som Knud bebor, og Blæsbjerg med alle dertil liggende agre og enge, for 11 lod mark i gode sølvpenge til Nis Hvas. Pengenes værdi beregnes efter vægt. Peder Hase forpligter både sig selv og sine arvinger overfor Nis Hvas og hans arvinger til at være „fri og frelst" til ovennævnte ejendomme, det vil sige, at ingen kan købe dem, indtil de bliver lovlig løst ved, at pantet bliver tilbagebetalt.

I året 1413 mødtes de to i Flensborg „og skændtes bravt" om et brev, som en broder Bent i Viborg havde skrevet på Nis Hvas's vegne, men på en anden måde, end det var hans mening. Deres venner fik dem forliget således, at Nis Hvas's brev skulle være „magtesløst". Brevet må have noget at gøre angående ovennævnte pant, for Peder Hase „svor på min kristelige tro, at det aldrig

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

skulle komme ham til skade i dette pant, jeg ham satte for 11 lødige mark".

Væbner Peder Hase til Vellumgård gav 1425 en gård i Vester Lyby, Søndergård, til at være præstens fri sædegård mod sjælemesse for sig og sine forældre. Han var gift med Kirstine Krag, der anden gang blev gift med Anders Skeel, der derved blev ejer af Vellumgård. Deres datter blev gift med Oluf Pedersen Glob, som nu blev ejer af Vellumgård. Deres søn Albrecht Glob fik gården efter forældrene; den gik i arv til Oluf og Melchior Glob 1516, sidstnævnte blev gift med Anna Lange, der som enke blev gift med Gregers Ulfstand, der lod Vellumgård nedrive; så var dens saga som herregård for stedse endt.

Om „Glob" og „Hase" læs H. C. Andersens eventyr: „Bispen på Børglum og hans Frænde". (Medd. af hr. litterat Otto L. Sørensen, Skive).

I 23 år er Nis Hvas i besiddelse af disse ejendomme i Sdr. Andrup, og pantebrevet er ikke blevet indløst, thi 24. marts 1427 overlader Nis Hvas pantebrevet til Lyder Kabel, „fra mig og mine arvinger med alle rettigheder, som de kom til mig. Hvis dette på en eller anden måde hindredes, da forpligter Nis Hvas sig og „mine arvinger" at give hr. Lyder eller hans arvinger deres igen inden et halvt år der efter"*).

Lyder Kabel hører til en fra Meklenborg indvandret slægt. Hans fader hed Lyder Kabel og var lensmand på Ravensborg på Lolland, men døde af sine sår, som han fik i slaget ved Falen og blev begravet i Nysted kirke. Af hans tre sønner blev vor Lyder Kabel gift anden gang med Mette Jensdatter Due, en datter af den rige hofmester Jens Due, der var ejer af meget gods, bl. a. Fuglsang på Mors. Sønnen, Lyder Kabel, var med i slaget på

*) Niels (Nis, Nicolaus) Hvas de Salling er sikkert identisk med den Nis Hvas, der omtales ovenfor, gift med fru Rostrup Godshalksdatter. (Meddelt af Otto L. Sørensen, Skive).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Sollerup ved Eggebæk mod ditmarskerne som en af førerne sammen med Mogens Munk, der faldt, men Lyder Kabel undkom ved at flygte.

Lyder Kabel og hans frue var meget optaget af at sikre deres sjæls salighed ved at give meget af deres gods til Dueholm Kloster på Mors.

Nogle gav gaver for at blive passet og plejet af klostret på deres gamle dage, andre for at komme til at ligge i klostrets jord, andre igen for at få deres hvilested i selve kirken eller for at få læst sjælemesser.

Lyder Kabel dør før 1442, og muligvis, for at få slået fast, at hans enke virkelig er ejer af disse ejendomme i Sdr. Andrup, tog ridder Lyder Kabels enke, Mette Jensdatter Due, den 30. juni 1442 tingsvidne på, at hendes mand havde købt omtalte gods af Nis Hvas. Nogen egentlig handel ses ikke at have fundet sted, men pantebrevet er nok ikke blevet indløst, skønt det nævnes her, at godset er købt.

Sagen blev behandlet på Rødding herredsting, hvor hendes foged, Severin, mødte på hendes vegne. „Hun fik fuld tings vidne med 8 beskedne danske mænd på, at det var dem viterlig, at hr. Lyder Kabel købte det gods af Nis Hvas, som ligger i Ramsing sogn, Andrup, Grundvadgård, Træbensgård og Blæsbjerg og deres tilliggende, og de havde aldrig hørt, at Nis Hvas eller hans arvinger gav noget „kiært" (krav) på nævnte gods".

Fru Mette Jensdater Due har en tro tjener, Jes Povlsen, som er af samme fromme sindelag som hans herskab. Han er søn af Powel Thorstensen, kongens foged i Nørre herred, der var blevet adlet af Erik af Pommern. Fra tidlig tid kunne enhver fri bonde optages i den lave adelsstand, men skulle indstilles dertil af en højtstående adelig person. På Mette Jensdatter Dues forbøn udstedte kong Kristian I 28. februar 1452 et friheds-brev for Jes Povlsen, der giver ham og hans kone „frihed og frelse

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

på deres person med skjold og hjelm som andre riddere og svende og to kronens bøndergårde i Tødsø (Mors), som hans fader og han nu har i værge, dog kronens ret uforkortet som andet frit bonde- og købstadsgods".

Disse nybagte adelige levede i almindelighed i tarvelighed sammen med deres tidligere ligemænd, de andre bønder, og når de optræder, er det altid i samfund med dem, hvorimod de ikke kom i forbindelse med de egentlige folk af den ældre adel.

Jes Povlsen har sikkert levet i Andrup eller på Mors og haft tilsyn med hendes gods. I 25 år har Lyder Kabel og senere hans enke været ejer af disse ejendomme i Andrup. Da hun efter mandens død tyede ind i Birgitteklosteret i Maribo, skænkede hun meget af sit gods væk. Således fik Dueholm kloster noget gods på Mors for en messe hver uge for hendes husbond, hendes pårørende og efter hendes død for hendes egen sjæl. 1446 fik Birgitteklosteret 13 gårde for en messe daglig for Lyder Kabels sjæl og for hendes egen, når hun dør, og deres forældre og alle kristne sjæle i St. Birgitte kapel, hvor hun selv havde sit lejested. Siden forærede hun 4 gårde på Lolland for en ligsten over hr. Lyder.

Den 20. december 1452 skødede fru Mette til sin „tro svend", Jes Povlsen, alle de gårde i Ramsing sogn, som hendes husbond havde købt af Nis Hvas, undtagen Grundvadgård, som de havde givet til Stubbergård kloster.

Den 26. august 1458 er tinget igen sat på Rødding herredsting i Salling. Til at dømme i sagen mødte kongens foged Christiern Bygh, Per Smed, bonde, Anders Thomis, foged på Kås, Amdy Nielsen, bymand i Nykøbing. Tilskikket var velbårne mand Jes Povlsen. Han er sikkert ikke selv mødt, for der nævnes, at „denne(s) brevviser æskede og fik et uvildig tings vidne af disse efterskrevne danske mænd, som var Per Smed, Per Hoffman, Jes Kynde, Tyge Michelsen Beck, Lars Nielsen i

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Næsbæk (Balling), Jes Bertilsen i Balling, Anders Thomessen og Matis Jensen i Ramsing, hvilke endrægtig voterede på deres tro og vished, at „den fulde virkelighed er, at sandemænd i Rødding herred var tilkaldt til at omgå Ramsing kirkes jord i Andrup og engbol"*).

Sandemænd er en slags nævninger, som inden for jyske lovs område bl. a. skal afgøre markskel mellem kirke og bønder.

Nu gik sandemænd over Jes Povlsens „gods' jord" og engbol, og de svor Ramsing kirkes jord „aldeles af Træbenstoft, og en eng, som kaldes Kirkedals eng, som nu ligger til den gård, som Symen (Simon) nu bebor og kaldes Blæsbjerg". Endvidere svor sandemændene Ramsing kirkejord i udmarken ind i Andrup bymark, for at den (kirken) skulle nyde de samme rettigheder som andre gårde.

Tinget var under åben himmel, og dommen skulle forkyndes indenfor de 4 stokke, som afmærkede tinget, hvor dommen faldt. Disse mænd blev kaldt „stokkemænd". Til vidnesbyrd om, at de havde voteret, som det stod anført i domsbrevet, hængte de deres segl under.

I „Markbogen" for Andrup by 1688 er der anført for den gård, der benævnes nr. 1, at under den hører noget jord, som angives at høre til Ramsing kirke. Det er måske den gård, der benævnes „Træbensgård".

Hvem der har rejst sagen, nævnes intet om. Det kan være sognemændene eller præsten, som får noget af sin indtægt af den jord, der er udlagt til kirken, men som regel dyrkes af andre, og som måske ikke er så interesseret i at dyrke den alt for godt, så går det ud over præstens indtægt. At jordstykket har været udlagt i udmarken, hvor den ikke synes at høre hjemme, men af sandemændene lagt hen i bymarken for at nyde samme rettig-

*) Lars Nielsen er måske søn af væbneren Niels Bratze, der boede på Næsbækgård 1423. (Meddelt af Otto L. Sørensen, Skive).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

heder, tyder også på, at indtægten (tiende) har været for ringe. Ja, om alt dette kan man kun gisne; den gang sparede man mere på blæk og papir end nu til dags.

I 1664 følte Jes Povlsen sig så svag, at han udfærdiger følgende testament: „Da jeg, Jes Povlsen, er skrøbelig til min krop, da håber jeg til Gud, at min sjæl er ved godt helbred. Efter min kære faders og moders råd, villie og samtykke, opretter jeg mit testament". Han nævner først, hvad han vil give af sin ejendom på Mors til sin sognekirke og sognepræst og fortsætter: „Til Dueholm kloster, hvor jeg udvælger mig mit lejested, min gård i Salling i Andrup, Blæsbjerg og Træbensgård beliggende i Ramsing sogn, som Symon bebor, i alle måder, som mit hovedbrev udviser (altså efter fru Mettes skødebrev), undtagen den afgift, som skal betales i år". Han nævner endvidere, at prioren skal have betaling for, hvad det koster at holde hans begravelse for hans venner med „mad og øl, som det sig hør og bør og til de, som følger ham til graven. Siden gør for min sjæl med messe, som min gode tro er til ham. Ligeledes giver jeg til alle præster i klostret to okser, at de beder for min sjæl. Dette testamente befaler jeg min kære fader at stå (opfylde)".

Dette gør faderen med sit åbne brev at: „alt det gods, som min kiere søn Jes Povlsen gav til Dueholm kloster til evindelig ejendom for hans lejested til hans sjæls frelse, hvilket gods ligger i Andrup i Ramsing sogn" o. s. v.

Som en af vidnerne, der hænger deres segl under, nævnes Peder Schruffuer (Skriver) af Andrup.

Disse sidste to skrivelser viser tydeligt, at Træbensgård og Blæsbjerg har ligget i Sdr. Andrup, og at den antagelse, at Bustrup er blevet til, ved at de to gårde er blevet lagt sammen og blevet til herregården Bustrup, ikke kan passe. Grundvadgård er sikkert beliggende i Andrup (Nørre) i Krejbjerg; der findes også en Grundvadgård i Rødding lige ved sogneskellet til Sønder Andrup.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Træk af svingplovens historie fra det vestlige Fjends herred

Af Jens Østergaard

Som et nødvendigt led i jordbrugets fremadskridende udvikling, der har fundet sted i de sidste to hundrede år, hører også en samtidig og dermed sideløbende forbedring af jordbrugsredskaberne.

For at jordbrugets rationalisering kunne komme igang, måtte bonden frigøres for det snærende stavnsbånd og jorden, han dyrkede, stilles ham under friere vilkår.

I året 1788 kom forordningen om stavnsbåndets løsning, og 1781 og 1792 udkom forordningerne om udskiftning af jorder, der var i fællesskab. Disse forordninger skabte muligheder for driftigere dyrkning af Danmarks jorder. Men der kom trykkende tider, der hindrede den fremadgående udvikling. I tiden fra 1807 til 1828 havde Danmark først pengeforvirringen, derefter statsbankerot og landbrugskrise. I året 1828 havde Danmark en usædvanlig god høst, og samtidig indtrådte bedre handelsforhold ude omkring i Europa; England nedsatte således indførselstolden på korn.

Nye sædskifteformer, kobbelbrug og vekseldrift eller en kombination af disse samt almindelig anvendelse af rødkløver, græsfrø, kartofler, ærter o. s. v. trænger sig frem; og efterhånden vinder også foderroer indpas på markerne, og går vi frem til tiden i 1880erne, påbegyndtes oprettelse af andelsmejerier og andelsslagterier. Med andelsmejeriernes og -slagteriernes opståen 100 år efter

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

stavnsbåndets løsning skete den ændring inden for landbruget, at det fra før at have været et kornproducerende jordbrug bliver et animalsk producerende.

Hele denne fremadskridende landbrugsudvikling kunne naturligvis ikke ske med de gamle agerdyrkningsredskaber, som fandtes under landboreformernes tid og de nærmeste tiår derefter. Der måtte nye og bedre redskaber til, og redskaberne har gennem tiderne ligeledes haft en fremadskridende udvikling.

Gamle plove og andre redskaber.

Langt ind i det 19. århundrede var de gamle redskaber, der havde deres oprindelse i middelalderen, endnu anvendte.

Af de gamle skiftedokumenter, som er let at finde i landsarkiverne, fremgår det, at landbrugsredskaberne var få og simple til helt op imod 1840.

I stervboet 1788 efter gårdfæster Anders Laursen i Smollerup (22) (nuværende matr. nr. 2) fandtes og vurderes:

1 beslagen Vogn med Havrer [vognfading med for- og bagsmæk], lange og stacket Leirere [lette vognfading til høstbrug], Skrau og Tilbehør til 10 Rd.

1 Trævogn, 1 Par stacket Leirer og Møgfjele 4 Rd.

1 dito med Møgfiel.

1 Plou med Jerndræt og Tilbehør.

2de Træharver og 1 Halvharve med Jerntænder.

I sognefoged Søren Jensens stervbo 1837, Lille Tårup i Borrits sogn (19), fandtes til dyrkning af hans vidtstrakte jorder kun:

1 beslagen Vogn med Afsæt	20	Rd.
1 beslagen Vogn	5	„
1 Trævogn	3	„
2 Harver	2	„
1 Ploug	3	„

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Det nævnes ikke, at det er hjulplove, men af lærer Isak Jensens omtale (8) i „Fra gamle Dage" fremgår det, at hjulploven var den brugte plov i Vestfjends, idet han skriver: „Ploven med de store Hjul ... æ Skier o — æ Laangjahn (Plovjernet) [vare af jern]; Muldfjælen var af Træ med lidt Beslag paa Forenden".

I vestjydske egne var i brug en plov med støttehjul anbragt ved trækpunktet. Denne plovform kaldtes „Trilleploven". Tømrermester Johs. Christensen, Sparkjær (27), har i sit museum en trilleplov med indhugget årstal 1841, den stammer fra det nærliggende Ringkøbing amt. Trilleploven var vel lettere i brug end hjulploven, men dens arbejdsresultat var næppe bedre.

Først omkring 1840 begynder nye plovtyper og bedre jorddyrkningsredskaber at trænge frem i Fjends herred, men herom nedenfor.

Fremstød for indførelse af bedre plovtyper.

Det kongelige danske Landhusholdningsselskab havde øje for indførelse af forbedrede redskaber. Det var særlig den tunge hjulplov, som selskabet havde sin opmærksomhed henledt på. Allerede 1770 afholdtes den første plovprøve med nye svingplove, som viste sig de gamle hjulplove langt overlegne.

Navnet „svingplov" kommer af, at ploven var uden hjul og slæber og ved hver vending måtte svinges hen til furen (12).

Hjulplovens herredømme var rokket, men svingploven havde dog ingen fremgang. 50 år derefter, i 1820, vovede selskabet sig frem med plovprøver og præmiepløjninger. Tjenestefolkenes uvilje mod brugen af svingploven var stor. Om uviljen mod svingploven skriver 1839 sognepræsten F. C. Carstens (4) i den nærliggende Frederiks præstegård på alheden: „Jeg anskaffede mig engang en

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

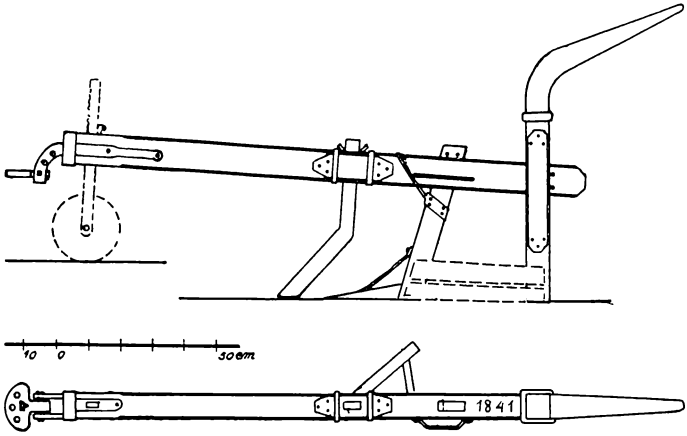

Trilleplov fra Ringkøbing Amt. Manglende dele, hjul, løb og landside, er vist med punkterede linier. Johs. Christensens museumssamling, Sparkær

let engelsk Plov, som øiensynligen i denne jævne, lette og steenfrie Jord vilde have været meget at anbefale til sit Brug; men jeg maatte lægge den aldeles tilside, fordi jeg ikke kunde faae mine Folk til at bruge den ordentlig".

Så svært kunne det være at få svingploven indført, skønt den gjorde arbejdet bedre og fordrede kun 1 mand og 2—3 heste til arbejdet, det halve af hvad hjulploven krævede.

Det var særlig tre plovtyper, som ved Landhusholdningsselskabets foranstaltninger gjorde sig gældende (6, 13): 1. Den winstrupske fra O. J. Winstrups fabrik, Frederiksberg, København, 2. den bayleyske, en tung velbygget plov, stammende fra England, og 3. den freebornske, som også kaldtes den amerikanske, en let plov fra New York, af hvilke vi her særlig må erindre den sidstnævnte.

Landhusholdningsselskabet afholdt indtil 1843 34 præmiepløjninger, af hvilke kun een afholdtes i Viborg amt, og den fandt sted på herregården Frijsendal helt ude i amtets sydøstlige hjørne i Hovlbjerg herred (6).

Af Viborg Amts landøkonomiske Forenings festskrift

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

1896 (10) fremgår det, at fra 1822—1846 uddeltes gratis som belønning af Landhusholdningsselskabet 6 svingplove til Viborg amt.

Forbedrede plovformer til Daugbjerg 1839—41.

Landhusholdningsselskabets virksomhed for udbredelse af svingplovtyper nåede dog efterhånden til Fjends herred.

I februar 1839 henvendte Landhusholdningsselskabet sig til skolelærer Jens Pedersen i Daugbjerg (16) om at få sig meddelt „hvilke Resultater Meelkalkens Anvendelse på Gaardmand Christen Jeppesens Jorder" i Daugbjerg kunne få i sommeren 1839.

Da lærer J. Pedersen også var viceinspektør ved det af kong Frederik den VI indrettede kalkbrud i Dybdal i Daugbjerg, var han netop den rigtige mand, der kunne give oplysning om meelkalkens anvendelse som gødning og jordforbedringsmiddel på markerne.

Selskabet havde netop foræret en amerikansk svingplov til den driftige gårdejer Christen Jeppesen i Daugbjerg, og i sin svarskrivelse af 21. november s. å. om meelkalkens anvendelse indføjer J. Pedersen samtidig nogle oplysninger om nye plove i egnen, hvoraf citeres:

„Den [Christen Jeppesen] tilsendte amerikanske Plov, for hvilken han atter herved yder sin underdanigste Tak, finder han fortræffelig i aabent Land, da den gaar dybere, bearbejder Jorden bedre og er lettere for Trækdyrene end de her i Egnen almindelige Plove. I stærk Grønjord finder han den derimod noget vanskelig at regjere". Og føjer J. Pedersen til: „Videre spores paa enkelte Steder her Trang til forbedrede Avlsredskaber. Gaardmand og Møller Knud Johansen her af Daugbjerg har i dette Aar forskaffet sig en Svingplov, der er heelt af Jern, og skønt forfærdiget af Byens Smed [dog] af samme Construction, som de, der er forfærdigede af Smeden Hans Morthensen i Astrup ved Hovedgaarden Villestrup pr. Hobro. Eieren

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

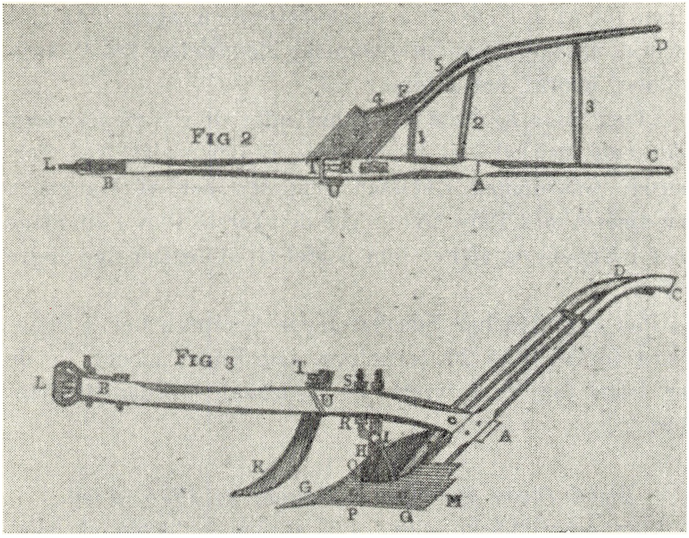

Den lette freebornske (amerikanske) plov, som også kom til Daugbjerg

selv kalder denne Plov fortrinlig, og det lader til, at Flere have i Sinde at anskaffe sig lignende Plove".

I samme skrivelse til Landhusholdningsselskabet fremfører J. Pedersen, at gårdmand Jacob Pedersen Søeby, Smollerup (f. i Kobberup sogn ca. 1797) (20), flere gange har „ønsket sig i Besiddelse af en amerikansk Svingplov". Jacob Søeby har en svag kone (døde før 1845), og J. Pedersen skriver, at han har ikke evne til at forskaffe sig ploven og føjer anbefalende til: „... jeg kender ham som en meget duelig, stræbsom og [hæderlig] Mand, der under heldigere Omstændigheder kunde være et lysende Exempel for sine agerdyrkende Medbrødre, saa tillader jeg [mig] underdanigst herved at anbefale ham til det Kongelige Landhuusholdningsselskabs Opmærksomhed i foranførte Tilfælde". Og selskabet tilstår ham en amerikansk plov til halv betaling eller 5 rbd.

Plovforbedringen er nu i fuld gang, hvilket tydelig nok

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fremgår af J. Pedersens redegørelse af 6. april 1841 (9), som er optaget i Landoekonomiske Meddelelser fra Viborgegnen, hvoraf her citeres:

„Især have hjulløse Plove her udbredt sig meget siden det høie Selskab, til hvem disse Linier nedskrives, forærede Gaardmand Christen Jeppesen her af Daugberg en amerikansk Plov. Denne var den første Plov i sit Slags her i Egnen, og tjener som Model til at forfærdige andre efter.

Paa kort Tid har Smeden Jeppe Sørensen her i Daugberg forfærdiget 20 Jernplove, som yndes meget, da de er lette for Trækdyrene og bearbeide Jorden fortrinligt ...“

Smed Jeppe Sørensen i Daugbjerg 1834—1860.

Den amerikanske plov, som selskabet havde skænket til Christen Jeppesen, har tydelig vakt beboernes interesse for svingploven, og samtidig er Daugbjerg by så heldig stillet ved i sin midte at have smed Jeppe Sørensen, der netop bliver den mand, som med stor interesse og energi optager forfærdigelsen af svingplove, hvorved Daugbjerg i nogle år bliver centret for en ikke ringe plovfabrikation.

Smed Jeppe S. blev opmuntret af det smukke resultat, hans virksomhed gav. Han kunne se, at hans foretagsomhed bar frugt, hans jernsvingplove berømmedes og nåede vidt ud — han havde betydeligt forspring for sine kollegaer i nabobyerne (se hans egne og andres ord nedenfor) — og dette forhold førte til, at han i løbet af vinteren 1844 får den tanke at henlede de officielle myndigheders opmærksomhed på sin virksomhed, og da foråret nærmer sig, tager han sig sammen, og under den 10. april 1844 (17) skriver han et brev til herredsfoged I. Eberlin i Viborg for ad denne vej at få sig en anerkendelse, der kunne kaste glans over hans virksomhed.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

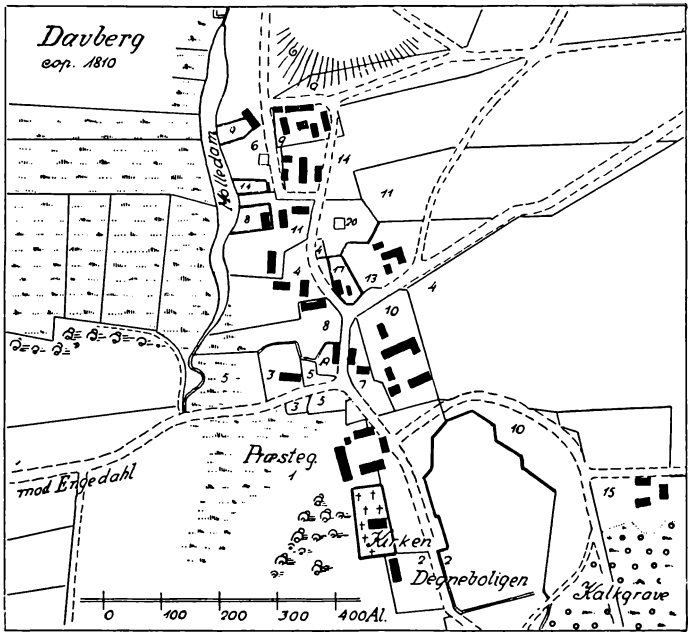

Daugbjerg by ved år 1810-ca. 1840. Jeppe Sørensens smedje antages at have ligget midt i byen

Jeppe S. gør i brevet rede for sin barndom og tiden, indtil han nedsatte sig som smed i Daugbjerg, oplysninger, som lader sig supplere ved hjælp af andre kilder. Heraf fremgår det: Jeppe S. er født 1800 (20) af husmand Søren Christensen Hinge og hustru Ane Jeppesdatter, de bor 1801 i Sejbækhusene, Vridsted sogn. Tidlig måtte han ud blandt fremmede, „thi fra mit femte aar", skriver han, „og til jeg var i mit Ellevte modtog præsten Frisenberg [Didrik F., sognepræst for Vridsted-Fly menigheder 1789—1833] mig til opdragelse". Året efter konfirmationen kom han i smedelære i Viborg, og uden den mindste hjælp fra forældrenes side stod han i lære i fem år. (Det stemmer dog ikke helt med lægdsrullen af 1822 (24), hvor står anført: 1821 i Grovsmed-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

lære til Novbr. 1823 efter Contract af 1. Novbr. 1820). Derefter soldat og stod ved 2. jydske regiment i København. Efter soldatertiden blev han d. 17. maj 1829 i Garnisons kirke gift med kleinsmedemester Søren Brusilius' enke Dorothea Hansen (21) (født ca. 1782 i Allindemagle-Haraldsted, Sorø Amt) (20); deres forlovere vare: sergent Ferd. Rathje af 2. jydske regiment og den kendte kobberstikker G. L. Lahde, Gothersgade 125. Senere rejste han med sin kone, fortæller han, „til mit fødeland Jylland for at ernære os af min profession". 1832 er de i Sejbækhuse (15), og 1834 er han smed i Daugbjerg og har en svend i arbejde (20).

Påvirket af den til Christen Jeppesen skænkede amerikanske plov (se foran), der vakte beundring for det gode arbejde, den præsterede, begyndte han at forfærdige plove af den form, som smed Hans Mortensen i Astrup ved Villestrup forfærdigede, 1841 har han allerede tilvirket 20 plove.

Vi vender atter tilbage til brevet, og med få rettelser gengives den øvrige del:

„... men hvad jeg herved allerunderdanigst vilde giøre Dem opmærksom paa Er hvad jeg har udrettet med min profesion. Da har jeg i de senere [Aar] giort mig flid for at forbedre Avls Redskaber og i sær for at indføre og Efter giøre dise saakalte smeth jærn Svingplove som ikke før den tid var brugt i vores ægn og som jeg har været meget heldig til at fuldføre Da der er ganske faa der nu ikke har een og mange to og som jeg ikke bør undlade [at nævne]. Her Proprietær Jensen paa Lundgaard som var den første der modtog een jærnplov af mig — og siden en tillige med En ny egstra Plade og der foruden anbefaled mange bort. Det bemærkes at det er dog kommen saa vit at enkelte Smede begynder at giøre dem nogenlunde Efter hvilket jeg hober der ærre og vil blive en fordeel for ægnen — — jeg vil her i kort-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hed allerunderdanigst giøre Dem opmærksom paa hvor mange Plove jeg har for færdiget og udleveret de sidste fire paa femte aar og til hvem samme er leveret.

[M.] Jensen, Lundgaard [Gammelstrup Sogn], 2 stk.
[L. F.] Bahnson, Thorupgaard [Taarup Sogn], 1 stk.
[F. V.] Bering, Staarupgaard [Højslev Sogn], 1 stk.
[C.] Skow Paa Baadsgaard [Højslev Sogn], 1 stk.
Købmand [P. E.] Diige, Skive, 1 stk.
[A. P.] Kruse Paa Langesgaard [Grinderslev Sogn], 1 stk.
Biøren Paa Kloster [= M. V. Bjørn, Grinderslev Kloster], 1 stk.
[K.] Lundsgaard Paa Estvadgaard, 2 stk.
Pastor [H. J.] Bøtcher, Sevel [sognepræst der 1836—55], 1 stk.
Hestehandler Chresten Linborg fra Lemvig, 1 stk.
Pastor [A.] Ammentorp, Kobberup [sognepræst der 1836—49], 2 stk.
Præsten af Højberg [= A. W. Hertel, sognepræst for Højbjerg-Elsborg 1842—50], 1 stk.
Pastor [A.] Holm Paa Agersborg (Øster Han Herred, A. Holm 1842 gift med præstedatter Amalie Marie Friis fra Daugbjerg], 1 stk.
Pastor [P. J.] Stougaard, Dauberg [sognepræst der fra 1843, død i embedet 1865], 1 stk.
[J. H.] Faber Paa Randerup [Vinkel Sogn], 2 stk.
Dal Paa Skauensgaard [= H. H. Dahl, Skavngaard, Vindum Sogn], 1 stk.
Kiøbmand [J. C.] Theilgaard [Viborg], 1 stk.
Kiøbmand [J. G.] Boye [Viborg], 1 stk.
Jørgen Luund [vognmand og avlsbruger], Viborg, 1 stk.
Chresten [Laursen], Gammelgaard ved Skive, 1 stk.
Johan [Johansen, hos sin moder, Kirsten Mogensdatter, gårdbrugerske] i Tastum, 1 stk.
Simon Wassgaard [Vejsgaard, Tastum], 3 stk.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Just [Jacobsen] Møller, Søeby, 1 stk.
Olle [Christensen] Møller, Skalmstrup, 1 stk.
Mads Jensen [gårdmand], Vinkel [Højslev Sogn], 1 stk.
Jens Jensen [gårdmand], Vinkel [Højslev Sogn], 1 stk.
Niels [Pedersen] Ajstrup [Aistrup Gaard, Kobberup Sogn], 1 stk.
Skolelærer [Jacob Christensen] af Feldingbjerg, 1 stk.
Niels [Lausen] Borres, Troelstrup, 1 stk.
Laust Nielsen, Stoehollem [= Stoholm], 1 stk.
Thomas Nørgaard, Gammelstrup, 1 stk.
Morten Harestrup [Daugbjerg], 1 stk.
Christen Jensen [Kiergaard], Fly, 2 stk.
Christian Tovft Paa Kieldberg Mark [Kjeldbjerg, Iglsø], 3 stk.
Kristen [Christensen] Kusk, Laanum [Smollerup Sogn] 1 stk.
Peder [Pedersen] Rørgaard [Smollerup Sogn], 1 stk.
Til Ravnstrup, 1 stk.
Til Dauberg følgende:
Claus Ollesen [gårdmand og sognefoged], 1 stk.
Knud [Johansen] Møller [gårdmand og møller], 1 stk.
Peder Jacobsen [gårdmand], 1 stk.
Visti Vistisen [gårdmand], 1 stk.
Jens Pedersen [gårdmand], 1 stk.
Som ... er ialt 51 stk.

Jeg hobe allerundanigst at dise simple Linier ikke maatte mis hage dem — Det vilde værre overflødig at op Regne alt mit arbejde ved Mølle værker og ved den kongelige ovn i Dybdal hvilket var meget besværlig som jeg ogsaa fuld førte — jeg tager mig underdanigst den Frihed som deres under givne under sotte da det er mig bekient at deres godhed har lagt mærke til [min] arbeis flid til deres god hed om ogsaa dette mit arbejde ... maatte for undes paaskjønnelse.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

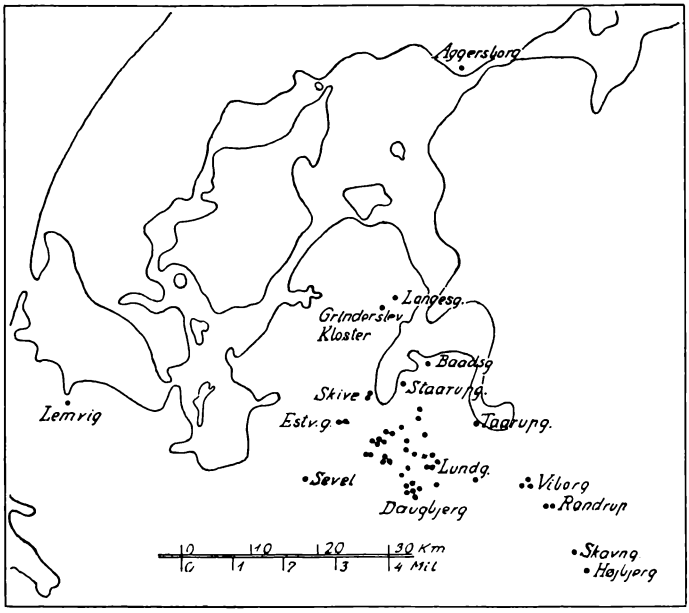

Distribueringen af Jeppe Sørensens 51 jernsvingplove 1844. (Hvert punkt på kortet angiver 1 plov)

Hvad her er anført kand blive attesteret af flere om for Langes — underdanigst

Daubærg d. 10. April 1844

Jeppe Sørensen
Smed i Dauberg

Til

Hr. Landsover samt Hoff og Stadsretsassesor Herredsfoged Eberlin i Wiborg".

Jeppe Smed havde bedre håndelag til at svinge smedehamren end pennen. Brevet viser, at det var ham en stor glæde at kunne berette om de mange plove, han havde forfærdiget og afsat, og da han lagde pennen fra sig, kunne han — med veltilfredshed — se hen over sit fuldskrevne ark med navnene på hans kunder, som var egnens

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

dygtigste landmænd, siddende ved herregårde, præste- og større bøndergårde og husmandsbrug, og han har rimeligvis og med rette tænkt sig, at en henvendelse med den grundige og omfattende redegørelse forventelig måtte kunne give et gunstigt resultat.

„Forstanderskabet i Dauberg Pastorat" og herredsfoged I. Eberlin i Viborg giver Jeppe S.s andragende anbefalende ord og oplysninger om hans virksomhed og indsats med på vejen, hvorefter den sluttelig den 21. juni s. å. af stiftamtsmand baron L. Bretton sendes til Landhusholdningsselskabet, der efter at andragendet var behandlet i dets første agerdyrkningskommission indstiller ham til „hæderlig Omtale i Aarsberetningen" (17).

I Landhusholdningsselskabets årsberetning for 1845 får Jeppe S. den ham tilkendte omtale (1), som, da den er summen af Daugbjerg forstanderskabs og herredsfoged Eberlins anbefalende ord, må gengives her; den lyder således:

„Smed Jeppe Sørensen i Daugberg, Viborg Amt, har i høi Grad virket til Udbredelse af Jern-Svingplove og andre gode Agerdyrkningsredskaber. Hans Jernplove ere nu almindeligt udbredte i Fiends Herred, hvor de tilforn næsten vare ubekiendte, og da de andre Smede ere blevne opmærksomme paa hans Ploves Fortrin, have de fulgt hans Exempel, saa de ældre, tunge og ubeqvemme Plove meer og meer fortrænges der af Egnen".

Jeppe S. har næppe været helt tilfreds med at nøjes med omtalen i årsberetningen — det var jo kun få af hans kunder og pårørende, der så den, og han må være kommet i tanker om, at en erkendelse i form af et pengebeløb måtte være rart at få, og økonomisk trang synes også at være kommet til. Et par år efter henvender Jeppe S. sig derfor til pastor Stougaard, Daugbjerg, om at skaffe ham en pengeunderstøttelse (18). Stougaard må have været klar over, at skulle en ny henvendelse gøre

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

virkning, måtte han have udtalelser fra egnens kendte landmænd, som var i stand til at vurdere en plovs værd. Han henvender sig derfor til proprietærerne Jensen, Lundgård, Faber, Randrup, Bahnson, Tårupgård. De giver alle anerkendende ord om Jeppe S. Førstnævnte giver en meget indgående redegørelse om Jeppe S.s indsats for bedre ploves indførelse til egnen, men vi må her nøjes med hans slutningsord, der lyder som følger:

„Men foruden at Smed Jeppe Sørensen har gavnet ved at forfærdige og derved bidrage til Udbredelse af Jern-Svingplove, fortjener det særlig at fremføres og paaskjønnes, at han har givet disse Plove væsentlige Forbedringer: ved en langt større Soliditet og Fasthed, ved noget at forlænge Plovens Løb og at give Muldfjelen eller Pladen en fortrinligere Construction, ere de af ham forfærdigede Plove givne en stadigere Gang og gjorte velskikkede til Dybpløining, samt til dermed tilfredsstillende at bearbejde de sværere Jordsmon. — Jeppe Sørensens Jern-Svingplove ere ubestridigen de Bedste jeg i forskjellige Egne har foretruffen af denne Slags, og tjener som Mønster for andre Smedes Forfærdigelse deraf.

Lundgaard pr. Wiborg den 7de Februar 1847.

M. Jensen".

Pastor Stougaard slutter sin henvendelse til Landhusholdningsselskabet med følgende ord: „... da Manden, efter at have været Smed her i Byen i 16 Aar, nu flytter ud paa en liden Eiendom, han har kiøbt, paa hvilken Bygning skal opføres, og han er aldeles uformuende og virkelig har gjort sig fortjent ved sin udmærkede Dueligheed, vover jeg herved, efter Begiering af ... Jeppe Sørensen, at ansøge det meget ærede Selskab, om han ikke, som opmuntrende Belønning kunne erholde en liden Penge-Understøttelse engang for Alle.

Daugbierg Præstegaard den 1ste Marts 1847, Underdanig Stougaard, Sognepræst".

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Landhusholdningsselskabet, der som ovenfor meddelt netop et par år forud havde givet Jeppe S. en hædrende omtale, finder — efter modtagelse af pastor Stougaards henvendelse — det rimeligt, at den nystiftede Amts landøkonomiske Forening i Viborg (oprettet 1846) må tage sig af denne sag. Men Viborg Amts landøkonomiske Forening har kun 17 rbd., som kan anvendes til dette formål, og da „dette Beløbs Ubetydelighed ikke taalte at deles i flere Portioner", og foreningen iøvrigt ytrede sig anbefalende, slutter sagen med, at Landhusholdningsselskabet bevilger Jeppe S. 30 rbd., som den 26. maj 1848 sendes pastor Stougaard til udbetaling til Jeppe S.

I årsberetningen for s. å. findes følgende (2): „Smed Jeppe Sørensen af Daugbierg ved Viborg var anbefalet Selskabet for den udmærkede Duelighed, han har udviist, især som Plovsmed og hans flereaarige Virksomhed for gode Svingploves Udbredelse, i hvilken Anledning ham tilstodes en Opmuntring 30 Rbd.".

Jeppe S.s hus og smedje lå, så vidt det vides, omtrent hvor der i mange år har været og endnu er smedje (26). (Hans navn findes ikke i matriklens beregningsprotokol for Daugbjerg fra 1830erne til 1844, så han har antagelig boet i et lejet hus). Igennem årene 1834—1840 har han en smedesvend i arbejde og endvidere en tjenestepige i huset, 1845 har han to svende, hvoraf den ene Peder Chr. Neie er fra København, og fremdeles en tjenestepige (20). Omkring 1845 har hans smedeforretning været på det højeste. Af pastor Stougaards andragende (18) fremgår det, at Jeppe S. i 1847 er i færd med at flytte „ud paa en liden Eiendom", hvilket stemmer med, at han 1850 bor i den nærliggende by Engedal (20) (Daugbjerg Sogn), hvor han iflg. matriklens beregningsprotokol står som ejer af matr. nr. 3 b, som består af „En Agerlod nordøst for Byen og en Hedelod sønden for Byen", ialt $20^{5}/_{7}$ td. land; agerlodden kaldes (på kortet) „Knoldkærblokken"

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

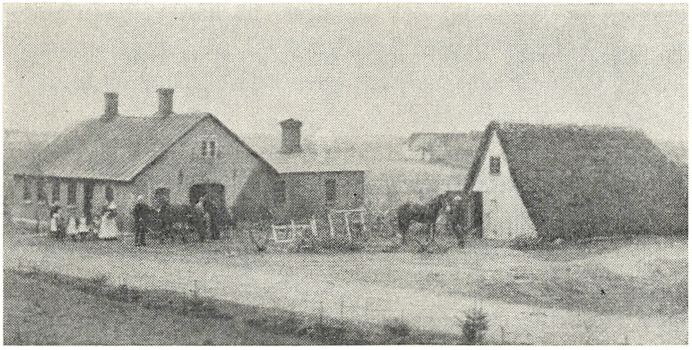

Lars Pedersen Frøslevs smedje i Fly. Foto af 1892

(23). Han har her kun en smedelærling i arbejde (20). Hans kone Dorthea, som havde været syg i de sidste tre år („Forstanden berøvet fra det 67. Aar"), dør i maj 1850 (14), men i december s. å. bliver han gift med smedehjemmets trofaste 40 årige pige, Karen Nielsdatter (14). (Hjemme hos sig har han endvidere sin „uægte" datter Ane Dorthe). (20).

Tilholdet i Engedal varede ikke i mange år; 1855 er han og hustru atter i Daugbjerg (20), og det vides endnu at fortælle, at han på sine sidste år boede i et lille hus „i den nordøstlige Ende af Byen, her indrettede han sig ogsaa en lille Smedie" (26), men smedearbejdet var skrumpet ind, thi 1855 og 1860 har han ingen faglig hjælp (20). Den 8. juni 1860 døde Jeppe S. (14); „Karen levede endnu mange år efter sin mand og boede i den gamle Rønne, saalænge hun kunde passe sig selv, siden kom hun paa Daugbjerg Fattiggaard" (26) (svarende til et alderdomshjem), hvor hun døde.

Dette er Jeppe Smeds plovhistorie og livsskæbne, draget frem fra arkivpakkernes gamle blade. Han har været en mand i besiddelse af mekanisk snille og dygtighed, derom vidner de mange udtalelser om hans arbejde. I

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mindet om ham, må det erindres, at han ved sin virksomhed havde bidraget betydeligt til, at jernsvingploven i løbet af få år blev udbredt især i de vestlige og midterste egne af Fjends Herred.

Spredte træk fra tiden 1845—1895.

Omkring år 1845 regnes den middelalderlige hjulplov i det store og hele for at være forsvundet fra Danmarks agerjord og afløst af den langt lettere bevægelige svingplov (6); fordelene var betydelige: bedre og hurtigere bearbejdning af jorderne, færre heste og større antal fækreaturer.

Hver større landsby havde nu sin plovsmed, og enkelte smede, der var i besiddelse af snilde og dygtighed, forfærdigede plove med så fremtrædende gode egenskaber, som førte til, at de blev kendt og distribueret langt ud over hjemstedets område.

En af de plovforme, som nåede vidt ud, er morsøploven, således kaldt efter hjemstedet Mors. Da morsøploven både indførtes til Fjends, og i herredet senere blev forfærdiget af smeden i Fly (se flg. afsnit), vil det her være naturligt at give et kort rids af denne plovs historie.

Morsøplovens konstruktør er Arent Andersen (11, 20) (født 1828, død 1910), som 1850 havde nedsat sig som smed i Erslev, Mors. Han var et menneske i besiddelse af særlig opfinderevne, der førte til, at han forbedrede flere landbrugsredskaber og gjorde flere opfindelser på dette område, hvoraf en del blev meget kendte. Oprindelig var Arent A.s plov udstyret med en lang, ret smal, skruevunden muldplade, der skar let gennem jorden og havde let ved at slippe muldlaget, furen lå hel og blank efter den, og plovens heldige bygning gjorde den let at trække. Arent A. blev dog på grund af tidlig indtrædende svagelighed ikke aktiv for udbredelse af sin plov. Derimod blev det smed Andreas Vestergaard i Frøslev

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(født der 1842) og smed Chr. Krogh i Thorup (født ca. 1845 i Frøslev), hvilke forfærdigede mange plove, og det angives, at Andr. Vestergaard tilvirkede 100 plove årlig (30). Morsøploven blev vidt udbredt: Thy, Ålborgegnen, Himmerland, Salling og Fjends Herred.

Arent A.s plov deltog i en prøvepløjning 1871, ført af hans søn Peter Arentzen, og dommerne beundrede den. Morsøploven var derefter senere af fire smede fremsendt til den meget kendte plovprøve 1872 ved Nykøbing Falster (3), og af tre smede til landmandsforsamlingen 1875 i Viborg (7), heriblandt begge steder af Andr. Vestergaard. I 1876 fandt en prøvepløjning sted i Thureby, Præstø Amt (11), hvor morsøplove var i prøven, en fra Thy og en anden sendt af Andr. Vestergaard. Andre plove, de såkaldte ø-plove, var også fremme, de brød furen, men vendte den dårligt. Om morsøploven hedder det: „De var særdeles smukke Plove, der vistnok vare meget lette, men vilde vist næppe faa Betydning her paa Øerne uden til at pløje Grønjord meget let". Da den hverken kunne bryde eller smuldre furen, var det en afvisning af dens anvendelse på de bedre danske jorder. Morsøploven beholdt dog terrænet i sit hjemlige område. Imidlertid begyndte konkurrencen af udenlandske (amerikanske og tyske) plove og af dansk fabrikat (Fraugde) at gøre sig gældende.

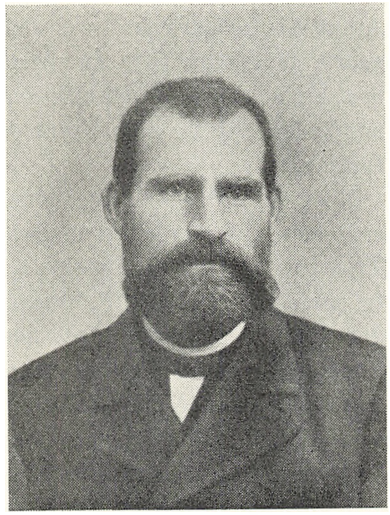

Smed Lars Pedersen Frøslev

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Så skete i midten af 90erne henvendelse til smed Arent A. om at få frem en muldplade, som „muldede" godt, den måtte være kort og stejl (cylindrisk). Arent A. formede da, skønt modstræbende, en ny muldplade efter de fremsatte fordringer. Den blev bragt i handelen af fabrikant Theodor Schourup, Nykøbing, under navnet „Morsø-Bryder". Morsøploven i den ældre type og nye blev smed Arent A.s hovedværk. — (I 1914 havde smed P. Søndergaard, Nykøbing (5), en morsøplov på en arbejdsprøve med husmandsplove ved Odense, den var udstyret med en muldplade, således som Arent A. en ni-ti år forud havde formet den).

Mors opforstrede smede, som drog ud og vandt land og omdømme for morsøploven. Det gælder N. C. P. Krogh i Trustrup og Lars P. Frøslev i Fly (se om sidstnævnte i følgende afsnit), N. C. P. Krogh (25) (født i Frøslev 1857, død 1930, havde lært faget hos sin broder Chr. Krogh, Thorup), nedsatte sig som smed i Trustrup i Dølby sogn. Hans plove havde oprindelig lang muldplade, senere kort og stejl; han forfærdigede mange plove og andre landbrugsredskaber; de var meget efterspurgte; nu ligger de ved gårdene og bliver ikke brugt mere, de er gammelt jern og er et minde om en svunden tid.

Smed Lars Pedersen Frøslev i Fly 1887—1917.

Til Fjends Herred kom både himmerlandsplove og morsøplove (førstnævnte en varierende form af den sidstnævnte). Efterspørgslen efter lette plove, især morsøploven i det nordlige Fjends, har vel foranlediget, at Lars Pedersen Frøslev nedsatte sig som smed i Fly. Da Lars P. F. forfærdigede mange plove til Fly og egnen deromkring, må han få en omtale her.

Lars P. F. er født den 20. februar 1860 i Tøving, Galtrup Sogn, Mors (29). Han lærte smedehåndværket hos morsøplovens konstruktør Arent Andersen i Erslev i tiden

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

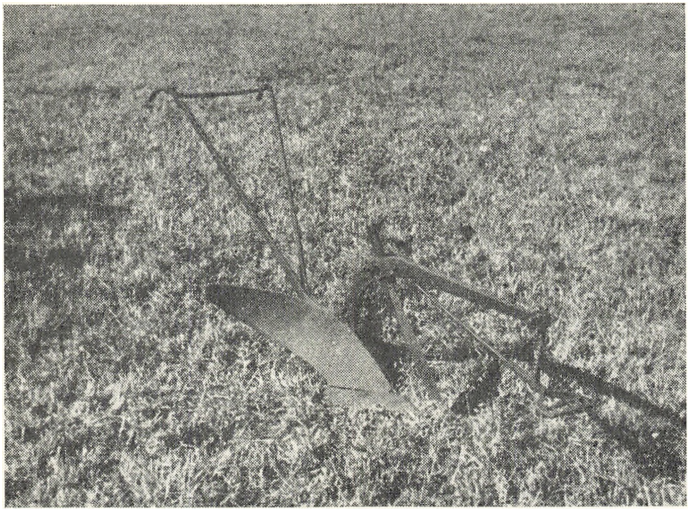

Lars P. Frøslevs morsøplov, tilhører Niels A. Nielsen, Fly

1878—1881. Lars P. F. talte senere ofte om tiden hos Arent, som han så modelerede muldplade og erindrede ordet fra den tid: „en plov skal kunne gå ene, mens plovkarlen tænder sin pibe, så er den rigtig". Fem år senere er han i Mogenstrup i Sevel Sogn, hvor han gift med Ane Marie Thomsen (født i Bers, Estvad Sogn, 1859) begyndte smedeforretning, men allerede 1887 byggede han smedjen i Fly. Da Lars P. F. begyndte på sin egen virksomhed, var de amerikanske og tyske plove endnu ikke trængt frem i egnen, så Lars P. F. havde nogle travle arbejrsår. Han havde i 90erne, da virksomheden var kommet godt i gang, i arbejde 3 mand eller ofte 2 svende og 2 lærlinge.

Lars P. F.s plov var en morsøplov (se fig. 7), dog adskilte den sig noget fra Arent A.s plov ved, at dens ås var tre tommer længere og af højere og smukkere form, styrearmene to tommer længere, muldplade lang, senere kort og stejl. Skærvingerne, der forarbejdedes om vinteren til hele årets forbrug, tilvirkedes af enhorns-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

stål med to bløde jernstykker udvendig af noget forskellig tykkelse, det tykkeste foroven; under arbejdet med sammensvejsningen kom trettenpundshamrene i gang, og der var altid to forslåere, og det skulle, da det var hårdt arbejde, være stærke karle, der førte hamrene. Der færdiggjordes 3—4 plove samtidig, og den årlige produktion angives at have været 60 stykker i to størrelser i vægt 84 og 94 pund og priserne henholdsvis 23 og 27 kr.; der stod altid 1—2 plove til salg, de er kendelige på, at Lars P. F. havde sin signatur L. P. F. indgraveret på tværstangen mellem styrestængerne.

Ind imellem kom også gamle plove, der skulle moderniseres. Ploven blev først „afklædt", hvorefter stellet efter en forudgående opretning anbragtes i „plovstolen" (se fig. 8), og en ny moderne muldplade blev påsat. „Her havde man den fordel, som jeg ikke har set noget sted i gamle værksteder", skriver sønnen P. Frøslev, „at alle muldplader kom til at sidde fuldstændig ens, hvilket igen bevirkede, at alle plove fik samme „håndelag", som man kaldte det".

Endvidere forfærdigedes også andre landbrugsredskaber, især ajlepumper, som netop nu begyndte at komme igang.

Omkring århundredskiftet var plovsmedearbejdets glansperiode forbi. Lars P. F. blev ramt af en hård sygdom, og en formiddag 1902 brændte smedjen. Efter opbygningen solgtes forretningen; da helbredet atter blev godt, købtes en smedeforretning i Hvidbjerg, hvor han også forfærdigede morsøplove og blev kaldt „den gamle plovsmed". Men Lars P. F. længtes tilbage til Fly, hvor han 1910—11 købte en lille landejendom og samtidig med driften af jorderne også udførte mindre smedearbejder: forfærdigelse af plovskær og muldplader til de mange tidligere kunders plove, ja, eksperimenterede endog med en ny model til en muldplade. Sønnen smed P. Frøslev

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

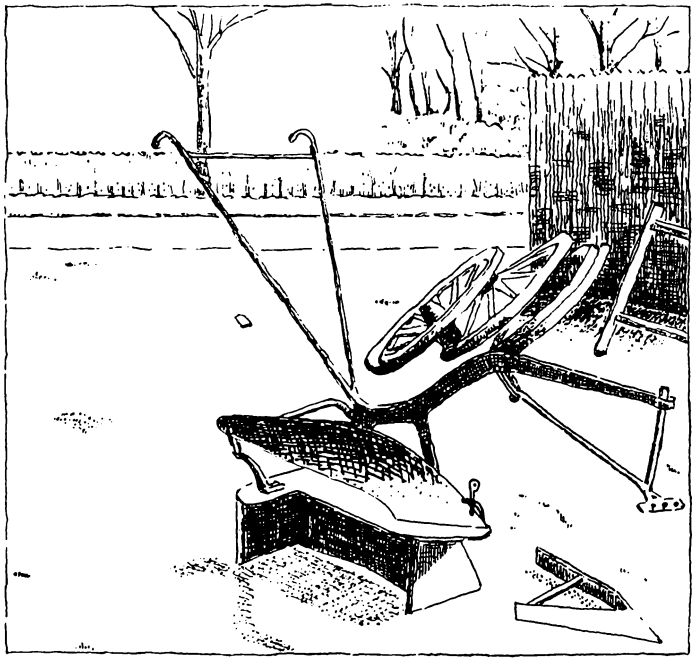

En himmerlandsplov i plovstolen, som tilhører P. Frøslev, Åsted

skriver til mig, at den nye plade blev indsat på en plov, hans egen sidste, han selv brugte, den lignede netop den plov, der bruges i dag (antagelig en muldplade af den stejle, cylindriske form), „skammelig, at ploven er væk". Lars P. F. døde 1917, hans levetid var „hårde arbejdsdage".

I de senere år er Lars P. F.s plove under jernindsamlingen gået til jernstøberierne og er nu næsten helt forsvundne; hosføjede plov er en af de sidste, der er tilbage, tilhørende Niels A. Nielsen, Fly, den bruges endnu til pløjning af stærk græsmark og engjord; smed H. Tranberg (31), Hald ved Ørslevkloster, har også en plov, der angives forfærdiget af Lars P. Frøslev.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Smed Lars Andersen, Tastum, fortæller.

Smed Lars Andersen i Tastum har også indtil århundredskiftet og nogen tid efter forfærdiget mange plove, indtil den tid, da fabriksplovene begyndte at gøre sig stærkere og stærkere gældende.

Lars A. er født den 26. februar 1867 i Bersholm i Estvad Sogn (28). Efter læretiden, der begyndte 1882 i Søby, Kobberup Sogn, nedsatte han sig som smed i Stoholm, solgte 1898 forretningen for om muligt at få en landejendom, men „jeg havde for få penge, og så overtalte P. Odgaard mig til at flytte til Tastum".

Lars A. skriver til mig (1947): „Med Hensyn til min Fabrikation af Plove [kan jeg oplyse], at jeg leverede nogle Stykker efter Model [til den større udgave af morsøploven]; saa var der en Mand, som spurgte, om jeg kunde lave en lettere Plov, og det gjorde jeg, og det havde tilfølge, at jeg kom til at forfærdige mange af dem — de var meget efterspurgte". Lars A. tilføjer om en kvashugger, som han konstruerede for nåletræskvas, den blev meget kendt og opnåede stor udbredelse over hele landet.

Lars A. fortæller senere: „Naar jeg tænker tilbage paa alle de Redskaber af forskellige Slags: Plove, Dobbeltplove, Hesteriver, Radrensere, Harver, Tromler, Kvashuggere og Vogne, jeg gennem Tiderne har lavet, saa er der til sammenligning i de seneste Aar lidt efter lidt sket Ændring, de forfærdiges ikke mere hos Smedene, men i Fabriker, hvorfra de fremskaffes, og det foranlediger, at Smedearbejdet ikke mere er det samme som tidligere, nu for det meste Maskinreparation, Vand- og Varmeanlæg og andet; Ændringen viser, at der forventligen altid maa blive noget at bestille for Smedehaandværkeren paa Landet.

Ja, naar jeg ser tilbage paa de svundne godt 50 Aar, jeg har været Smed, saa er det mange Stykker Redska-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Smedemester Lars Andersen, Tastum. Foto af 1950

ber, jeg har faaet lavet, saa takker jeg Gud, at han har givet mig Kræfter og Evner, og jeg har under Arbejdet staaet i Forbindelse med saa mange gode Mennesker, og det har glædet mig, naar de har været tilfreds med det, jeg har lavet".

Lars A. døde den 6. maj 1952; hans smedeforretning fortsættes af sønnen.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

SLUTNING

Såvidt lød ordene fra de gamle papirer og fra smed Lars Andersen om de gamle redskaber. Vi kaster blikket over egnens marker og genkalder i erindringen 50 år tilbage jordenes daværende ydeevne, og vi kan ved umiddelbar betragtning se, at udbyttet fra egnens agre er blevet større, statistikken bekræfter det også. De gamle smede, som i korte træk er draget frem, har ved deres indsats: fremskaffelse af bedre og bedre redskaber bidraget til, at avlen blev større på egnens jorder .

Så skal da lyde en tak til de gamle smedehåndværkere, som har gjort deres arbejde med også det underbevidste formål at yde det bedste for vort samfund og land. Vi tror også, at Danmarks ungdom fremdeles vil dygtiggøre sig og yde deres indsats af bedste evne i det spor og den ånd, de gamle fulgte. For mulighederne for større og større udbytte af Danmarks jorder er endnu ikke tømt.

Endnu mangler historikerens indsats. Egnens plovtyper fra midten af forrige århundrede har lige så lidt som de øvrige jorddyrkningsredskaber nogensinde fået litterær behandling. I landboforeningernes jubilæumsskrifter (Salling og Viborg Amt) har de kun fået en beskeden plads.

Nærværende er et lille bidrag til afhjælpning af denne mangel. Endnu findes blandt den ældre del af befolkningen erindringer om de gamles liv og virke, som bør indsamles, inden de går tabt, og sammen med oplysningerne i arkiverne bør drages frem i lyset i skriftlige arbejder, og ligeledes bør til opbevaring på museerne findes frem et passende udvalg af gamle landbrugsredskaber, inden de helt forsvinder.

LITTERATUR

(1) Aarsberetning om det Kongelige Landhuusholdningsselskabs Forhandlinger 1845, s. 48.
(2) Do. 1848, s. 39.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(3) Bokelmann, [F.], og A. la Cour, 1873: Prøver med Plove ... Landmandsmøde i Nykjøbing. Tidsskrift for Landøkonomi, 4. række, 7. bd.
(4) Carstens, F. C., 1839: Bemærkninger over Alheden og dens Colonier, s. 106.
(5) Christensen, A., 1914: Arbejdsprøve med Husmandsplove v. Odense 1914. Statens Redskabsprøver, 2. Beretning.
(6) la Cour, J. C., 1869: Svingplovens Indførelse i Danmark. Tidsskr. f. Landøkonomi, 4. række, 3. bd.
(7) Den 13de danske Landmandsforsamling Viborg 1875. Beretning 1877, s. 334.
(8) Jensen, Isak, 1910: Fra gamle Dage. Aarb. hist. Samfund Skive o. Omegn, 2. årg.
(9) Pedersen, Jens, 1841: Landoekonomiske Meddelelser fra Viborg Egnen. Tidsskr. f. Landoekonomie. Ny række, 4. bd. 1842, s. 134.
(10) Pyndt, O. P., 1896: Festskrift ved Viborg Amts landøkonomiske Forenings Jubilæum 1896.
(11) Skyum, A. C., u. aar: Smed Arent og hans Plov. Særtryk af Morsø Folkeblad.
(12) Søndergaard, Kr., 1934: Gamle Dages Redskaber og deres Brug, s. 41.
(13) Winstrup, O. J., 1822—1825: Afbildninger af de bedste og nyeste Agerdyrkningsredskaber med Beskrivelser.

UTRYKTE KILDER

(14) Daugbjerg Sogns kirkebog.
(15) Do. tilgangsfortegnelse.
(16) Det kongelige Landhusholdningsselskabs arkiv, journal 506/1839. — Erhvervsarkivet, Århus.
(17) Do. journal 102/1845. — Erhvervsarkivet, Århus.
(18) Do. journal 504/1847 og 98/1848. — Erhvervsarkivet, Århus.
(19) Fjends-Nørlyngs Herreders skifteprotokol 1837. — Landsarkivet, Viborg.
(20) Folketællingslister f. Fjends Herred 1801—1890 og Morsø Nørre Herred 1855—1890. — Rigsarkivet.
(21) Garnisons Sogns Kirkebog, 1829, Viede, s. 242. — Landsarkivet, København.
(22) Lundgaards Skifteprotokol 1778—1805. — Landsarkivet, Viborg.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(23) Matriklens Beregningsprotokol for Daugbjerg Sogn, s. 58. — Matrikelvæsenets arkiv.
(24) Lægdsrullen, Lægd nr. 50, Vridsted. — Rigsarkivet.
(25) Anders Østergaard, gdr., Ø. Dølby, Skive: Breve 1950.
(26) Jens Chr. Knudsen, Daugbjerg Møllegård: Breve 1952.
(27) Johs. Christensen, tømrermester, Sparkjær: Breve og skitse 1950.
(28) Lars Andersen, smedemester, Tastum, Stoholm: Breve og foto 1947—50.
(29) P. Frøslev, Åsted Smede- og Maskinforretning, Durup: Breve, 2 skudsmålsbøger og billeder 1950—52.
(30) P. L. Søndergaard, Tødsø, Nykøbing M.: Brev 1947.
(31) H. Tranberg, smedemester, Hald, Højslev: Brev 1953.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Gottjods ældste Guder

Av Gudmund Schütte

1. Indledning. I *Olrik* og *Ellekilde,* „Nordens Gudeverden", I—II, er der samlet et overvældende rigt Materiale. Der kan dog peges på Punkter, hvor der trænges til Supplering. Der kunde være gjort mere ud av Cæsars og Poseidonios' Meddelelser om Gottonernes ældste Religion. Der kunde være gjort opmærksom på Vandvejenes Forspring for Landvejene, do. på det ældste Lag av Helligdomsnavne, de kortetypiske; endvidere på den Kendsgærning, at Gudenavne ofte er underkastet Radbrækning som Følge av Tabu-Forestillinger.

2. Cæsar skildrer i „Gallerkrigen" Religionstypen hos de Gottoner, som han sloges med År 58 før Kristus, vel nærmest Tyskere. „De dyrker som Guder kun de Magter, som de seer og av hvem de åbenlyst hjælpes, — *Solen, Vulcanus* og *Månen.* Andre kender de end ikke av Navn". Denne Iagttagelse har et visst umiddelbart Præg av Rigtighed, omend den ikke tør tages for bogstavelig Sandhed. Sol og Måne er Naturmagter, der rent umiddelbart påtrænger sig Øjet; i „Vulcanus" må vi tænke os et Ildvæsen (kanske Wulthus, „Glans", oldn. Ullr el. Ullinn). Natur-Indtrykket gentager sig hos Langå-Egnens „tossede Kone", hvem Ritmester Halling pryglede i 1700-tallet, fordi hun kun troede på „Solen, Månen og den bedste Stjærne på Himmelen" (E. T. Kristensen: Danske Sagn VI, Nr. 600); jeg selv har på Bygholm kendt en

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Embedsmandsdatter fra Vejle, hvis eneste faktisk udøvede Religion gjaldt Solen, Månen og Regnvæsenet.

Men Bronzealderens bohuslehnske *Helleristninger* viser, at Cæsars Iagttagelse kun har snævert stedlig Gyldighed. Den gælder for de Fastlands-Gottoner, nærmest Tyskere, som han mødte i Gallien, men ikke for de Kystgottoner, der var udsatte for Søsamfærdselens Kulturtilførsler. I Helleristningerne avbildes kæmpestore Personer, overmenneskelige, der åbenbart er Guder i menneskelig Lignelse. Endvidere erfarer vi hos Plutarch (Poseidonios), at Kimbrerne 100 År før Kristus dyrkede en Gud i Tyreskikkelse.

3. *Solen* har heddet Sol, Hankøn, eller, ifølge Merseburg-Trylleformlen, *Sunna,* Hunkøn. Yngre Helligdom: Solbjærg, hvor Solen danser Pinsemorgen (Valby Bakke). Dens Tabu-Navn er *Hjul,* som bæres av Jyllands centraleste Sø, med den øjensynlige Offerholm Møgelø; til den himmelske Forestillingskres hører Nabonavnet Himmelbjerg, der jo tidligere gjaldt for Navn på Jyllands højeste Punkt. Et andet Tabu-Navn for Solen er *Hring,* som bæres av Sydskånes centraleste Sø, *Ring,* med den øjensynlige Offerholm, hvorpå Bosjökloster senere blev bygget. Opnævner: *Ringo,* „Sjællænder, født på et strålende Sted", dvs. *Ringsted,* optrædende i Kong Grams Saga, Saxe S. 32 P. E. M. Såvidt jeg husker, findes Ringtegnet på en Sten, der er indmuret i Ringsted Kirke. *Hringstadr* gælder jo som Centrum i Myteskikkelsen Helges Rige. Upersonlig Fremstilling: *Trundholm-Solen,* en rund, guldovertrukken Skive, på en Vogn, trukken av en Hest (Dipylon-Tiden).

4. *Månen.* Medens der rundt om i Norden er talrige Solbjærge, findes der ikke et eneste ænseværdigt Månebjærg. Altså har Månen været dyrket under et Tabu-Navn. Hvad det har været, kan der ikke være Tvivl om. Det har været *Ny,* kendt fra Vendingen „i Ny og Næ".

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Det optræder i det sønderjydske Herredsnavn *Ny*. Dette opfattes ellers almindeligt som „nyt Herred", et temmelig flovt Herredsnavn. Hvor bliver *t'et* av? Ialfald optræder „Månenavnet tydelig i Herredsnavnet *Nym* = *Niuhaim*.

5. *Ti, Tir,* „Himlen", sættes jo sædvanligvis i Forbindelse med ind. *Djaus pitar,* gr. *Zeus pater,* lat. *(D)jupiter*. Vi kan hidstille Vestsjællands største Sø, *Tis* Sø, det største vestsjællandske Indlandsvand, hvori Himlen spejler sig. Tilføjelsen „Fader" viser jo en personliggørende Opfattelse, men det er kanske en mere stedlig Udvikling.

6. got. *Fairguni* „Bjærg", urkelt. *Herkynia,* synes ifølge Walde, „Lat. etym. Wörterbuch", opkaldt efter Egetræet, hvori Lynet særlig hyppig slår ned. I Nyindisk hedder Stenegen *pargai,* der genfindes i Oldtysk som *fereha,* men i yngre Tid er Navnet overført på Fyrren, oht. *forha*. Hvordan det forholder sig dærmed, er uklart. Men Faktum er, at en Opnævner for „Egelandet" i Midten av Europa synes at eje det videst udbredte indoeuropæiske Gudenavn. Det er blot i forskellige Sprog underkastet den Radbrækning, der er en Følge av Tabu-Forestillinger. Lydlig urørt foreligger Navnet i preuss. *Perkunis,* litauisk *Perkunas,* oldn. *Fjörgynn,* keltisk *Herkunis* (i latinsk Omtydning Hercules). Med Tabu-Radbræk foreligger Navnet i oldind. *Parjanya,* slav. *Perun*. Den femfoldige Avhjemling er et stærkt Tegn på, at den indoeuropæiske Folkeæt oprindelig har hjemme i Egelandet Herkynia. Fordi Lynet som sagt slår særlig hyppig ned i Egen, er den efter Egen opkaldte Gud bleven gjort til Tordengud; Hercules' Kølle kunde passende gøres til Billede på Lynnedslaget.

7. Den keltiske Jupiter *Tanarus,* med Tabu-Radbræk *Taranis* = oldhøjtysk *Thonar,* vor *Thor,* er et andet Udtryk for Tordenguden. Mærk: på Nordisk dannes Kæle-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

former til Samsæt med Thor, ikke med Forlyden *th*, men med Forlyden *t*, undertiden også med Elementet *ter:* dansk Termand (jfr. Terslev og Tersløse).

8. Da *Tauros*, „Tyr", optræder som Navn for „Højfjæld" både i Lilleasien, på Krim og i Østrig (Hohe Tauern"), er det vel muligt, at Synsindtrykket av Tyren bør sammenstilles med Synsindtrykket av Højfjældet, således at Tyreguden kan henføres til den av Cæsar omtalte Gruppe Naturmagter. Han har sit Tabu-Radbræknavn på Keltisk: *Tarvos*, med Stednavn *Tarves-sedon*, medens andre Helligdomsnavne avledes fra det uændrede Navn *Tauros*, f. Ex. *Taurunum* (jfr. Folkestammen *Taurini* ved Torino i Ligurien). I Jylland optræder han uforklædt i Helligdomsnavne som *Thiur-guth* og *Thiuring* (Tjørring). Tabunavnet *Horn* (jfr. den keltiske Gud *Kernunnos)* optræder hos den jyske „vilde Jæger" *Hornsjægeren*, se Feilberg, Ordb. under „Odensjæger"; og i himmerlandsk Herredsnavn *Hornum.*

Arkivar Ellekilde om Kimbrerne og deres Religion.

I min Bog „Hjemlig Hedenskab", S. 125, i vor Årbog, 1924, S. 3 ff., i „Danske Studier" 1926, 123, og i „Folk-Lore"s Referat av mit Foredrag „The Religion of the Cimbrians" ved Folkemindeselskabs-Jubilæet i London 1928 drøftes Kimbrernes Religionstype, særlig deres Dyrkelse av Tyreguden. Dette er ikke blevet drøftet hos Olrik og Ellekilde, „Nordens Gudeverden" I—II, 1926—51. Senere har Ellekilde dog ændret sin Opfattelse, som det fremgår af et Brev av 24. 3. 56. Det hedder hæri:

„Jeg (lover) Dem, at jeg, når jeg i det kommende år skal skrive Nordens Gudeverden, III, Guder og myter, skal tage alle mulige hensyn til, hvad De har fremført, og det ikke blot om Cimbrertyren, men overalt, hvor De har udtalt Dem om disse ting, ... og jeg vil med glæde bruge Deres bøger som håndbøger og henvise til dem, for

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

selv om det ikke er ubetinget rigtigt alt sammen, så er det så lærerigt fremstillet, og jeg skal prøve at sætte mig ind i det, så godt jeg kan, og iøvrigt spørge Dem til råds, når den megen lærdom går langt over min forstand og dybt ind i Axel Olriks ...

Jeg kunde meget vel tænke mig, at Cimbrerne havde sendt en passende offerkedel hjem fra deres lange Europafærd, mens de endnu var herremænd på glansen af deres magt ... De havde en lidt ond samvittighed over, at de havde taget den gamle offerkedel og Cimbrertyr med på Amerikafærden, Romerfærden hed det dengang ... Det var synd for de gamle, at de havde været så grådige, da de tog hjemmefra, at de havde plyndret landsmændene for Cimbrertyren. Nu sendte de en fin offerkedel hjem, noget mindre end den gamle, men hvor var den pragtfuld udstyret! Og i bunden, havde de derude sørget for, var et billede af den grangivelige Cimbrertyr. De hjemme slog sig til ro, da de ude ikke kom hjem igen; helt uvidende havde de ikke været om, hvad der skete de mange år i syden. Men nogle menneskealdre senere så de pludselig en vældig flåde styre ned langs Himmerlandskysten, aldrig havde de set dens lige. De fik forklaringen, det var romerne, der vilde hævne alle de mange landsmænd, deres forfædre eller rettere stammefrænder havde gjort kål på. De var ikke bange for at løbe, når det kneb; de sendte bud ud på admiralskibet og bad om nåde, ofrede for det kære liv den pragtfulde offerkedel med tyren på bunden[1]), og det blev godt modtaget, de slap med skrækken, de romere var jo nok godt nok nogen pæne mennesker. Da så den gamle pragtkedel havde reddet liv og ejendom for dem, helmede de ikke, før de havde fået tilvejebragt en ganske tilsvarende offerkedel med tyr på bunden, — den nu så berømte Gundestrup-kedel. Mener

[1]) Det meddeles hos Strabon. „Georgi." VII, S. 293. G. S-e.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

De, at der kan være noget om denne sammenhæng, der jo er fremstillet i lidt af Ders egen stil? „Goddag, her er jeg" fra Deres Cimbreroman! Udi en anden syllogismo. For Tacitus er Odin hovedguden, Tir og Thor (Herkunis) sekundære guder. Men rådspørger vi Prokop, fortæller han om folkene i Thule, at de ofrer den første krigsfange til *Ares*, altså til Mars eller Tir. Offerskikken hos Prokop svarer, bortset fra de kvindelige gydjer (præstinder) til Cimbrernes ofring ved Arausio[1]), og er det i så fald utilladeligt at slutte, at Cimbrernes ypperste gud dengang, ligesom 600 år senere for Thules folk, har været guden Tir, men endnu ikke Odin, selvom hængningsofre, altså odinsofre, både hos Prokop og Strabo antydes? Tir har, såvidt jeg kan skønne, Cimbrerne endnu ikke dyrket i menneskeskikkelse, men hans symbol har været Tyren, som Cimbrernes stormænd svor deres eder på. Så vidt jeg ved, er der ikke andre vidnesbyrd om Cimbrernes religion i romersk-græske kilder end netop disse to ...

Jeg finder det rimeligt, at Cimbrerne har kaldt Tir med, hvad De kalder radbræknavnet *Horn*, således at den vilde jæger hedder Horn, som De har gjort opmærksom på. Er Hornum herreds våbens skikkelige stud end ung, så er landsbynavnet Horn-hem ikke af de yngste, det må betyde det sted, hvor Horn har hjemme[2]). Har Cimbrerne opfattet deres hovedgud Tir som Tyr og kaldt ham Horn, kan andre Jyder have gjort det samme. Tyregod (1251) (Thiurguth) må da betyde det religiøse område (hedenske stift, har De vist kaldt det), hvor hovedguden er dyrket og opfattet i tyreskikkelse. Og har man i den tid dyrket stammeguden og storguden som Tyr det ene sted i det gamle land, som siden blev til Danmark, skulle der intet være i vejen for, at De har ret i Deres iagttagelse,

1) Nu Orange. G. S-e.

2) Ved Hornum i Bjerre Herred er der fundet en Kedel med Tyrehoved-Ornamenter. G. S-e.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

at man andre steder har dyrket guden i andre skikkelser, således at Horslunde på Lolland f. eks. skulle være det sted, hvor man har dyrket guden i en helliglund under skikkelse af en hest. Hvor langt vi kan gå, er en anden sag. — Mon ræven i Revs herred, hanen i Haneherred er guder? Men jeg mener stadig i modsætning til Axel Olrik og Gunnar Knudsen, at De ikke har været på vildspor, men udfra en medfødt genialitet tilført os nyttigt stof til nærmere undersøgelse. Når vi har skaffet os at vide, hvad de enkelte husdyr religionshistorisk betyder, — Tir tyr, Odin vel hest, Thor buk (?), Heimdal vædder, Frøj galt, Frøja so osv. — skulle det ikke være helt umuligt at tyde Guldhornene, men det skal jeg siden komme tilbage til; foreløbig er det de oldtyske guder og gudinder, jeg sysler med og skriver udtog om ...

Jeg er klar over, at jeg altfor meget har overvurderet Olrik og undervurderet Dem; nu skal der blive ligelighed i tingene. Olrik har på det germanske område bare snuset lidt til tingene, men De har arbejdet med dem til bunds i den germanske oldtidskundskab.

Deres hengivne

Hans Ellekilde.

P. S. Jeg tilføjer, at foruden i Thiurguth synes Tyreguden at indgå i Hardsyssels Thiuring (Tjørring); Kogudinden turde findes i Kowang (Kvong).

Gudm. Schütte.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Erindringer fra min skolegang i Jebjerg

Af Marie Jespersen

Den første dag, jeg skulle i skole, fulgte min moder med mig. Hun afleverede mig til læreren, gav ham tre mark og gik hjem. Børnene fra den gamle Bostrup hede hørte til Lyby skole, men fik lov at gå til Jebjerg, fordi der var så langt til Lyby. Jebjerg skole lå lige bag ved kirken og var da næsten nyopbygget efter en brand i den forrige lærer Korsholms tid. Den nuværende lærer, Bendt Balleby, var hverken ung eller gammel. Han var en høj, noget bleg og skaldet mand. Han led af tungsind, der til tider gjorde ham helt sindssyg; men han var en meget dygtig og afholdt lærer. Han slog ikke børnene, men var deres ven og legekammerat. Han spillede på violin for os, sang med os og fortalte os eventyr, fædrelandshistorie, bibelhistorie. Ja, der var dejligt i lærer Ballebys skole. Skolestuen havde 6 fag vinduer, tre mod hver side. Mod syd lå degnens have, der var fuld af store, gamle løvrige træer, så ad den vej kom der aldrig en solstråle ind til os. Skolestuen indeholdt en række lange borde og bænke, en pult, en stor bilæggerkakkelovn, en sort tavle på væggen samt et europaskort og et par billeder med forskellige fuglearter. Vi gik ud og ind i vore træsko og vor mellemmad og tavle havde vi under bordene. Om middagen flyttede vi bordene sammen og dansede i skolen. Balleby kom tit ud og dansede med os. Men om sommeren legede vi ude på pladsen. Også deri tog han ofte del.

Det var en lang skolevej, tværs gennem den mørke lyng-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hede. Ikke et hus var at se, førend vi kom til Jebjerg by.

Vi kom i stor spænding en dag, da Balleby sagde, at vi skulle fotograferes. Udenfor skolen blev der sat skamler op, og hver blev sat på sin bestemte plads. Det var første gang, skolebørnene i Jebjerg blev fotograferede.

Der blev holdt fastelavnsbal i skolen, og det var den skønneste fest, vi kendte. Meget skønnere end skovballet ude i Krabbesholm skov — hvor vi var så bange for, at vi skulle blive borte og ikke komme hjem igen; men her i skolen var der så trygt. Musikanteren sad oppe ved pulten og spillede på harmonika, og vi hvirvlede rundt til musikkens toner. Vi havde som sædvanlig vor mellemmad med, og madam Balleby kom ind til os med et fad æbleskiver. Ja, det var dejligt at være til fastelavnsbal!

Ingen af skolelegene var jeg så glad ved, som når vi spillede kongebold eller gættede fuglenavne. Når det var grimt vejr, dansede vi i skolen. Det var sanglege som „Skøn jomfru, hun drager det røde guldbånd", „Der vandrer to gutter på søen", „Der går både rotter og mus i Vorherres have". Når vi så fik godt begyndt, linnede Balleby døren og sagde hviskende: „Nu kommer æ degn!" og vi lo, og så deltog han i legen. Vi legede også panteleg og „Fare krigsmand". Var det frostvejr, løb vi nede på præstens dam, lige ved siden af skolen og præstens have. Om sommeren slyngede vi, og drengene kravlede i glatstang, mest på den østre skolegrønning, lige op mod degnens havedige, der var overgroet med brændenælder og skræpper.

Engang imellem gik vi oppe på kirkegården, men det måtte vi ikke godt for Balleby, endskønt han aldrig helt forbød det. Ikke ret mange af gravene var holdt godt i stand, men lå hen som store grønne tuer med et skævt trækors over eller et rustent jernkors. Der var enkelte store gravsten over store gårdmænd, men heller ikke disse grave var holdt i stand. Enkelte perlekranse lå i trækasser med glas over, men glasset blev snart slået i stykker og per-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

lerne borttagne. Der var ingen gange, kun en sti sni over kirkegården, og så vejen, præsten og degnen gik på op til kirkedøren. Kirkegården var omgivet af et stendige, hvorved der var plantet lætræer. Sådan så kirkegården ud i min skoletid.

En sommermiddag gik jeg sammen med mine to skolekammerater, Bodil og Hanne fra Nannerup, oppe på kirkegården. Vi ville hen og se til en ny grav; det var en ung kone fra Nannerup; hun var frugtsommelig og døde uden at være forløst. Bodil sagde, at de ikke havde begravet hende ordentlig, idet de ikke havde givet hende linned, synål og tråd samt en fingerring og saks med i graven, og nu kunne hun ikke få ro i graven; thi hun skulle forløses i ligkisten, og så manglede hun det. Vi gav os til at lytte ved graven og syntes bestemt, at vi kunne høre hende banke dernede. Da løb vi skrækslagne ind til Balleby og råbte, at det bankede i den nye grav. Han gik med os derop, samt alle de andre skolebørn. Også han syntes, at det bankede. Vi var alle skræmte og listede tilbage til skolestuen; thi deroppe kunne vi jo intet udrette. Der blev ellers megen snakken om det sære tilfælde, og en tid var det meningen, at graven skulle åbnes, men endelig slog folk sig til ro med den formening, at det havde været ekko omme fra præstegården, hvor der denne dag blev banket og tømret.

Der døde en ung kone fra Tustrupgård fra mand og to små børn. Moder græd derover. Da vi kom op i skolen, græd Balleby også derover og tog os med ud i haven, for at vi skulle se ham hejse flaget på halv stang, mens han forklarede os, at den største sorg, en mand kunne friste, var at miste sin ungdomselskede, og de to havde holdt af hinanden, siden de gik i skole sammen. Derfor måtte vi nu få lov at komme med op på kirkegården og se på begravelsen. Betagne stod vi nu ganske stille og så på dette sære optog af sortklædte mennesker med den sorte ligkiste. Præsten

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og den syngende degn foran. Vi troede, at de bar hende ind i himlen.

Undertiden tog Balleby os med ud i haven, hvor vi så havde regning. Dette blev dog ikke til ret meget derude; men vi frydede os ved at sidde under de skyggefulde træer. Han tog os også ud i haven om foråret, for at vi skulle høre stæren fløjte.

Engang var der solformørkelse. Vi kom da med ham derud i haven for bedre at kunne se den sære begivenhed. Vi fik så alle et stykke sort papir med huller i, som vi kunne se igennem.

I religionstimen gik han imellem så stærkt op i det, at han græd. Han var begejstret for vore digtere og nationsheltene i fædrelandshistorien. Vi syntes, at det så sølle ud, når han sad deroppe ved pulten helt opløst i gråd. Men det lød dog lystigt, når vi allesammen sang „Dansken har sejr vunden, Tysken har skidt i lommen, hurra, hurra —".

Skolens rengøring blev besørget derved, at to af de ældste piger i første klasse fejede den hver lørdag aften. Jeg havde dog aldrig været med til det. Men så fik Grethe og jeg besked, at nu var det vor tur. Jeg begreb ikke, hvordan vi skulle bære os ad. Jeg havde aldrig gjort rent andre steder end hjemme. I moders stue var der jo kun lergulv. „Å skidt", sagde Grethe, hun havde tjent en sommer, „gå du nu hen og hent en spand vand". Den strentede hun så over gulvet, så det var plask vådt. Hun tog derefter en stiv lime og fejede gulvet, imens jeg stod og så til. „Der kan du se, sådan skal det gøres", sagde hun. Så gik vi hjem. Men jeg hørte aldrig siden mere til skolens rengøring.

Balleby slog meget sjældent børnene, men brugte i stedet for vittigheder imod dem; men fik han kik til en dreng, kunne han godt slå, måske endog temmelig hårdt. Sådan var det med Jens „Flæskfod" fra Tustrup, en broder til den senere godsejer Chr. Lauritzen, Astruplund. Jens lærte aldrig sine lektier, og Balleby blev derved harsk på

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ham og gav ham en dag et godt livfuld hug og slap ham løs. Men Jens gik ikke hjem, men gik derimod op til Jebjerg mølle med det resultat, at han fik en møllevinge i hovedet og døde et par dage efter. Det græmmede Balleby sig meget over, at han havde været så hårdhændet mod ham. Jens' yngre broder Christen faldt kort efter på isen på præstens dam og forslog her sin ene fod over ankelen. Derved blev han på livstid meget halt. Han blev siden skrædder, senere kreaturhandler og omsider godsejer. Han anlagde et muret gravkammer til sig selv og sin slægt på Jebjerg kirkegård.

Kirken var gammel, lille og lav med teglstensgulv og små, trange kirkestole. Der var en gammel, smuk altertavle og døbefont. Der hang et krusifiks samt en sort tavle med de foregående præsters navne. I mørkt vejr var der ganske sort i kirken af mangel på lys gennem de små, bitte kirkeruder. Vi kom alle i den store klasse til fastegudstjeneste med overhøring ude på kirkegulvet. Vi gik ind i kirken med træsko på. Sådan gik også kirkegængerne og i deres gamle klæder. — Engang imellem havde vi provstevisitation. Dette var en stor begivenhed for os. Til præsten gik vi to somre. Det var således, fordi vi var grundtvigianere. Den første gang gik jeg ganske alene helt ude fra den gamle Bostrup hede, der endnu lå urørt hen; men den sidste sommer fik jeg følgeskab af Lovise Hanghøj fra Oddense. Hendes fader var enkemand og grundtvigianer og havde løst sognebånd til Jebjerg. Det var meget fornøjeligt at gå til konfirmationsforberedelse hos pastor Glud. Vi skulle jo pyntes så pæne, og det var skønt at gå gennem den gamle smukke haveallé. Der havde også gået spøgeri i præstegården, især i den gamle tid. Men den unge pastor Glud troede ikke på sligt, og så gik det bort. Men min broder, der tjente i præstegården som hyrdedreng, sagde, at i gården under møddingen, var nedmanet i det mindste tre, for så mange pæle stak der op af jorden. Han gik og

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

stødte sine tæer på dem. En stor sten lå syd for havediget. Der var en fornem jomfru blevet nedmanet, og hun gik endnu en enkelt gang igen. Det sagde avlskarlen, når han om søndagen kom sent hjem — fra æ kroer. Han sagde, at hun var en høj, tynd jomfru. Men den unge pastor Glud ville sandelig ikke have denne hersens sten til at ligge der og styrke folk i deres overtro. Han tog lovning på min far og et par andre mænd, der så skulle flytte den bort derfra. Fader turde ikke nægte præsten det, men sov ikke den nat før eller efter, og mange troede, at nu blev der sådan en malør i præstegården, at ingen kunne være der, men der skete intet, endskønt der jo nok var sket en nedmaning der. Under den store sten var der pikket med ganske små, runde sten. Den store sten lå i mange år lige udenfor kirkedøren. Forhen havde der hængt en gammel hat samt et par vanter i gangen ind til præstens stue. Ingen måtte tage dette derfra, sagde den gamle røgter, for så brændte præstegården. Men en ny præst tog og smed det op på loftet. Nu var den over hundrede år og kunne ikke brænde. Den gamle præstegård var noget af det yndigste, man kunne se, velholdt som den var med sit lange smalle stuehus og sine små grønne vinduesruder, gården med sine græsgrønne, toppede brosten, de gammeldags trappetrin for dørene.

Pastor Glud var en lille vims og spændstig mand, ilter og virksom til enhver tid. Alting skulle vækkes op fra de døde, en ivrig grundtvigianer, på færde det var han tidlig og sent. Kunne ægtefolk ikke forliges, sandeligen skulle han hen og tale dem til rette. Var folk syge, sandeligen skulle der synges for dem. Han gik foran i hvert et velgørenhedsarbejde, stred hele sin levetid for højskolen. Kom fattige mennesker til ham og klagede sig, lånte han dem penge, som de takkede for, men sjældent betalte. I kaution gik han for alle og enhver, at de kunne låne i Jebjerg sparekasse og se at komme tilkrylt. Men som

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

regel blev det ham selv, der kom til at betale afdragene. Så tilsidst var der krav på ham næsten hver eneste sparekassedag. Og dette blev et mundheld, når han sådan kom svippende ind ad døren og spurgte på sin raske måde: „Hvem er det, jeg skal betale for i dag?" Snakkede forstandige mænd med ham og sagde, at dette var uklogt, svarede han på sin underlige hastige måde: „Ja, der blev jeg sandeligen snødt". Således lagde alt og alle beslag på den bette præst's virksomhed, hjælpsomhed og godgørenhed.

Konfirmanderne samledes i en lille stue i det vestre udhus. Pastor Glud læste da sammen med os hveranden gang op af det ny testamente og et stykke af Luthers levnedsskildring. Vi sang derefter et par salmer og blev sat en hel salme for til næste gang. Han havde ondt ved at styre drengene. Imellem udbrød han: „I bliver sandeligen ikke konfirmerede". Bagefter lo han selv af det, så det gjorde kun ringe virkning. Lovise Hanghøj og jeg gik engang og hoppede rundt på en flad gravsten oppe på kirkegården. Stenen lå over en gammel grav fra det 17. århundrede. Jeg stavede uden dog nogensinde at få nogen mening i det. Men det var da en præstedatter fra Hem ved navn Jakobine, der omsider døde i Jebjerg præstegård. Måske var det hende, der var blevet nedmanet under den store sten ved præstens havedige?

Vor sidste præstedag forud for konfirmationen ofrede vi både til præst og degn. Her var det skik, at vi gav 2 kr. både til præst og degn, for det var synd og skam, at degnen ikke skulle have lige så meget som præsten, sagde mor, for han havde da haft mest døje med os. Men degne fik i regelen kun halvt så meget som præsten. Vi blev så alle budt ind i præstegården til kaffe efter at have afleveret vores penge. Præsten sagde uophørligt: „Tak, tak, tak, tak, nu bliver jeg sandeligen rig". Vi sad i et lille aflangt værelse ud til gården med hvidskuret gulv

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og underlige møbler. Og gamle fru Rebekka Glud, der da næsten var hundrede år, spurgte uophørligt sin søn Christian: „Hvem er den pige der, hende med det lyse hår, hvis datter er det, hvem er hun?" Bagefter gik vi om til Balleby. Han stod udenfor døren. Vi gav ham pengene i hans hånd — og så gik vi hjem. Konfirmationen var i Lyby kirke. Vi skulle ikke stå på kirkegulvet efter dygtighed; thi dette mente præsten var en grim skik. Så trak vi da om det, og jeg var så heldig at få nr. 3. Så det gik ikke med mig som min broder Andreas, der var den dygtigste i skolen, men måtte stå nederst på kirkegulvet. Konfirmanderne sad i de øverste kirkestole og vore forældre bag ved. Alle havde de dråber og sukker med, om nogen af os skulle blive syge. — Så sang vi „Løgnens fader vi forsage", og præsten holdt en lang tale, degnen gav os et vink, vi lagde vort ydertøj og skyndte os ud af dørene, bag efter kom mødrene med hofmannsdråberne. — Dette varede ikke mange minutter, før vi stillede os op efter nr. på kirkegulvet. Præsten gav sig nu til at katekisere os, idet han gik ned mellem os. Det var om kong David. Vi svarede vist godt nok, men skulle skynde os, thi ellers kom præsten os i forkøbet. Tilsidst spurgte han os om, hvorfor David var manden efter Guds hjerte? En af drengene sagde, at han havde taget Urias' hustru. „Ja, det har du sandelig ret i", sagde præsten fornøjet, „men dette kunne Vorherre da ikke holde af ham for?" „Jamen, han angrede sin synd", sagde vi. „Ja, kong David angrede sin synd, ydmygede sig for Herrens ansigt, og fordi han derved fik sådan et ydmygt sind, blev han manden efter Gudfaders hjerte". Vi gik nu alle op og knælede omkring alteret og svarede „Ja" til præstens forespørgsel. Jeg forstod ikke rigtigt, men ville gøre, som min moder havde sagt: Bede mit Fadervor hver dag; the det var det eneste, der hjalp i denne verden.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Spillemand Søren Peter Øgaard. (Efter Radering af Frk. S. Pichler.)

Folkelige Egns-Indbyggernavne

Av Gudmund Schütte

Naboers Drillelyst eller Hang til træffende Karakteristik giver sig ofte Udslag i Egnsindbyggernavne. *Evald Tang Kristensen* har samlet en Del sligt i „Danske ordsprog og mundheld", 1890, S. 472 ff., „Stedlige talemåder".

Stærke Jyder er et Samfund mellem Horsens og Vejle, kendt for sin stædige Vedhængen ved Kingos og Pontoppidans Salmebøger, som man holdt fast ved trods Fængselsstraffe og Bøder. Artikel derom savnes i alle ældre Konv. Lexika: „Nord. Conv. Lex." 1878, Salm. 1905, „Forlagsbureauets" Conv. Lex. 1880, Hagerups 1912, „Store n. K." 1923, „Hjemmets Leksikon" 1945, hvilket er en stor, nærmest utilgivelig Fejl. Den rettes nu hos

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

„Illustr. Religions-Leks." 1950, Artikel av Professor *Lindhardt*, 63 L., og Hagerup, Art. av Professor *Mosbech*, 14 L.

Tørre Jyder, tørrede Flyndere, ophængt på Husgavlen. Klassisk Citat, Wessel, „Kærlighed uden Strømper".

„Naar dig nogen Karper byder,
og du faar kun tørre Jyder,
bliver du lidt flou derved.
Men har du en sulten Mave,
og ej anden Mad kan have,
gaaer den tørre Jyde ned".

Blinde Jyder siger man på Sjælland, ligesom man i Tyskland taler om *blinde Hesser*. Det hedder (E. T. K.): „Når Jyden kommer til Kjøbenhavn, er han blind de første ni Dage ligesom Kattekillingerne, men siden seer han grandere end nogen anden".

Skrabalderjyder, tænkes ifølge Ev. T. Kristensen ved Skanderborg. Beatus Dodt siger i „Skjæbnens Veje" (1876) S. 101: „Jeg skal svare for, at der er fedt og godt ovre hos Skrabalderjyderne". Blandes sammen med Jøder; Arthur Christensen, „Molboer", S. 92: „Der findes to Slags Jøder, Mimrejøder „og Skrabalderjøder". Jævnfør: „Jødeløgn" forvrænges til „Jydeløgn".

Muldjyder = Molboer; Mols hed oprindelig Mulnæs. Blandes også sammen med Jøder: Muldjøder. Det er en Hentydning til, at Krydsning af Æselhingst og Hoppe avler Muldyr.

Uldjyder, ombissende Uldkræmmer fra Hammerum Herred. Har vist også en Bitone av svedent jydsk Lune.

Kvabjyder, vi Sallingboer, opkaldte efter Ålekvabberne, der fiskes i vore Farvande. Tilsvarende bliver Åboingerne i Åbo Syssel kaldt *Åbutter* i Ommer Syssel ifølge Aage Sørensen, Mellerup. „Butte" er et Fiskenavn. Om Kvabjyden går følgende Skæmtesagn. En Jyde kommer en Aften silde til en kjøbenhavnsk Gæstgivergård og ringer på. Der åbnes av en Boy. Da han hører Mandens jydske

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Mål, udbryder han spidst: „Nå, De er nok derovre fra, hvor det kan ske, at når man pirrer med en Stok i en Myretue, så springer der en Kvabjyde frem". Jyden svarer: „De kinner a't. Men a veed, te nær en trøkker på en Knap på en Gjæstgivergoer i Kjøvenhavn, så springer der en *Avkat* frem".

Flynderjyder skal if. Ev. T. Kristensen bo ved Limfjorden. Kan nogen sige mig, hvor? Jeg gætter på Fjends Herred, fordi det har samme Forlyd F, eller på Nordøst-Hardsyssel, for dær ligger jo Flynder Sø.

Torskjyder er ligeledes usikkert stedfæstede. Boer de monstro i Ty? En kendt literær Bannerfører har Tyboerne jo i Holbergs stortalende Officer, Jacob von Thyboe.

En enkelt Avart av Jyderne vil ingen kendes ved, — det er de hæslig kendte Fnatjyder. Navnet stammer fra den Tid, da Jylland gjaldt som uciviliseret, tilbagestående Område, og „jysk Liberi" var et Udtryk for „Fnat". Fortæller man dærom i Østjylland, siges der, at Værten viser Gæsten hen til Kløpælen med disse Ord: „Å, væsgue å go hæn te æ Pæl!" Men i Vestjylland lyder Ordene: „Å, væsgue å go hæn te Pælen!" Enhver giver tydelig at forstå: det er inte hos os!

Der findes mangfoldige vrængende Omkalfatringer av Indbyggernavne. Jeg nævnede ovenfor, hvordan Åboinger i Ommer Syssel omvrænges til *Åbutter*. Odsinger i Ods Herred bliver til *Odsings Tosser*. Stevnsboer bliver ifølge Morten Pontoppidan til *Stevnsbagger*, — „Bagge" er et Ord for „Buk", som vi også har i *Norbagger*. Indbyggerne av det svenske Landskab Vendel kaldes for *Vendelkråkor*, og det Øgenavn tillægges allerede en svensk Kong Ottar i 500tallet; Indb. av Ekshärad, de såkaldte Ekshäringar, bliver til *Sexøringar*".

Hallingboerne i Hald på Lundø kaldes ifølge Søren P. Øgaard for *Knallingboer*, Lunningboerne sammesteds if. S. P. Ø. for *Lunte Bønder*, Illerisboerne i Himmerland if.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

S. P. Ø. for *Israels Børn,* Næsboerne på Mors *Snudeboer,* Indb. av Gårslev ved Vejle de Gårslev *Gæslinger* (av opr. Gærslinger), Indb. av Vrensted de Vrensted *Vrenniker* (Klaphingste).

Når Tyskerne i Sønderjylland skal stikle til Jyderne, bruger de i Reglen ikke Elementet — *jyder,* men erstatter det med *-dänen* „Danskere". F. Ex. vort Ravjysk oversætter de fejlagtig med *Rabendänisch,* som om det var „Ravnjysk"; ved at kalde Folkemålet for et „Ravnesprog", udtrykker de deres dumme opdigtede Vranglære, at Jysk ikke er Dansk. Der gives dog forresten Exempler på, at *„Pottdänisch"* også findes kaldt *Pottjütisch,* — Torvebønder, der bringer Smør til Flensborg, taler *Smeerdänisch.* Jævnfør Smædeverset:

„O armes Land, von Gott veracht',
wo man aus Holz die Schuhe macht,
wo man statt Holz die Erde brennt,
und wo man „Smeer" die Butter nannt!
Gott wolle uns behüten,
dass wir nicht werden Jüten!"

(„O arme Land, Guds Spot og Spe,
hvor man av Træ gør Skoene,
hvor man for Træ må brænde Tørre,
og hvor man kalder „Butter" „Smøre"!
Gid Gud det dog forbyder,
at vi skal vorde Jyder".)

Navnet *Steertdänen,* „Stjærtdanskere", brugt om Landsfolket i Sydøstslesvig, fortjener en særskilt Undersøgelse. Det spiller en viss Rolle i den slesvig-holstenske Egnshistoriker *August Sachs* Bog „Das Herzogtum Schlesvig" I, S. 11 (1896). Han forsikrer ivrigt, at „i national Mening har Hertugdømmets Indbyggere, såvidt de talte vestjysk Dialekt, aldrig kaldt sig „danske" ... „Ihvor end Udtrykket dansk forekommer, har det en sagte Bismag, der peger på en særegen (avvigende) Oprindelsesmåde. Dertil hører Udtrykket „Steertdänen"! Sach mener med disse

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

noget dunkle Vendinger: Navnet Steertdänen røber, at disse Folk ikke er ægte Danske. Der er påhæftet dem en „Stjært", en Udvæxt, der viser dem som opr. ikke-danske. Ja, sådan snakker de Ræve for de Gæs. Hvad viser Navnet „Stjærtdanskere"? Lige det stik modsatte av det, som Sach vil bilde os ind. Navneleddet „Stjært" er ikke en nedværdigende Udvæxt, der røber udansk Oprindelse! Det er tåbeligt Vrøvl av Tyskeren, „Stjært" er bare en spøgefuld Oversættelse av Halvønavnet „Svans", ligesom når „Næsboer" bliver til „Snudeboer". Og når dette Udtryk for Halvøen Svans kædes sammen med Elementet „Danskere", så er det netop sort på hvidt for, at Svansingerne er *ægte og oprindelige Danskere!!* Vi har hær et typisk Exempel på, hvordan tysk Forskning snedigt prøver på at gøre sort til hvidt og hvidt til sort.

Kendt er *Vildtyskere* og Talemåden „gal som en Tysker". Men det er næppe kendt, at den stammer fra det klassiske Udtryk „furor Teutonicus", der egentlig sigter til Kimbrernes teutonske Stalbrødre, Bersærkerne fra Ty, men senere er bleven overført på Tyskerne.

Et tysk Exempel på snærtende Øgenavn har vi i følgende Skæmtefortælling. En Prøjser, som er flyttet til Bajern, spørger en Nabo: „Sig mig, hvordan udtaler man egentlig den græske Sangers Navn, Orfeus? Skal man sige Orfe-us eller Orføjs?" Bajeren svarer lunt: „Tænk dig dog om! Siger man *Snaps-Pre-us* eller *Snaps-Prøjs?*"

En pudsig Misforståelse har ramt det folkelige Øgenavn *Jyllandstyskerne*. Kaj Bom nævner Ordet i sin Slangord-Samling og tyder det som Navn for alm. Sønderjyder. Men det er en Misforståelse. Jyllandstyskerne er ikke virkelige Sønderjyder, men *indflyttede Nørrejyder, der for tyske Spæk-Penge sælger sig til Sønderjyllands Fjender*. Et kommende Supplementsbind til den danske Ordbog burde optage Ordet for at forebygge Misforståelsen.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

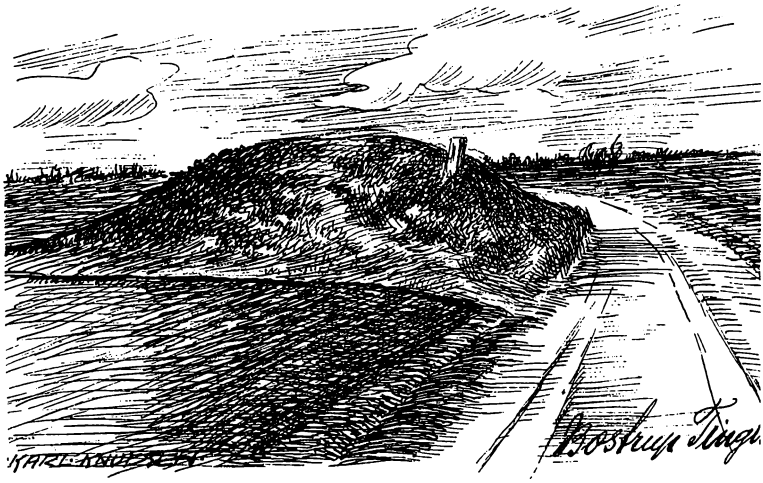

Tinghøj i Bostrup. (Tegnet af Karl Knudsen, Jebjerg, 1946)

Ekko fra den gamle Bostrup Hede

Af Chr. Wammen

Du Lyngens Land, min Barndoms Havn,
du lærte mig at gøre Gavn,
at ærligt virke under Livets Færd
aldrig mister sin lødige Værd. —
Den Tærepenge, Barndomshjemmet gav,
var kun en fattig kroget Vandringsstav.
Ej Guld og Sølv udi min Randsel laa,
men en Rigdom som ej kan forgaa. —

Salling er fra gammel Tid bekendt for Frugtbarhed, idet Underlaget de fleste Steder bestaar af mere eller mindre sandblandet Ler, og i Muldjorden har Sandet de fleste Steder sjældent Overvægten. Alligevel fandtes der endnu i min Barndom en stor, næsten sammenhængende Hedestrækning inde i Halvøens Midte, hvis enkelte Dele ved deres Navne oplyste, til hvilke Byer de henhørte:

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Breum og *Grinderslev* Hede, *Ilbjerg* Hede, *Relling* Hede, *Roslev* Hede, *Vium* Hede, *Nannerup* Hede, *Jebjerg* Hede, *Bostrup* Hede, *Lyby* Hede, *Næstild* Hede og endnu flere Navne, foruden smaa og store Hedestrækninger hist og her nærmere Kystegnene. Nu er dog „Lyngens brune Land" næsten over alt blevet forvandlet til Ager med Gaarde, Boelsteder og Huse, fordi Befolkningstilvæksten og den sociale Udvikling krævede mere Plads og flere selvstændige Hjem. Det viste sig, at Lyngen mange Steder sugede sin Næring af en Jordbund fuldt saa godt som den, der maaske i Aarhundreder havde været under Kultur, rugede over en Skat, som ventede paa at blive hævet. „Der er Guld under Gyvelrod", siger det gamle Ord; men for den, hvis „spæde Fod har traadt det gule Sand", er en Skønhedsverden forsvundet, som altid vil vedblive at blomstre i Minderne.

Vi vender os nu til min Barndoms forjættede Land, *Bostrup Hede,* og dens første Bebyggelser. Der er et Sagn om en forsvunden By paa *Bostrup* Hede, *„Bette Bostrup"*, som skulde være blevet øde under Pesten, „den sorte Død", omkring Aarene 1349—50. Vist er det ogsaa, at Broder Jakob og jeg i vor Barndom kunde følge nogle Agerfurer ned ad *Brunrøgel* Bakkeskraaning, der altsaa engang maa have været under Plov, ligesom der under Bakkedragets Fod løb et ældgammelt Hjulspor, *Brunrøgels Vej,* som fra en eller anden i Terrænet mod Viumsiden udvisket Retning førte ind til *Bostrup By.* Paa modsatte Side af denne gamle Hedevej laa *Brunrøgels Høj,* der kun var ganske lav og nu forlængst omtrent udjævnet ved Overpløjning. Det var rimeligvis denne gamle Kæmpehøj, som havde givet hele Bakkedraget Navn. Lignende Sagn om uddøde Byer fra Pesttiden kendes vist ogsaa andre Steder og har vel nu og da ogsaa sin Rigtighed, men *„Bette Bostrup"* har næppe nogen Sinde eksisteret. I saa Fald kunde man vente *„Store Bostrup"* som Hovedbyen, og dette er ikke

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Tilfældet. Det er vel ejheller tænkeligt, at de formodede Agerfurer paa *Brunrøgels Bakke* kunde være kendelige endnu gennem Aarhundreder. De maa være langt yngre og skrive sig fra et begyndt, men igen opgivet Forsøg paa Hedeopdyrkning.

Spor af Bebyggelse paa *Bostrup* Hede forud for de Hjem, der allerede var til i min Barndomstid, kendes ikke ud over et enkelt Sted ved Landevejens Østside lidt Syd for Bostrup Kro, hvor der skal have ligget et Hus, hvis Eksistens allerede i min Barndom var en taaget Tradition, som ingen vidste noget bestemt om; at derimod vore Oldtidsfædre i en meget fjern Fortid har levet og virket ogsaa paa Bostrup Hede vidner deres endnu bevarede Gravhøje om.

En af de smukkeste og i historisk Henseende interessanteste af disse Høje er *Tinghøj*, som er kendt over hele *Salling*. Engang skulde min Far oprense Vejgrøften, der laa helt ind paa Højens Sydside. Da trillede en Urne med Aske ud fra Højen og ned i Grøften til ham, hvor den rimeligvis gik itu under Spaden. Jeg var den Gang ganske lille og saa intet dertil; men Urnen vidner dog vel om, at Tinghøj allerede var til i Bronzealderen. Der har da levet en Slægt paa *Bostrup Hede*, som troede paa de gamle Guder og Gjensynet i Valhal. De har mistet en af deres kære, en Høvding eller kær Kvinde, og har saa i Samdrægtighed opkastet denne smukke Gravhøj. Saaledes kan vi i hvert Fald tænke os Højens Tilblivelse. For os Kristne er Aserne kun en Myte; men vi bør dog med Ærbødighed erindre, at det var Fædrenes Længsler og Drømme om de evige Værdier, der skabte disse Helligdomme.

Tinghøjs oprindelige Navn er glemt, fordi den blev et Tingsted for *Salling Herred*, og dette Navn bed sig fast. Det kunde dog ellers være skønt at kende Navnet paa den Kvinde eller Mand, der sover under den smukke Grav-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

højs altid grønne Hvælv. Det er nemlig en Ejendommelighed ved *Tinghøjs Top,* at den dannes af en smuk rund Græspude.

En anden og langt mindre Høj, maaske fra Jernalderen, fandtes paa Heden tæt ved *Lille Faarkærs* Nordside. Om denne Høj fortalte min Broder, der da var Lærer ved *Brudager-Kile* Friskole ved *Svendborg,* at han under en Sommerferie hjemme i 1898 erfarede, at Højen var bleven ødelagt derved, at Ejeren af Heden vilde have den indrettet til et „Bissehus" for sine løsgaaende Kreaturer. Man fandt da efter Sigende otte Skeletter under Højens Hvælv, som laa med Hovederne vendt imod hverandre. Senere fortalte man, at Højen var helt fuld af Menneskeben, saa den havde været Hvilested for endnu flere Mennesker. Fundet blev ikke undersøgt af andre nogenlunde kyndige; men min Broder saa det altsaa og gemte til Erindring derom en Underkæbe med en hel Række velbevarede paa Tyggefladen glatslebne Tænder.

Paa *Bostrup Hede* groede i min Barndom talrige smaa Bævreasp eller „Blingler", som man kaldte dem paa Grund af Bladenes ejendommelige bævrende Bevægelse i Vinden, samt nogle lige saa smaa Birk, maaske de sidste Levninger af en fjern Tids Skov.

Tinghøj ligger ved Bivejen, der fra Landevejen fører ind til *Bostrup,* og passeredes af den saakaldte „gamle Landevej", en mangesporet Oldtids- eller Middelaldervej, som fra Sysselkirken i Lyby tog Retning mod *Vium Tinggaard* og endnu i min Barndom kunde følges gennem Lyngen. Inddelingen af Landet i Sysler, Herreder og Sogne er ældgammel som Landet selv og taber sig helt tilbage i Historiens Taage; men medens de to sidste endnu er lovformelige Omraader med Fællesanliggender, er Syssel kun et Navn med antikveret Klang, bevaret f. Eks. i *Ommersyssel, Vendsyssel, Hardsyssel* og flere Steder. Syslernes Landsomraade kendes vel endnu, men deres Navne

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

er desværre ved at forsvinde i Folkemunde. I vore Sagaer tales der om Sysselkonger, og Syssel synes saaledes oprindelig at have været en verdslig Retsenhed med Sysselting, der senere hen i Middelalderen gled over til at behandle især gejstlige eller kirkelige Anliggender, medens de rent verdslige Sager paadømtes ved Herreds- og Birketingene. Omkring ved Reformationstiden maaske forsvandt Sysseltinget, og Sysselprovsterne blev til Herredsprovster over et Provsti af eet eller flere Herreder, men mindre end Syslerne.

Salling Syssel omfattede foruden de fire Salling Herreder, *Hindborg-*, *Rødding-*, *Harre-* og *Nørre Herred*, ogsaa *Fjends* Herred og *Morsø* med Sysselkirke i *Lyby* og Sysselting paa *Bostrup* Hede ved *Tinghøj*. Ved særlige højtidelige Lejligheder holdtes Tinget vel i Sysselkirken, som f. Eks. den bekendte Forsamling af Adel og Gejstlighed *i Lyby Kirke* den 2. Februar 1375, hvor det vedtoges i et beseglet Brev, underskrevet af selve *Biskop Jakob* i *Viborg*, at holde Kirken og Kirkens Personer ved deres Rettigheder for at afvende *Guds* Vrede.

Lyby Kirke var den Gang længere og mere rummelig end nu. Ved *Tinghøj* mødtes 5 Færdselsveje, siges der. Fra *Morsø*, *Fjends* Herred, *Østsalling*, *Sydsalling* og *Nordsalling*, og *Tinggaarden* i *Vium* har muligvis en vis Forbindelse med *Bostrup Tinghøj*, hvorom jeg dog intet bestemt ved; men den gamle *Røgelsvej* over Bostrup Hede synes dog at vidne derom.

Hvert Herred havde oprindelig sit eget Tingsted med Galgehøj og Rettersted. *Nørre Herred* saaledes paa *Breum* Hede Syd for Præstegaarden, hvor de „Thise Trolde", Søstrene *Anne* og *Mette Madsdatter* samt *Anne Jepsdatter* fra *Kløvenborg* i *Mogenstrup* led en kvalfuld Død paa Baalet 1686, Martyrer for deres egen og Tidens Oventro. (Se derom: C. D. Hedegaard: „Juridisk — Praktiske Anmærkninger", 1764—66). Ved et Reskript af 13. Marts

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

1688, en Frugt af Christian den Femtes „Danske Lov", samledes de fire Salling Herreder til een Jurisdiktion, og *Bostrup Tinghøj* blev det fælles Tingsted, indtil dette ved Reskript af 12. Maj 1727 henlagdes til Skive.

„Tinghøj!" — Den gamle Kæmpegrav paa *Bostrup* Hede, til dig iler ofte mine Minder fra Barndoms-, Ungdoms- og Manddommens Dage. Her legede jeg som Barn de gladeste Stunder sammen med Broder *Jakob* og *Fibæks* Børn, *Margrethe, Severine* og *Frederik,* der alle nu har fundet Hvile under Kirkens viede Muld, medens jeg, gammel og graanet, nedskriver mine Længselsminder. Alle Hedens gamle Skikkelser er vandrede ad Dødens Vej, deres fattige, forblæste Hytter er sunkne i Grus; men *Tinghøj* ligger der endnu uforandret, skønt Vind og Vejr med Tidens Tand har gnavet paa den gennem over 2000 Aar.

Dystre, rædselsfulde Erindringer hviskes gennem Lyngens vemodige Sus i Vinden: Larm af Menneskemængden, kolde Domsord, en Sjælesørgers Trøstetale ind i Fortvivlelsens dybe Suk, et langt Blik ud over den brune Hede, den sidste stille Bøn og det blinkende Staal aabnede for en forpint Sjæl Døren ind i Evigheden til Fredens og Forbarmelsens Konge.

Jeg kender de ulykkeliges Grave og kan finde dem endnu — nogle i Højens Ly og een lidt inde i Ageren mod Syd jævnet med Ploven og gemt under Kornets Fald. Deres Saga hørte jeg fortælle under Medfølelsens Tonefald og sad saa ofte paa deres sunkne Gravtuer, lyttende til Lyngens molldirrende Sus, at de blev mig som kære kendte Venner, hvis Brøde fortonede sig under Medlidenhedens blide, smeltende Solvarme. Som ung og ældre har jeg staaet paa Højens Top sammen med Broder Jakob og mine andre Søskende eller alene og skuet ud over det letbølgende Landskabs Hede, Ager og Enge med smilende Landsbyers Gaarde og Huse ind i Kimingen, som randes

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

af hvide Kirketaarne mellem kuplede Aase og Gravhøje og endnu den Gang enkelte Vejrmøller, som sindigt drejede de lange Vinger under Vindens legende Flugt eller pegede med Korsets Tegn mod Himlens Hvælv — et Billede saa skønt, at det altid vil staa uudsletteligt for mit indre Øje.

Henrettelser er næppe foregaaet paa *Tinghøj,* før de fire til een Jurisdiktion sammenlagte Salling Herreder 1688 fik fælles Tingsted der; men siden har den stedlige Tradition vidst at fortælle om een Mand og tre Kvinder, der saa mod Lyset for sidste Gang i deres Liv fra Tinghøjens Top. Om disse, og især om *An Dyndbo,* vidste Hedens Beboere i min Barndom meget at fortælle, og senere Tiders Undersøgelser har vist, at Traditionerne i alt væsentligt er overensstemmende med Virkeligheden. Imidlertid nødes vi dog til at anføre endnu to Henrettelser, som Hedens Beboere ikke synes at have kendt noget til, skønt den blodige Begivenhed kostede tre Mennesker Livet og i min Barndom kun laa noget over halvandet Hundrede Aar tilbage i Tiden. Den synes i Traditionens Taage at være omformet til et dunkelt Sagn om en Kvinde fra *Lyby* eller *Grønning,* der havde øvet Mordbrand og derfor bødede med Livet paa Tinghøj. Ingen vidste nærmere derom; men jeg tror at have hørt noget saadant fortælle uden at erindre min Kilde. Senere har Forfatteren *Jeppe Aakjær* ved sine talrige interessante og grundige Arkivstudier om Hjemstavnens Fortid fremdraget Tragedien, hvis Aarsag vel især var Tidens Overtro.

I *Øster Grønning* boede *Dorthe Jensdatter,* en enligboende Kvinde, som levede af at hjælpe til omkring i Gaarde og Huse, hvor man havde Brug for hende; men nogle mente ogsaa, at hun var en led Troldheks, der forgjorde baade Folk og Fæ. Især Gaardmand *Peder Tækkers* Kone, *Karen Tækkers,* og en anden Gaardmand, *Chr. Thordal* og hans Kone, *Maren Andersdatter,* men for

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Resten mange flere, troede ogsaa paa Dorthes Troldomsevne og besluttede at give hende en Afstraffelse, hvorfor de en Aften sidst i November 1722 stak Ild paa hendes Hytte.

Maaske var det fra først af just ikke Hensigten, at Dorthe skulde indebrænde, skønt de inde i Stuen havde bundet hende til en Stolpe; men Overtroens Dæmon overmandede dem, saa Hytten nedbrændte, og Dorthe omkom i Flammerne. Det var jo kun 36 Aar siden, Heksebaalet efter Lovens Befaling flammede i Nabobyen *Breum* over *Anne* fra *Kløvenborg* og de *Thise Trolde*, saa man har vel ment, at dette her ikke kunde være saa helt forkert.

Dorthes Broder, *Laust Jensen* i *Navtrup* Præstegaard, anlagde Sag mod Mordbrænderne, der var Fæstere under *Astrup*, som da ejedes af *Oberstløjtnant Kruse*, der vel nok har gjort, hvad han kunde for at mildne Straffen over sine egne Fæstebønder; men Højesteret dømte, at *Chr. Thordal* og *Karen Tækker* havde forbrudt deres Hals, medens *Peder Tækker* blev frikendt, og de øvrige slap med en mildere Straf. Engang i Efteraaret 1723 blev de to dødsdømte halshuggede, og at det skete paa *Tinghøj*, er der næppe Tvivl om. Ogsaa deres Grave tror jeg at have fundet ved Højens østlige Fod.

Førend jeg fortæller de andre Henrettelsestragedier, vil jeg oplyse, at det er *Jeppe Aakjær*, der har fremdraget de fleste Arkivalier til Folkeerindringens Berigtigelse og Stadfæstelse, og *Dyndbofamilien* er fundet i *Estvad* Kirkebog af *Lærer Povlsen, Løvskal*. Jeg har dog ogsaa selv senere gennemlæst de paagældende Dødsdomme efter Viborg Landstings Domsprotokol og ligeledes gennemgaaet Estvad Kirkebog i Tiden fra ca. 1700 og en Menneskealder frem i Tiden for med egne Øjne at se og samle alle Spor af den nævnte Familie.

Det er altsaa Folkeerindringen saaledes, som den er kendt paa Bostrup Hede og over hele Sallingland, jeg

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gengiver, men benytter samtidig de Oplysninger, der af andre er hentede fra Retsprotokollernes gulnede Blade.

Anne Jensdatter Dyndbo var den første af de fire, om hvis Henrettelse paa Tinghøj Beboerne paa Bostrup Hede i min Barndom kunde fortælle, og det var om hende, der taltes oftest. *Estvad* Kirkebog oplyser, at hun egentlig hed *Dyngby*, sagtens efter Landsbyen Dyngby i *Bjergager Sogn*. I Nabosognet *Odder* ligger Herregaarden *Rodsteenseje*, som paa den her omhandlede Tid, ligesom ogsaa Estvadgaard, ejedes af *Oberst Frederik Christian Rantzau*. Derved kan maaske Dyngbyfamiliens Tilværelse i Estvad forklares saaledes, at det har været en Fæstefamilie under *Rantzau*. Det var ikke ualmindeligt, at Herremændene flyttede omkring med deres Fæstere fra den ene Gaard til den anden. Saa bliver Navnet Dyndbo ogsaa mere forstaaeligt. *Dyndbybo* — alias *Sallingbo, Fjandbo, Kjærbybo* — afkortes i Folkemunde til Dyngbo eller Dyndbo — et Kendingsnavn om Familiens Hjemsted. Følgende Uddrag af Estvad Kirkebog giver os Oplysninger om *„den sølle An Dyndbos"* Oprindelse:

„1708 den 9. December, Dom. 2. Advent havde *Jens Jensen Dyngby* i Estvad et Pigebarn, tilforn hjemmedøbt, til Kirke i Estvad, som *Mette Pedersdatter* bar — kaldet *Anne*.

1710 den 22. September, Dom. 14. Trin. havde Jens liden Datter, *Anne*, jordet i Estvad Kirkegaard, gammel 3 Uger.

1710 den 22. December, Dom. 14. Trin. havde Jens Jensen Dyngby i Estvad et Drengebarn til Daaben i Estvad Kirke, som *Susanne Eriksdatter* bar — kaldet *Peder*.

1713 den 4. November, Dom. 21. Trin. havde Jens Jensen Dyngby i Estvad et Pigebarn til Daaben i Estvad Kirke, som *Susanne Eriksdatter* bar — kaldet *Anne (An Dyndbo)*. Faddere: *Jens Nielsen Smed, Jens Jensen*

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Bechgaard, Peder Munchis Hustru, Anders Pedersen, Snediker Margrethe Nielsdatter i Estvad.

1716 den 22. november, Dom. 24. Trin. havde Jens Dyngby i Estvad et Pigebarn, tilforn hjemmedøbt, til Kirke i Estvad, som Susanne Eriksdatter bar — kaldet *Maren*".

Mere har jeg ikke kunnet finde i Estvad Kirkebog om Dyngbyfamilien, og det betyder vel, at den atter er flyttet bort fra Estvad Sogn.

Tredive Aar senere, altså 1743, finder vi *Anne Jensdatter Dyndbo* boende i en Hytte i *Blæverkær* ved *Hvidbjerg Holmegaard,* og det er der, hendes sørgelige livstragedie begynder.

Holmgaardsmanden hed paa den Tid *Peder Jakobsen,* og Hytten i Blæverkær har vel tilhørt ham — eller en af Egnens Godsejere — da den var beliggende paa denne Gaards Mark lige Østen for *Brøndum* Kirke, et Stykke uden for Hvidbjerg By.

Anne Dyndbo har naturligvis været Indsidder, og for en Kvinde paa 30 Aar falder det underligt nok, at hun endnu ikke var Tyende længere, da hun hverken synes at have haft Mand eller Børn. Hun har vel arbejdet ved alt muligt omkring i Gaardene, hvor man trængte til Hjælp; men iøvrigt hedder det om hende, at „hun intet er ejendes, men mesten Delen har tigget sit Brød". Denne sidste Bemærkning kunde maaske opfattes som en Beskyldning for vagabonderende Tilbøjeligheder; men naar man ved lidt om den Tids elendige Fattigforsørgelse, tør man ikke uden videre kalde alle Tiggere for Vagabonder. Folkeerindringen fortæller om Anne Dyndbo, at „hun var en sølle een, der hverken var klog eller gal", og Traditionen om, hvorledes hun lod sig berolige og forsnakke af Herredsfogden, vidner unægtelig om en vis godtroende Enfoldighed; men der er dog ogsaa noget i hendes Færd, der viser os hende baade som udspekuleret og betænksom. Hvor længe hun

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

har boet i *Hvidbjerg*, vides der intet om; men nogen Hjemfølelse maa hun have haft til Stedet, siden hun ønskede at dø og hvile paa *Hvidbjerg Hede*.

To hundrede Aar er henrundne, siden denne blodige Uretfærdighed øvedes mod en stakkels værgeløs Kvinde; men over hele Egnen, som var Vidne dertil, lever endnu i Folkeerindringen „den sølle An Dyndbo", takket være den Martyriumskrans, som Traditionen medlidende har slynget om hendes i Sandhed sørgelige Skæbne. Vi vil da høre først Traditionens Beretning og siden de sparsomme Kendsgerninger, som haarde og kolde tilhviskes os fra Domsprotokollens gulnede Blade.

Peder Jakobsen havde i længere Tid lagt Mærke til, at hans Køer nu og da om Natten blev malkede af en eller anden uvedkommende, hvorfor han besluttede at passe Tyven op. Desaarsag kom han en ganske tidlig Morgenstund i Juli Maaned, førend det endnu var blevet rigtig lyst inden for det lave *Nøs*, listende derind og hørte da ogsaa noget Pusleri mellem Kobaasene, sagtens Lyden af Mælkestraalernes Pladren i Mælkespanden, og saa raabte han: „Hvem er det, som malker mine Køer?" — „Aah, thu det er den sølle Ann Dyndbo", blev der svaret. Det var nu alligevel ikke *Anne Dyndbo;* hun laa ganske fredelig og sov hjemme i sin Seng. Peder Jakobsen havde en Daglejerhusmand, som man kaldte *„Laang Laust"*, og baade han og hans Kone havde et „skidt" Ord paa sig. Det var hans Kone, der stjal Peder Jakobsens Mælk, og „Laang Laust" havde indgivet hende, at dersom hun blev overrasket ved den natlige Malkning, skulde hun udgive sig for *Anne Dyndbo* og saa se at smutte bort.

Medens Holmegaardsmanden løb efter en Rundsel og et oprinket Tøjr, hvormed han vilde banke og binde Tyven, løb denne naturligvis sin Vej, og han stormede nu i sin ubeherskede Vrede ind i Hytten til den uskyldige og intetanende Anne Dyndbo, slæbte hende ud af Sengen og

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gennembankede hende. Da Anne havde sundet sig lidt paa den Behandling, kogte Vreden og Hævnlysten op i hende. Hun tog da en Tørveglød i sin Skorstensgrue, listede hen til Holmgaarden og puttede den op under Stuehusets Straatag, som snart efter stod i lys Lue.

Anne Dyndbo fortrød straks efter sin onde Hævngerning, da hun saa Ildens Udbrud. Hun havde altsaa ikke Sind til at udføre, hvad hun i sin første Ophidselse havde tænkt; saa kaldte hun selv paa Folkene, som alle blev reddede, Ilden blev slukket, og der skete saa godt som slet ingen Skade.

Ildspaasættelse og Mordbrand var i hine Tider halsløs Gerning, og da *Peder Jakobsen* jo ikke selv havde en god Samvittighed, fordi han uden Grund havde mishandlet Anne Dyndbo, søgte han at dække sig selv bag hendes Brøde. „Det skal komme til at koste dig din Hals", truede han.

Hun listede da ud til Skive og fortalte hele Sammenhængen for den daværende Herredsfoged, som hed *Peder Michaelsen Dorchæus*, født 16. Juli 1703, By- og Herredsfoged i *Skive* fra 12. Juli 1732 til sin Død den 31. Marts 1758. — Herredsfogden trøstede hende paa det bedste; hun skulde bare, naar hun kom i Forhør, sige ja til alt, hvad han spurgte hende om, saa skulde hun ingen Fortræd komme i; men han har behandlet den stakkels ulykkelige, opirrede og forskræmte Kvinde daarligt, hvis ellers Traditionen farer med Sandhed.

Peder Jakobsen var imidlertid en velholdende Mand, og han havde, siges der, forstaaet at smøre Hr. Dorchæus paa det rigtige Sted for at faa en grundig Hævn over Anne Dyndbo. Da hun saa under Forhørene i Sagen blev spurgt: „Har du gjort det med fri Forsæt og Vilje?" svarede hun efter den hende forud givne Undervisning ja, — og dermed var hendes Skæbne beseglet i Henhold til „Danske Lovs" Udmaaling af Straffen for Mordbrand.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Hun dømtes til at halshugges, andre til Afsky for sin onde Gerning, og hun bad da saa mindelig om at maatte lide Døden og komme til at hvile paa *Hvidbjerg Hede*, hvad man ogsaa lovede hende.

Saa oprandt da „den sølle *Ann Dyndbo*"*s* Dødsdag — en Straf, hvis Grusomhed i Forhold til Brøden vi i vore Dage slet ikke kan forstaa — det var en af Vinterens kolde Dage i første Halvdel af Februar 1744. Men da hun fra den lyngklædte Kæmpehøj, hvorpaa Eksecutionen skulde foregaa, saa sig omkring, udbrød hun i en skuffet og bedrøvet Tone: „Det er jo ikke *Hvidbjerg Hede!*" — Hun befandt sig nemlig paa Salling Herreders Tingsted, *Bostrup Tinghøj*, der jo ogsaa benyttedes som Rettersted for Herredernes Dødsdelinkventer. Den tilstedeværende *Brøndum* Præst, som i Henhold til „Wiberg" maa have været *Bernt Rosenmejer Muldvad*, Sognepræst for *Brøndum-Hvidbjerg* Menigheder fra 1725 til sin Død den 28. November 1762, sagde da trøstende til hende: „Det gør ikke noget, hvor Legemet bliver lagt, naar Sjælen kommer til Gud!"

Førend *Anne Dyndbo* lagde sit Hoved paa Blokken, forsikrede hun de tilstedeværende sin Uskyldighed, da det ikke var hende, der havde malket Holmgaardsmandens Køer, og hun altsaa ganske sagesløs var bleven overfalden i sit Hus og Hjem og derved opirret til den Hævn, hvis videre Følger for de sovende Mennesker inde i Huset hun selv tidsnok forhindrede; men Herredsfogden bed hende af i en skarp Tone, idet han sagde: „Bekendte du ikke selv, dit Skarn, at du gjorde det med fri Forsæt og Villie!" — hvortil Præsten bemærkede: „Her gælder det ikke om at skælde ud, men at føre en Sjæl til Gud!"

Snart efter laa *Anne Dyndbos* Hoved i det grønne Græs paa Tinghøjens Top; men da Blodet i en ganske usædvanlig Grad oversprøjtede alle de omkringstaaende, saa Herredsfogden endog maatte tage hjem i laante Klæder,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

udbrød Skarpretteren med synlig Forfærdelse: „Her flyder uskyldigt Blod!“

Disse Ord blev hørt og fandt Genklang hos den forsamlede Folkemængde og har vedblivende fundet Genklang i Folkeerindringens Dom indtil denne Dag.

„Saa tog de den sølle *Ann Dyndbo* og bar hende „sni“ ned ad Højen og begravede hende i Heden Sønden for“, og der i Lyngen viste man mig hendes Grav, da „min Barndomssol smilte paa brune Hede, og min spæde Fod traadte dens gule Sand“, mens Hjejlen blandede sin tungsindige Klagesang med Lærkens jublende Triller højt over mit Hoved.

„Graven er grøn baade Vinter og Sommer“, sagde man; „det er Vorherres Vidnesbyrd om Ann Dyndbos Uskyldighed!“ Og jeg tænkte derpaa og drømte derom i min Barndom saa mangen en Gang, naar jeg laa i den aflange, græsgrønne Fordybning og stirrede op mod de drivende Skyer, mens Vindens Susen i Lyngtoppene over mit Hoved hviskede saa sagtelig og længe om den stakkels, fattige Kvinde, som slumrede under Mulde, hvor jeg laa, til hendes Minde blev mig kær, og hendes Martyriumskrans i min Barnefantasi skød nye Skud mellem duftende Roser. Jeg forstod vel nok, at *Anne Dyndbo* ikke var uden Brøde, men endnu bedre, at Verdens vilde Vinde og hjerteløse Kast havde tumlet hende mod hendes Villie ind i Ulykken. Derfor fandt jeg, at andre havde større Skyld end hun, og det finder jeg endnu.

Hvad siger saa den gamle Jurisdiktionsprotokol? Ja, Salling Herreders Tingbøger er tavse som Anne Dyndbo selv, da de er forsvundne eller forlængst forvandlet til Aske under Skive Bys forskellige Ildsvaader, og saa faar vi nøjes med Folkeerindringens Tradition.

Dog hvorfor skulde man egentlig tvivle om Traditionens Tilforladelighed saadan i det væsentligste, siden *Anne Dyndbo* nu har formaaet at fastholde den stedlige

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Almues mildeste Dom gennem et Par Hundrede Aar. Det er muligt, at Anne Dyndbos Dommere intet uretfærdigt har begaaet med Villie, men kun har dømt hende som Mordbrænder efter „Danske Lovs" Bogstav; men den Mishandling, som forud er overgaaet hende ganske uskyldigt, den har man forsømt at agte paa. Dette gælder da især Hjemtingets Dommer, *Herredsfoged Dorchæus,* og da han 14 Aar senere, den 30. Marts 1758, hængte sig, som det hed, i sin Skjortekrave, og jordedes uden Sang og Klokkeklang eller Ligprædiken, men „alene med Jordpaakastelse", dømte over hele Sallingland Folkedommen, at Guds Straf havde ramt ham, og det var Samvittighedskvaler over Anne Dyndbos uskyldige Død, der kvalte ham i Rædsel over hendes Forbandelse paa Tinghøj over dem, der ved usande Vidnesbyrd forvoldte hendes Ulykke.

Hjemtingsdommen faldt den 5. August 1743, og det synes egentlig at være hurtig Retsforfølgning, da Ildspaasættelsen i *Hvidbjerg Holmgaard* fandt Sted Natten mellem forudgaaende 7. og 8. Juli. I en Afhandling i „Skivebogen" for 1940 oplyser Cand. mag. *J. C. Hansen* Pag. 78, at „*Peder Jakobsen* var Fæstebonde under Byskriveren i *Skive, Peder Sommer,* Herredsfogdens højre Haand — og det forklarer maaske noget af den Haardhed, hvormed der blev faret frem mod Anne Dyndbo".

Efter den Dom flyttedes *Anne Dyndbo* fra Arresten i *Skive* til *Viborg,* medens Landstinget havde Sagen under Behandling, og en kort Gennemgang af denne findes i Voteringsprotokollen. Anne Dyndbos Aktor var netop denne *Peder Sommer* fra Skive og hendes Defensor Prokurator *Jens Skiærup* i Viborg. Hvad Traditionen altid har hævdet om Annes Uskyldighed, stadfæster i Virkeligheden Jens Skiærups Forsvarstale:

Peder Jakobsen har bekendt, at han før Branden har slaaet hende med en Tøjrekølle — den var jo endda værre end „Rundselen" — og beskyldt hende for at have malket

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hans Køer, skønt baade han selv og hans Moder, Børn og Tjenestefolk tilstaar, at de ikke har set Anne Dyndbo i Kohuset. De hørte kun, at der var et Menneske derinde og syntes paa Røsten og Talen at kende hende, hvad Anne Dyndbo bestemt nægtede. Der foreligger altsaa ikke Spor af Bevis for denne Side af Sagen, Ilden blev slukket, og Skaden var saa lille, at der ikke engang blev gjort „nogen Paastand til Erstatning", ligesom ogsaa Befolkningen har taget Annes Parti.

Jens Skiærup henstiller derfor „allerydmygst, at Underretsdommen vorder formildet", og det skal han have min Tak for i sin Grav. At Landstinget og en kgl. Resolution desuagtet tør dømme Anne Dyndbo til Døden, er mig ubegribeligt.

Dommen findes i Viborg Landstings Domsprotokol 1736—56, Blad 619, og anføres her ordret: „Den 21. Augusti 1743 blev Landstingsrætten betient af de Herrer Justitzraader *Schested* og *Thestrup*, Landsdommer *Trellund* og Etatsraad *Dyssel*. Da efterfølgende Domme blev afsagde: Nr. 5. Velbr. Hr. Amtmand *Müller* paa sit Embeds Vegne contra Delinqventinden *Anne Jensdatter Dyndboe*.

Da det er saavel med Delinqventindens Anne Jensdatter Dyndboes egen Bekiendelse som med lovfaste eenstemmig Vidner beviist, at hun mellem sidstafvigte 7de og 8de Juli sidst om Natten med fri Forsæt haver sat Ild paa Peder Jakobsens Stuehus i Hvidbjerg Bye, og efter egen Tilstaaelse i Forsæt havde at afbrende Gaarden samt at indebrende Peder Jakobsen selv, Hustru, Børn og Folk —, saa tilfindes hun, andre til Afskye, ifølge Loven at have forgiort sin Hals, Hovedet fra Kroppen med en Økse at fraskilles, og Kroppen at brendes, hvorforre Skarpretteren nyder ialt 18 Rdl. Og siden af Acten erfares, at hun intet er eiendes men meestendeelen tigget sit Brød, saa henfalder det øvrige af samme Lovens Articul og desaar-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sage Omkostningen paa Sagen og hendes Execution at udredes af Amtet effter Amtmandens Revision og Approbation. — Dog ingen Execution at ske førend denne Dom allerunderdanigst bliver indstillet til *Hans Kongl. Maiestæts* allernaadigste Resolution, om *Hans Maiestæts* allernaadigst ville formilde Dommen, siden større Ulykke ved Guds Bistand blev afværget — og den indstevnte Dom ved Magt at stande".

Schested. Thestrup. Trellund. Dyssel.

Amtmanden, *Henrik Müller,* indgav derefter i Henhold til Landstingets Ønske, en Benaadningsskrivelse til *Kong Christian den Sjette;* men den allernaadigste Konge resolverede under 20. September 1743, at den sølle Ann Dyndbos Krop maa være befriet for efter Henrettelsen at brændes. Den allernaadigste Naade strækker sig ikke videre.

Saa førtes *Anne Dyndbo* da atter tilbage til Arresten i Skive, hvor hun bevogtedes af Handskemager *Jens Diderichsen* og *Jens Jørgensen Brøndum.* Dagen for Henrettelsen blev bestemt til den 15. November; men takket være de to Vogteres Godmodighed og den spidsfindige Kvindes Listighed blev det ikke til noget den Gang, idet Anne Dyndbo Natten forud for den blodige Dag „fik Lejlighed til at sønderbryde Laasen for Jernet, hvormed hun var slagen om Benene, og derefter af hendes Fængsel bortløb og undkom fra velfortjent Straf". — Det var en slemme Historie for de sølle to, der skulde have passet hende bedre; de dømtes til „formedelst uagtsomt Vagthold over en paa Livet dømt Delinqventinde, *Anne Jensdatter Dyndbo,* som derover echapperede, at have deres Boslod forbrudt, og at arbejde i næste Fæstning et Aar.

Herredsfogden *Dorchæus* var rasende. Han havde selv lejet dem for „nøjagtig Betaling" og indprentet dem, hvor uregerlig denne Kvinde havde anstillet sig udi hendes Arrest i Viborg, hvor hun nogle Gange, uanset deres

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

stærke Arrest havde været paa Færde at brække ud" — ja endog „havde praktiseret Jernet af sig".

I de otte Dage, hun havde siddet i Skive efter Ankomsten fra Viborg, var Jernet aldrig bleven taget af hende „uden den ene Gang, da hun skiftede Lintøj". Anne Dyndbo havde i de første Dage, da hun nu vidste, at hun skulde dø, været afvisende baade mod sine Vogtere og Præsterne, „som gik ustandseligt fra og til hende"; men om Aftenen den 14. November var hun helt forandret over for alle, saa Præsterne forlod hende i Glæde over hendes Omvendelse.

Det led ud paa Natten; Klokken var henad 11, da den stakkels Fange i sin Dødsangst blev tørstig og bad saa mindelig om „et Krus Øl, det sidste". — Hvem kunde have nægtet en „døende" denne Bøn! — Ikke jeg, *Jens Diderichsen* heller ikke. Han listede af Sted ud i Byen for at hente Øllet, og *Jens Brøndum* blev alene med *Anne Dyndbo* saa længe. Da skete noget, som viser, at hun baade kunde handle og tænke med diplomatisk Snedighed, og hvem tør laste hende derfor? Maaske enhver af os, mine Læsere, under hendes Omstændigheder vilde gjort ligesaa, om vi havde haft Mod dertil. Hun kæmpede jo for Livet, som hun fandt, man uretfærdigt vilde berøve hende.

Anne Dyndbo nærmede sig undselig *Jens Brøndum* og betroede ham, at hun trængte saa haardt til at „komme uden for Døren paa Naturens Vegne — hvilket jeg ikke kunde eller vilde nægte hende". Hun var jo belagt med Jern „om Hænder og Fødder".

Da Jens syntes, det varede noget længe, vilde han gaa ud og se efter hende, men traadte i Lænkerne, som laa uden for Døren. — Anne Dyndbo var flygtet i den bælgmørke Efteraarsnat. I Halmen, man havde undt hende til Natteleje, fandt man den sønderbrudte Lænkelaas samt en Dørkrog, hvormed hun havde fuldført Værket. Den

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Laas maa jo — paa godt Jydsk — have været noget „Lapanniværk". Man kunde næsten fristes til at tro, at *Jens Brøndum* har været en svag og medlidende Sjæl og har hjulpet lidt til.

Hele Byen og Omegnen i 2 Miles Omkreds blev straks gennemsøgt af Ryttere med Hunde og osende Tranlygter; men *Anne Dyndbo* havde hyttet sig for denne Gang. — Hendes Vogtere maatte flytte ind i hendes tomme Lejlighed med Udsigt til *Bremerholms* Jern deres Livstid. De slap dog med 3 Ugers Tugthusstraf i Viborg; men alt imens søgte man ivrigen efter „den sølle Ann Dyndbo", hvis Frihed kun varede et lille Fjerdingaar. — Hvor mon Stakkelen har været i denne Tid? Hun maa have haft Venner, som har villet vove noget for hende; ellers synes hun umuligt at have kunnet opholdt Livet gennem Vinterens Hjerte.

Engang i første Halvdel af Februar maa man have fanget Flygtningen, og i Glæden over dette blev de to Vogtere straks benaadede og lukket ud af Viborghuset; men den stakkels fattige og uretfærdigt behandlede *Anne Dyndbo* førtes skyndsomst ud til *Bostrup Tinghøj*, hvor man tog hendes Liv og lagde hende til Hvile under det brune Lyngtæppe. — Et Kongebrev, dateret den 14. Februar 1744, meddeler, at Anne Dyndbo nu er „fakket" og øjeblikkelig henrettet. Datoen for hendes Dødsdag kan man vel ikke komme nærmere.

Endnu skal anføres en Tradition, der vidner om, hvilke Tanker Omegnens Befolkning havde om Anne Dyndbo og dem, der voldte hendes Død: *Peder Jakobsen* blev en fredløs Mand alle sine Dage; han vankede ud og ind og havde ingen Steder Ro, og *„Laang Laust"* hængte sig, siges der. Cand. mag. *J. C. Hansen* i Viborg skrev 1923 i „Skive Folkeblad" en Artikel om Gaarden *„Haldborg"* i *Hem* Sogn, hvori han fortæller følgende: *„Will i Haldborg* havde en eneste meget god Ven, *Peder Pedersen* i *Hvid-*

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

bjerg. Peder var Søn af Peder Jakobsen, der i sin Tid havde faaet *Ann Dyndbo* dømt og henrettet for Mordbrand. Folk mente jo, at hun var uskyldig, og paa Retterstedet skulde hun have lyst Forbandelse og Guds Straf over *Peder Jakobsen* og hans Afkom til 3. og 4. Led. Peder forfulgtes stadig af Tanken om, at hans Fader havde handlet urigtigt og faaet en uskyldig dømt, og han frygtede Forbandelsen, saa han ikke turde sætte Børn i Verden".

Var du end sorteste Synder,
som nogen Tid gemtes i Muld.
Hen til Guds Trone dig skynder!
Han elsker en angerfuld.

Seks Aar senere flyder atter det røde Blod paa Tinghøjs grønne Top, en Erotiktragedie og dens Følger, som udslukte tre Menneskers Liv.

I *Sønder Balling* boede en Mand, som hed *Niels Pedersen*. Hans Kones Navn kender jeg ikke; men hun havde rimeligvis været gift engang før, siden hun havde en voksen Datter, *Kirsten Nielsdatter*, som Niels Pedersen ikke var Fader til. Hvorledes nu Forholdene har været mellem de to Ægtefolk vides ikke, men Stiffaderen kom i hvert Fald paa en Maade til at holde for meget af sin Stifdatter, og Samlivet blev saa intimt, at det efter et Aars Forløb endte med, hvad Loven kalder Blodskam. Sidst paa Vinteren 1750 maatte Kirsten betro sin Stiffar, at hun skulde være Moder ved ham, og efter Dommens Ordlyd synes de to ogsaa at have været enige om, hvad siden skete. Natten mellem Onsdag og Torsdag den 1. og 2. April fødte Kirsten saa et lille Pigebarn, som hun i sin Angst og Fortvivlelse straks skar Halsen over paa, hvorefter hun gemte Liget i Bagerovnen. Dette usikre Gemmested synes at tyde paa, at Kirsten i hvert Fald i Gerningsøjeblikket ikke har raadet over nogen stor Eftertanke. Efter Traditionen var det Kirstens egen Moder,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

der 4 Dage senere fandt Liget i Bagerovnen, og saa meldte hun selv Manden og Datteren, hvad hun vel ogsaa var nødt til at gøre for sin egen Skyld.

I *Balling* Kirkebog findes indført: „Den 3. Maj 1750 begravedes paa *Balling* Kirkegaard det lidet Barn, som var avlet af *Kirsten Nielsdatter* og hendes Stiffader, *Niels Pedersen*". Det var den 5. Søndag efter Paaske.

Niels Pedersen og *Kirsten Nielsdatter* var jo ikke blodsbeslægtede; men i „Danske Lov" henregnes ethvert kønsligt Samliv mellem Personer, der paa Grund af Slægtskab eller Svogerskab ikke kan indgaa Ægteskab, for Blodskam, og Straffen for denne Brøde var i de Tider Døden. De to ulykkelige Menneskers Liv stod saaledes ikke til at redde uden ved Kongens Naade, og den rakte sjældent saa vidt for almindelige Mennesker.

I vore Dage kendes Eksempler paa, at kødelige Søskende eller endog Fader og Datter er faldne for denne heldigvis mellem saa nøje beslægtede i Almindelighed unaturlige Følelse; men vor humane Tidsalder har set lidt dybere i Sjælelivets uudgrundelige Mysterier og afvejer Straffen derefter.

Stakkels Kirsten havde baade Blodskam og Barnemord at sone, og foruden Blodskammen har Niels Pedersen i hvert Fald været vidende om den Forbrydelse, Kirsten fristedes til at øve. Han forhindrede den ikke og har maaske endogsaa styrket hende deri.

Dommen over *Niels Pedersen* og *Kirsten Nielsdatter* findes i *Viborg* Landstings Domprotokol 1736—56, Blad 1008, under 13. Maj 1750, og lyder saaledes:

„Var tilstæde De Hrr. Etatzraader og Landsdommere *Iver Nicolai Schested* og *Peder Marsvin.* — Da effterfølgende Domme blev afsagt: Delinqventerne *Kiersten Nielsdatter* og Stiffader *Niels Pedersen* af *Sønderballing* i *Salling:* Det er saavel af de i Acten førte Vidner som Delinqventernes egen Bekiendelse og Tilstaaelse fuld-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

kommen opliust, at Delinqventinden Kiersten Nielsdatter ei alleene haver bedrevet Horeri og Blodskam med hendes Stiffader Niels Pedersen i Sønderballing, som haver Delinqventindens Moder tilægte og udi levende Live. Samme deres syndige Gierning Faderen Niels Pedersen selv tilstaar at have bedrevet eet Aarstiid, indtil hun er bleven frugtsommelig; og efter at hun hendes Svangerskab havde fornummet sligt hendes Stiffader alleene haver tilkiendegivet, mens fordult og nægtet det saavel for hendes Moder, som hende derom skal have fristet, som alle andre, indtil hun mellem den 1ste og 2den April om Natten i Dølgsmaal haver født et levende Pigebarn, dend hun strax haver ombragt og med en Kniv skaaren Struben ud og udbaaret Barnet og lagt det udi Bageovnen, indtil paa fjerde Dag det blev aabenbaret. — Og som Delinqventerne selv tilstaar saavel for Underrætten som her for Rætten deres syndige Gierning, saa og tilstaar, at Datteren haver aabenbaret hendes Frugtsommelighed og onde Forsæt at dræbe Fosteret.

Saa effter disse Omstændigheder kiendes for Ræt, andre til Afskye ifølge Lovens 6. Bogs 13. Capitul 14. Artikul, at de begge bør have deris Liv forbrudt, saaledes at Delinqventinden *Kiersten Nielsdatters* Hoved bør fra Kroppen med en Øxe at fraskilles og ifølge Lovens Pagina 889 Artikul 7 Hovedet at sættes paa en Stage, og Kroppen at kastes paa en Ild og brændes. — Faderen *Niels Pedersens* Hoved bør ligeledes fra Kroppen at fraskilles med en Øxe og samme tilligemed Kroppen at brændes, — saa og have deres Hovetlod til deres Herskab forbrudt, og niuder Skarprætteren for Executionen paa begge Delinqventerne ialt 40 Rdl.

De paa Delinqventerne anvendte Omkostninger med Delinqventernes Henrættelse, Arrest og Forplegning udreedes af Amtet efter Kongl. allernaadigste Forordning, — siden dend i Acten producerede Registering over Delin-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

qventernes Effecter udviser, at de intet er eiendes — dog først efter Amtmandens Revision og Approbation, og dend indstævnte Dom saaledes ved Magt at stande".

J. N. Schested. P. Marsvin.

Dommen har sagtens været prøvet for Højesteret; men den er jo skrevet lige ud af „Danske Lov", uden at en eneste medlidende eller undskyldende Følelse har faaet Adgang til at præge en Tøddel. Det er jo samme Lov, Højesteret har liggende foran sig, og den har da ogsaa stadfæstet Dødsdommene, som blev eksekveret paa *Tinghøj* en Skærsommerdag Torsdag den 4. Juni 1750. Maaske Højesteret eller den godmodige *Kong Frederik den Femte* naadigst har strøget Tillægsstraffen, at „Kroppen kastes paa en Ild og brændes". — Derpaa synes jeg, at Fællesgravens Udstrækning og Form kunde tyde.

Kirsten Nielsdatter og *Niels Pedersen* hviler tilsammen ved Tinghøjens Fod, en grøn og venlig Plet i Lyngen, hvor jeg alene eller især sammen med Broder Jakob baade som Barn og voksen har ligget mangfoldige Gange og prøvende vejet de to ulykkelige Menneskers Brøde og blodige Straf.

Datidens Justifikation var med Hensyn til Forsvar stillet over for et ganske andet Syn paa Straffens Hensigt end nu om Stunder. Det gjaldt om at statuere et Eksempel, „andre til Rædsel og Afsky", med Kneb af gloende Tænger, Radbrækning og andre gyselige Torturmidler, før endelig Livstraaden huggedes over. Det var Gengældelsens Aand mere end Forbedringens, der prægede Lovene og fandt, at mindst lige saa meget Lidelse, som der var tilføjet andre, skulde den skyldige gennemgaa. Vore Følelser kræver en indgaaende Undersøgelse af Delinqventens hele aandelige og sjælelige Habitus med alt muligt Hensyn til de foreliggende undskyldende Omstændigheder — og at Pinen i hvert Fald gøres kort.

Fortidens Inhumanisme er maaske blevet til Over-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

humanisme; men jeg kunde desuagtet aldrig ønske at faa Dødsstraffen genindført i mit Fædreland. Og hvad hjalp saa alle de afskrækkende Eksempler? Det synes næsten, at Forbrydelsernes Antal og Bestialitet stod i ligefrem Forhold til Straffens Grusomhed.

Jeg ved intet om, hvad Defensor har anført til Undskyldning for *Niels Pedersen* og *Kirsten Nielsdatter*, eller om han i det hele taget har kunnet finde formildende Omstændigheder. — Naar man intet ved, har Tankerne fri Flugt og kan fare viden om: Hvor gamle var Niels Pedersen og hans Hustru? De var Fæstebønder. Der tales i Dommen om et Herskab. Jeg har fundet flere Eksempler paa, at en ung Mand har giftet sig med en langt ældre Enke for Fæstets Skyld — endog et Tilfælde, hvor en Enke paa over halvfjerds for tredie Gang indlader sig i Ægteskab med en Mand, der endnu ikke var naaet de fyrretyve, og som saa naturligvis fik hendes iboende Hus i Fæste. Mon de to selv havde fundet paa dette Giftermaal efter gensidig Tilbøjelighed, eller havde andre været medbestemmende? Hvad kunde der saa ikke ske, hvis den Enke tilfældigvis havde en med Manden omtrent jævnaldrende ugift Datter! Et saadant Forhold er tænkeligt; men jeg ved intet. — Det tjener ikke til Hustruens Fordel, synes mig, hvad Traditionen har bevaret om hende, at den Dag, hendes ulykkelige Barn og Mand led Døden paa *Tinghøj*, „var hun ikke „nære nødt", end at hun stod hjemme i Balling og vaskede af karskens Bælg".

Den fast grænseløse Foragt, man næsten indtil vore Dage har kastet over den ugifte Moder og forførte unge Pige, har vel saa omtrent alle disse afskyelige Barnemord paa Samvittigheden. — Kirstens sidste Brøde er hæslig; men den kunde maaske ogsaa have været undgaaet, hvis Loven havde skelnet mellem en virkelig og uvirkelig Blodskam. Niels Pedersen kan ogsaa have været en samvittighedsløs Libertiner, der har forlokket en enfoldig og uer-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

faren Pige, og saa bliver hans Brøde langt større end hendes. I over 200 Aar har de nu sovet ved hinandens Side, og mine Tanker farer helst ad de undskyldende Stier.

Endnu engang blev Vandringen opad *Tinghøjs* Skraaning en stakkels ulykkelig forført Kvindes sidste ufrivillige Fjed i denne bedrøvelige Verden. En ung Pige, der havde givet sig hen til en Ven, sagtens under favre Løfter om Kærlighed, maa lide Døden for sin Fortvivlelsesbrøde, medens Forføreren toer sine Hænder og faar skjult baade sig selv og sit Navn under en tvivlsom Uskyldighedserklæring. Mon saadan en Mand virkelig nogen Sinde kunde blive glad efter dette? Han maa i saa Fald have faaet Samvittigheden pillet ud af Sjælen.

Hvor ofte har jeg ikke i min Barndom hørt min Moder og de andre Hedebeboere fortælle om *Birthe Boel* og hendes bedrøvelige Skæbne, fortælle med en Undertone af Medlidenhed og Forargelse over, at det ene Menneske kan bringe det andet ind i en saa grænseløs Elendighed og saa endda selv gaa fri. — „Viborg Samler" kalder hende *Bolette,* men hun hed ellers *Birgitte Sørensdatter* og var fra et Hjem, som kaldtes „æ Boel" i *Hestbæk, Rybjerg* Sogn.

Det skæbnesvangre Aar 1778 maa Birgitte have været i Tjeneste hos *Jens Andersen* i *Hestbæk.* Sognepræsten for *Roslev-Rybjerg* var den Gang Provst *Niels Christensen Stjernholm,* en Bondesøn fra *Selde,* som sad i dette Embede fra 1770 til 1818. — Tragedien begyndte Onsdagen den 30. September og aabenbaredes Mandagen den 5. Oktober. — Dødsdommen findes i *Viborg* Landstings Dombog 1774—88, Blad 224 b, og lyder saaledes: „Landstinget (Onsdagen) den 14. April blev Retten administreret af D'Hr. Landsdommere Etatsraad *Schinkel* og Conferentzraad de *Thestrup.* — Da afsagt følgende Domme den 14. April 1779: Nr. 7: Procurator *Valentinsen* af *Randers*

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Actor, mod Delinqventinden Birgitte Sørensdatter af Hestbæk.

Af den Anledning, at *Jens Andersens* Hustru *Anne Pedersdatter* fra *Hestbæk* den 5. Oktober sidst var kommen til Sognepræsten, Hr. *Stjernholm* i *Roslev* og talt noget om Delinqventinden, *Birgitte Sørensdatters* Upasselighed, dog uden at benævne enten hendes Svangerskab eller Barnefødsel, har bemeldte Hr. Stjernholm strax samme Dag begivet sig til Delinqventindens Opholdssted og efter bevægende Samtale med hende bragt det saa vidt, at hun i Koenens Overværelse er fremkommen med hendes døde Foster og tilstaaet hendes Barnefødsel i Dølgsmaal, saaledes som hun selv derefter yderligere ved Rettens Forhør og for Retten ved Tinget offentlig og omstændelig haver bekiendt, nemlig at Delinqventinden den foregaaende 30te September om Morgenen i Eenrom og uden at begære nogens Hielp har født hendes Foster i et lidet Huus strax ved Stueværelserne, samt efter een Fierdedeel Times Forløb, da Fosteret endnu var levende, omdreiet Halsen paa samme, saa at det døde, og derefter henlagde det under noget Halm.

Denne hendes Bekiendelse har hun siden uforanderlig vedblevet, desligeste er det baade med det befundne døde Foster og den øvrige Opdagelse, saavelsom Chirurgi *Thomesens* og Synsmændenes ved Eed bekræftede Forklaringer nøjagtig beviist, at Fosteret har været fuldbaaret og levende fød, ligesom og at dets Dødsaarsage sandsynlig er iværksat paa den indbemeldte voldsomme Maade. „Derfore kiendes hermed for Rett: At Delinqventinden *Birgitte Sørensdatter* bør miste hendes Hals, og Exekutionen at ske med en Øxe, hvorefter Hovedet sættes paa en Stage, og Legemet nedgraves paa Reterstedet ved Natmandens Folk, for hvilket ialt at forrette og besørge Skarpretteren betales 13 Rigsdaler. Desuden bør Delinqventindens Hovedlod og Jord være til Kongen forbrudt.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Iøvrigt saavidt hendes ringe Formue ikke kand tilstrække, udredes alle nødvendige Omkostninger af Amtet efter vedkommende Øvrigheds foregaaende Revision og Approbation. — Da Hiemtingsdommen saaledes, som her anført, er ved Magt kendt. *Schinkel*".

Birgitte Sørensdatters Dødsdom gik derefter til Højesteret. Som Undskyldning for sin Brøde anførte den stakkels Pige, at hendes Barns Fader havde truet med at gøre hende en Ulykke, hvis hun udlagde ham. Det har hun dog alligevel gjort for muligvis at formilde den grufulde Straf; han benægtede pure at have truet hende, og saa nøjes Retfærdighedens Haandhævere med det og lader ham frank og fri vandre videre ud i Verden maaske til nye Forførelser og flere Kvindeerobringer.

Eenstemmig stadfæstede Højesteret Dødsdommen Onsdagen den 6. Oktober 1779, og umiddelbart derefter i det sludfulde Efteraarsvejr engang i Oktober eller November 1779 er *Birgitte Sørensdatter* saa lagt til Hvile med al sin Angst, Sorg og Kvide ved *Tinghøjens* vestlige Fod. Ogsaa paa hendes Grav har jeg leget som Barn og drømt om Verdens Ondskab, Fristelser og Farer saa mange Gange siden.

En uudgrundelig Tradition har knyttet sig til denne sidste Tinghøjtragedie: — *Birgitte Sørensdatter* stod paa Tinghøjens Top, hendes sidste Stund var kommen og alt var rede. Hun stod og stirrede ud over den mørke, brune tungsindige Lynghede efter *Roslev Kirke,* tænker jeg, som ventede hun nogen, og saa bad hun indstændeligen om nogle Minutters Henstand, da hendes Sognepræst, altsaa Provst *Stjernholm,* havde lovet hende forvist at komme til hende i hendes tungeste Stund. Det lod dog ikke til, at Præsten vilde komme; han var endnu ikke i Sigte, og hun gav derfor til en af de hosstaaende, sagtens en Kending, et „sort Tørklæde" med Bøn om at give det til den

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ventede, hvis han kom for sent — hvorefter Birgitte snart havde ophørt at leve.

Umiddelbart efter Henrettelsen kom imidlertid Provst *Stjernholm* ridende tværs over Heden. Hesten var hvid af Skum og vidnede saaledes om et voldsomt Ridt. Provsten modtog Klædet og blev synlig bevæget ved denne *Birgittes* sidste Hilsen. — Saa vred han Klædet i Sønder mellem sine knugende Hænder, vendte Hesten og red samme Vej tilbage uden at indlade sig i Samtale med nogen. — Folketroen har indtil denne Dag haft sine egne stille Tanker ved denne Tradition; en Anelse, som har faaet Vinger ved *Hr. Stjernholms* sjælsoprivende Afsked med *Birgitte Sørensdatter*.

Hvad betyder det sorte Klæde, og hvorfor vred han det itu mellem sine skælvende Hænder? Var det med Villie eller et Udslag af hans Sindsbevægelse? Havde han noget at bebrejde sig selv, som nu skulde være glemt? Det er disse Tanker, som Folkeerindringen har tumlet med siden uden Løsning. Ingen ved noget, og hvad Traditionen har tænkt, har den næppe turdet udtale.

De to har rimeligvis kendt hinanden nøje. Han var efter „Wiberg" Søn af Selvejer *Rasmus Stjernholm* i *Selde* og født 1738, altsaa ved denne Lejlighed 41 Aar gammel. Hendes Alder kender jeg ikke, hun har sagtens været lidt yngre; men *Hestbæk* og *Selde* er Nabobyer, saa der kan godt have været Venskab eller endog Ungdomskærlighed mellem de to. Mere synes jeg ikke, man har Lov til at tænke, og dette er ogsaa nok til i nogen Grad at forstaa *Hr. Stjernholms* Hjertekvide. Maaske var Klædet en Kærlighedsgave fra Ungdommens Dage. Tanker — kun Fantasier og Drømme.

Saa hviler da den stakkels *Birgitte Boel* i sin ensomme Grav ved Tinghøjens Fod uden anden Klokkeklang end den, Barmhjertighedens Fader lod Lærker og Hjejler ringe over hende; men det er ogsaa den kønneste, Kirke-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

klokken ufortalt. Folkeerindringen har indtil denne Dag ligesom bevaret det rædselsfulde Syn af hendes Hoved paa Stagen, denne forsmædelige og Hjertens ufølsomme Tillægsstraf, ligesom Forfølgelsen efter Døden, som ogsaa *Kirsten Nielsdatter* dømtes til. Birgitte skal have været meget smuk, og hendes lange sortebrune Haar flagrede for Vinden, indtil vel det hele væltede, eller maaske har en nærboende Mand gravet Stagen op, da han efter almindeligt Sigende stjal den og lod en Hest slæbe den hjem for at anvende den til en Sule i sin Lade. — Naturligvis lader Folketroen ham slæbe af Sted med denne tyvstjaalne Marterpæl hver evige Nat fra Tinghøj til sit Hjem; men hvis han samtidig med et medlidende Sinds Suk har lagt Birgittes Hoved til Hvile i hendes Grav, skal dette Ran alligevel være ham hjerteligt tilgivet.

Folkefantasiens Forestillinger vandrer som oftest ad ganske uransagelige Veje. — Vi forstaar, at *Anne Dyndbo* faar Lov at hvile med Fred i sin Grav efter den Uskyldighedsdom, Traditionen har ydet hende; men hvorfor Gravens Fred ogsaa har sænket sig over de to fra *Balling*, medens den stakkels *Birgitte Sørensdatter* i Nattens mørkeste Time maa trille af Sted hen over Heden med sit grædende Barn i den Halmbrøding, hvori hun efter Sigende havde skjult det, er mindre forstaaeligt. Deres Brøde var dog ej mindre end hendes. Jeg under dem alle Gravens Fred efter Livets Strid, og nu har vel ogsaa Birgitte faaet Lov at indstille sin natlige Færd; men i min Barndom fortalte de gamle endnu om, hvad de troede at have hørt og set, naar de i Mulm og Mørke maatte vandre ad Hedens ensomme Veje i Tinghøjens Nærhed, og en opskræmt Vibe, Horsegøg eller anden Fugl flagrede med hæse Skrig hen over Lyngen.

Inden vi gaar videre vil jeg fortælle nogle af de sagnagtige Erindringer, som Bostrup Hede naturligvis ogsaa er Hjemsted for:

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Færdedes man ad Vejen mellem *Jebjerg* og *Bostrup Hede* ved Nattetid, kunde det hænde, at man mødte den fine Karet fra *Eskjær*. Den svinger om ad *Brunrøgels Vej* hen til den store bundløse Mosedam, som engang bredte sig ved Foden af *Røgelshøj*.

Et Skrig skingrer ud over Heden — et Plask — og Kareten forsvinder i den mørke Nat ad samme Vej, hvorfra den kom. — Det var den unge dydsirede Adelsjomfru, som i Fortvivlelse over den Straf og Skam, der ventede hende, om hendes Fald kom for Lyset, druknede sit spæde Barn, Frugten af hendes løndomsfulde Kærlighedslykke. Jeg ved intet videre om denne sagnagtige Adelsjomfru, eller hvorfor Sagnet er blevet henført til Bostrup Hede.

Følgende Sagn om Røvere paa *Bostrup Hede* gengives her efter min Moders Fortælling:

I gamle Dage var der saa godt som ingen Beboere, men kun den øde brune Lynghede langs *Skive-Glyngøre* Landevej, omtrent fra *Vium* til *Øksenvad*. Der var rigtig Lejlighed for Skarnsfolk til Overfald paa fredelige Mennesker. I sidstnævnte By boede der saadan en Skidting, der gav sig af med at overfalde vejfarende Folk i Nattens Mørke. Naar Folk om Morgenen drog ad Skive til med deres Kvæg eller andre Handelsvarer, kunde man ofte se ham staaende uden for sit Hus og glane for at tage de vejfarende i Betragtning og ligesom vurdere dem. — Saa var der engang en Kone fra *Navtrup* eller *Vium*, begge Steder nævnes, som kom trækkende med en Ko, som hun skulde levere i *Skive*. Hun blev da ogsaa iagttaget af denne her Røver, og han kom hen til hende og snakkede saa meget kønt, indtil han fik at vide, hvor hun skulde hen med sin Ko, hvad hun skulde have for den, og hvornaar hun mente at kunne komme tilbage. Bagefter kom hun i Tanker om, at han var da saa fælt nysgerrig, hun havde ogsaa hørt om Røveri, og nu anede det hende, at han vist havde ondt i Sinde. Da hun

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hen ad Eftermiddagen listede hjemad, fandt hun paa at gemme Pengene for Koen helt inde under Fodsaalen af sin ene Hose. Vejen var jo lang, og det blev bælgmørk Aften, inden hun naaede over Heden. Da hun saa naaede Korsvejen, hvor senere mit Barndomshjem blev bygget, skød en stor, lang Rækel op af Grøften, greb fat paa hende og slæbte hende et godt Stykke ud i Heden, og hun saa nu trods Mørket, at han var sværtet ganske sort i Ansigtet og lignede en skinbarlig Djævel. Hun blev nu kastet omkuld i Lyngen, og Røveren rev næsten alle Klæderne af hende og overfumlede hende baade foruden og forinden for at finde Pengene; men da han ingen Penge kunde finde, og hun skreg om Hjælp, blev Bæstet omsider bange og løb sin Vej. Hun var næsten mere død end levende af Skræk og Undseelse over hans Nærgaaenhed, men fik sig dog samlet sammen og slap hen til det Hus, der, som før fortalt, laa lige tæt ved, hvor nu *Bostrup Kro* findes. Her boede et Par enlige Folk, som tog sig venligt af hende, saa at hun, efter at have udhvilet lidt, kunde fortsætte Vandringen hjem.

Ogsaa den overalt i Jylland berygtede Tateramazone *„Laang Margreth"* skal have drevet sit Væsen paa Bostrup Hede. I hvert Fald henlagde min gamle Morfader, *Anders Bejler*, et af hendes uhyggelige Overfald paa unge Kvinder der til.

En aften fangede *„Laang Margreth"* og hendes Bande en Pige, som havde vovet sig for sent over Heden. De slæbte hende bort fra Vejen og et Stykke ud i Heden, og da de ingen Penge kunde finde paa hende, tog de alle hendes Klæder. Til sidst trak „Laang Margreth" endogsaa Særken af hende, saa den stakkels Pige nu var ganske nøgen. Pigen græd og bad for sig; men det nyttede intet. Som hun nu stod der og rystede af Kulde, kom „Laang Margreth" med en stor blank Kniv i Haanden. Hun greb fat i Pigens Arm og tvang hende ned i Lyngen. Pigen

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

skreg i Dødsangst; men Røversken sagde: „Skrig ikke saa højt, mit Lam; det er kun et Snit under Hagen — saa er det forbi!" — Hun fik dog ikke sit Forsæt udført; thi just i det samme Øjeblik kom en Karl ridende hen ad Vejen, og Røverne havde i deres Optagethed slet ikke lagt Mærke til ham. — Da han hørte Pigens Dødsskrig, forstod han straks, „hvad Klokken var slaaet". Resolut vendte han sin Hest, vinkede ivrigt med Armen og raabte: „Kom nu Karle saa hurtig I kan. Her har vi dem allesammen!" — Dette Krigspuds lykkedes. — *Laang Margreth* og hendes Bande troede, at Øvrigheden fra Skive var ude efter dem; de slap deres Bytte og tog til Bens udover Heden. — Men Karlen red hen til Stedet og fandt Pigen liggende i Lyngen nærmere død end levende.

Han sprang af Hesten for at hjælpe hende, men Røverne havde taget hendes Tøj med sig. Da svøbte han hende ind i sin store Rytterkappe, løftede hende op foran sig paa Hesten og red af Sted i den mørke Nat, alt hvad Remmer og Tøj kunde holde. Undervejs hviskede han mange venlige Ord til det rystende Pigebarn, der havde lagt sine Arme om hans Hals for at holde sig fast i det hurtige Ridt. Da de kom til hans Hjem, fik hans Moder hende puttet i en varm Seng, og under en kærlig Pleje kom hun snart til Kræfter igen, — og blev senere Karlens Hustru.

Korsvejen, som jeg ovenfor har nævnt, fremkom der, hvor Vejen fra *Jebjerg* til *Oddense* gaar over *Skive-Glyngøre* Landevej. Vi kender vist alle den gamle barnlige Tro, at en Bøn, bedt til Vorherre under et Stjerneskud, vil han bønhøre.

Min gamle Mor fortalte ofte vi Børn, hvad hun oplevede ved denne Korsvej, da hun var en ung, fattig Kone, der intet Hjem ejede, men maatte med Mand og Børn sidde til Leje. Hun kom vandrende forbi Korsvejen en stjerneklar Aften og saa i det samme et smukt Stjerne-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

skud. Da erindrede hun det gamle Ord, strakte sin Arme op mod Himlen og bad: „Kære Gud! Giv os et eget Hjem, om det er aldrig saa lille!“ — Just i denne Korsvejs nordvestlige Hjørne laa mit Barndomshjem, hvor Mor levede i 50 Aar og lukkede sine Øjne den 26. Juni 1923, 90 Aar gammel. Dette Hjem blev for hende og os alle det kæreste Sted paa Jorden, og efter Fars Død den 2. Februar 1896 boede hun alene, mens Børnene forlængst var fløjet fra Reden. Far elskede Træer og fik efterhaanden opelsket en meget smuk Have, den smukkeste paa *Bostrup Hede*, og det var hans største Glæde at gaa og pusle i den i sin Fritid, saa længe han evnede det; og naar Haven var gjort rigtig pænt i Stand, tog han Mor ved Haanden og listede med hende omkring i alle Gangene. Her samledes vi Børn som voksne, saa ofte vi kunde, og i Minderne vil det aldrig forgaa. — Jeg erindrer en venlig Sommeraften ved Solbjergslag, at Far og Mor satte sig ude ved Husets østre Gavl og lyttede ind over den stille drømmende Hede, der alt var sløret i Dæmringens Favn.

Da lød en Fugls — rimeligvis Hjejlens — vemodige Afskedshilsen til den synkende Sol ind til os i dybe vemodsfulde Toner. Jeg synes, jeg kan høre den endnu. Far sad med sin Pibe i Haanden og lyttede til Fuglen tav, men sagde saa skæmtende: „Tænd di Piev, tænd di Piev — ta Hytten aa, ta Hytten aa“. — Det er en gammel folkelig Udlægning af Hjejlens Toner. — Med Lyngen forsvandt vist ogsaa Hjejlen.

Du Lyngens Land, min Barndoms Havn,
o, kunde jeg udi din Favn
endnu engang mig lægge ned til Ro
under Lyngtuens blomstrende Bo.
Mens Klokkelyngen ringede mod Kvæld,
jeg vilde dukke mig i Minders Væld
og drømme om min svundne Barndoms Stund,
mens mit Øje sig lukked til Blund.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Niels Graversen. Død i September 1941, 93 Aar gammel.

Af gamle Niels Graversens Erindringer.

Ved Paula Knudsen.

Fortælleren af efterfølgende Mindebuket, den gamle Gartner og forhenværende Furbo Niels Graversen, var født i 1848 og tilbragte sin Livsaften i Brabrand ved Aarhus.

Hvad Jens Bak fortalte

Po Hwirp Gaard boed manne Smofolk, dæ eet haaed aant aa løw aa ænd Fiskeri. I meld dæm wa dæ jen dæ hied Niels Kristian, som bløw kaldt for Laang Niels Kristian, aa hans Kuen bløw kaldt for Smal-Ann. Niels Kristian var en Gavtyv som møj gjan vil lav Komærs. Jen Awten da han kam hjem fræ æ Fywwer, skul han ha Kol the hans Nætter. Smal-Ann haa lig øst dem op,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

aa de wa møj warm. Saa sejer Niels the hans Kuen: „A wol lig goo the Grandaer, mæns æ Kol svals". Niels gik the Grandaer aa kam the aa spil Kwot, aa han kam eet hjem farr laant ud po æ Næt. Smal-Ann wa gawen i Sæng aa haaed fot en laang Søwen, da Niels kam aa saa lisse stel: „Æ ær Koel no swalst?" — — — Niels Kristian drownt i æ Narbrænning. Aa det gik sødden thel. Jen Daa han wa the Staang, kam han i Tanker om hen po æ Attermeje, the han vild kjøre hjæm. Han tov æ Pigkjæppe aa sat sæ po æ Slee, aa saa kjor han los atter Land; mæn dæ wa æn Hwol i æ Is, som han eet laa mærk the, aa den kjor han i aa drowned.

Gamle Eske

Gamle Eske boede i den nordligste af de tre Bjerregaarde paa Fur. Han var en Original, men vittig og oplagt til at drive Løjer med Folk, selv om det undertiden kunne faa de alvorligste Følger. Gamle Eske havde en Søn, som han kaldte for Waa Jakob (vores Jakob). I Gaarden var et Møddingshul, som om Vinteren var fuld af Vand og Ajle. Efter endt Tærskning af Byg blev Avnerne kastet i dette Hul, der derved fik Udseende af at være en kompakt Masse. En Dag efter en saadan Brolægning stod Eske i sin Gaardport og saa to Skoledrenge komme gaaende. Det kunne blive Løjer at se dem løbe i Møddingshullet. Han begyndte at raabe: „Waa Jakob, ka do hold ham! Hold wal ve ham". „Hva æ det?" sagde Drengene. „Aa, det ær æn gammel Hanmaar, Waa Jakob haa fot fat i". „Skynd jer aa hjælp ham, sæt bare lige til, Drenge". Drengene, der ikke anede, at der var Vand under Bygavnerne, løb lige ud i Møddingshullet, og de kom til at se ud som Pindsvin. „Ha, ha", grinte Eske af Drengene, der blev kloge af Skade og gik slukøret bort. Eske havde narret dem.

En anden Gang, det var i Sommertiden, da var en

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Gaardmand i Besøg hos ham. Han skulle med ud i Marken og se paa Kreaturerne. „Det var da æn kjøn Tyr, do haar Eske", sagde den Fremmede. „Ja, do kan trow, han er go'e, no ska do li si" sagde Eske, og henvendt til Tyren sagde han Bu'r. „Bur'r", sagde Tyren, sænkede Hovedet og sprang lige imod dem, og tilmed sprængte den Tøjret. Den Fremmede sprang over et Dige og dækkede sig bag nogle Pilebuske, men Eske maatte danse rundt med Tyren, han var dog saa heldig at have faaet fat i dens Hale, og han holdt fast, indtil der kom Hjælp, det var jo Livet om at gøre. „Hvad tænkte du paa, da Tyren var efter dig?" spurgte den Fremmede senere. „A tink a haa'en Forhaands mæ æ Svæn", svarede Eske.

Taterbesøg paa Fur

Der kom undertiden paa deres Omvandring Taterfolk eller Rakkere til Fur, men dog ikke i store Flokke som forhen. Der var jo gjort Jagt paa dem ude paa Alheden, og „Laangmagret" var forlængst puttet i Viborg Tugthus. Det var imod Slutningen med Tatere paa Heden, ligesom det ogsaa var imod Slutningen med Lyng paa Heden. Følget bestod i Reglen kun af en Mand med Glarkiste paa Ryggen og af to Kvinder hver med et Barn i en Pose paa Ryggen. Naar de tiggede eller falbød deres Varer løb Munden paa dem som en Møllekværn, og vi Børn morede os med, naar de var gaaet, at efterligne deres Udtale og gengive den: „Ska I haa nove Vinnevær kittet! Hør bette Muer, ska do et ha none Hæjter og gue Hoespinn". Det var især to af disse Rakkere, der jævnlig besøgte Fur. Det var Rakker-Mads („Pludder-Mads" fra Vinde Fattighus) og „Lam-Dorre". Hun havde Kommandoen, thi uagtet hun var lam, var hun dog den stærkeste. Mads vilde gerne have en Dram, men fik han for mange, blev han modig og vilde raade, hvilket Dorre dog ikke vilde tillade. Ved Hjælp af sin Kjæp fik hun

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

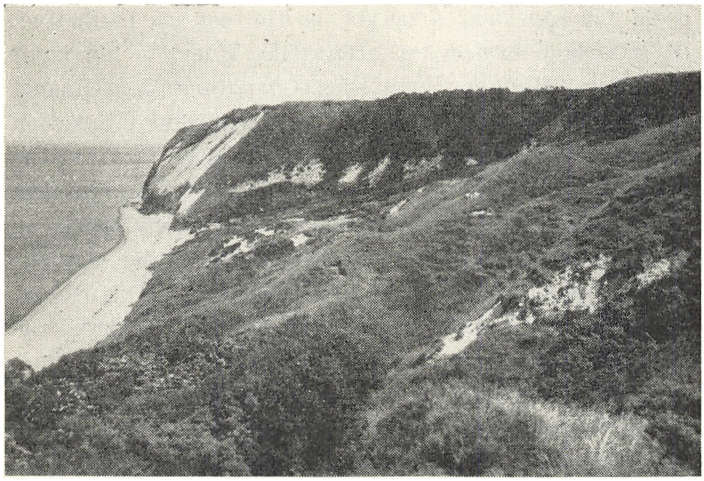

Nordkysten af Fur med sin storslaaede Natur

ham snart paa andre Tanker. — Svup, Svup. „Æ do fuld, æ do towle! A ska gi dæ!" Saa var Mads igjen saa from som et Lam.

En omvandrende Taterkvinde, der engang overnattede i en Lade paa Fur, fødte der et Drengebarn. Det blev Fur Sogn en dyr Historie, thi efter omkring 30 Aar fik Fur Sogneraad Meddelelse om, at en Mand, barnefødt paa Fur, med Kone og Børn, var hjemfalden til Forsørgelse her i Sognet. Det var Taterkvindens Søn, der nu efter saa mange Aars Forløb kom tilbage for at sige Furboerne Tak, fordi han havde faaet Lov at komme til Verden i Laden dernede i Nederby. Og om de saa var saa venlige at skaffe Husly samt Mad og Klæder til ham og hans Familie. Det lille Fattighus paa Hvirpgade havde staaet ledig i mange Aar. Der blev Familien indkvarteret.

Hvad Søren Hansen fortalte

Niels Nix boed i Debel, po æ Bak noren æ Katdam. Han bøgged Baad, aa saa haad han æn Lø'ed the æn Par

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Kyer, saa han klaared sæ got, aa tint eet saa fo Pæjing. Æ Nix-Navn haa'ed han atter hans Muer, fo hin kaldt di Ma'nix. Hun var gyvt ajen Gaang mæ Jens-Haang, aa di bow'ed som Awtægtsfolk i æ Wejsterhus. De wa jen Winter Niels Nix'es Kyer wa bløwen luse, han fæk no Rotkrud we æ Dyrlæge i Skyw, han sku tow (vaske) dem i. Det bløw koged i æn Gryed, aa æ Kyer bløw towed, aa de gik osse got nok. Han skylled osse æ Gryed o igjen; men det haa'ed nok ett wot saa gue, som de skull vær, for æ Daa atter, da di koged Grød i den saa'm Gryed the djer Aftægtsfolk, da bløw di saa møj sy'eg aa de Grød, aa trowed the di skull dø mæ-de-saa'em. Men saa fæk Niels Nix tylled no sød Mjælk i dem, aa det hjalp; aa Ma'nix aa Jens-Haang di løwed i manne Oer dier atter.

Hvad Jens Kristians Kone „An-ma-gret" i Debel fortalte

„Dengang Frederik den 7de og Grevinde Danner var i Besøgelse paa Fur, var A klædt ud som Brud med Brudekrone. Saadan kaldte vi en Walk. Og der var to andre Piger klædt paa som Brudepiger. Det var for at vise de kongelige Gæster Furboernes Højtidsdragter. Nationaldragten var paa den Tid endnu ikke gaaet af Mode, men det varede ikke længe derefter, inden de unge Piger skiftede Nationaldragten med en moderne Klædedragt. Vi skulle samles med de kongelige i en Dal ved Rødsten, hvor der var lavet Plads til Dans. Der var ikke mange Furboer hjemme den Dag. Baade Frederik og hans Kone saa saa glade og fornøjelige ud, og der var ingen Storhed. De snakkede med os og spurgte os ud, og lo af hvad vi fortalte dem. Kongen gav mig en Specie og spurgte, om jeg havde et Sted at gemme den. A sagde nej, og a troede heller ingen, a havde. De fik Rødspætter til deres Unden (Middagsmad), og dem roste Kongen, men de var baade friske og gode, for de var lige kommen fra Fjorden. Den

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ældste Furbo dengang var „Bette Brink" (Niels Nielsen Brink), han havde været med i Krigen 1801, da Englænderne angreb den danske Flaade i Kongedybet. Og han har ogsaa digtet en Vise i Anledning af det kongelige Besøg, den begyndte saadan: „I mange Aarhundrede". Bette Brink havde Kongen en lang Snak med, han havde jo ogsaa oplevet meget. Grevinde Danner sagde til mig, at hun kunne ønske sig at eje saadan et Brudesmykke, som vi brugte, det var Valken, hun mente. Der blev siden sendt een over til hende, den ligger nu paa et Museum derovre. Kong Frederik indristede sit Navn i Rødstenen. — Den Dag, blev der snakket om længe efter paa Fur, sagde An-ma-gret".

Gartner Niels Graversens Furbodigt

Jeg elsker dig „Limfjordens Perle",
Fur, med sin stenstrøede Strand,
thi der har min Vugge gynget
paa Lergulvets hvide Sand.

Jeg mindes den gamle Stue
med de mange, gamle Ting.
Tallerk'ner hængt under Loftet
og Kobberting rundt omkring.

Jeg mindes den grønne Ager
ved Svarr'bakken mod Vest,
og den sorte Ko, som gumled
Kløver, som hun kunde bedst.

Jeg mindes de lyngklædte Bakker
paa Øen oppe mod Nord,
og Rødstenen under Bakken
hvor Trolden, Bjergmanden bor.

Man skuer ud i det fjerne,
langt ud over Mors og Thy,
og skimter Vesterhavs Klitter,
nedenunder Thisted By.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Jeg elsker den gamle Kirke,
hvor Taarnet peger mod Sky,
den store Klokke, der ringer
hver Morgen til Bøn paa ny.

Jeg mindes den gamle Klokker,
Jens Stouby var det, han hed;
jeg fulgte ham tit til Ringning
ad Stigerne op og ned.

Du Vandrer, som Fur mon betræde,
stig op paa dens højeste Plet.
Betragt derfra Limfjordens Perle,
det Syn du ej glemmer saa let.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

NAVNELISTE

AA

Aakjær, Jeppe 87, 88.
„ Svend 7, 10.

A

Ammentorp, A., Præst 43.
Andersdatter, Maren 87.
Andersen, A., Smed 50, 51, 52.
„ H. C. 29.
„ Jens 105.
„ Lars, Smed 56, 57, 58, 60.
„ Rogert 19.
Anmagret 118.
Anne fra Kløvenborg 88.
Arentzen, P. 51.

B

Bahnson, L. F., General 43, 46.
Bak, Jens 114.
Balleby, B., Lærer 68, 69, 70, 71, 72, 75.
Bechgaard, J. J., 90.
Beck, Tyge M. 31.
Bejler, Anders 111.
Bent (Lægbroder) 28.
Bering, F. V., Propr. 43.
Bertilsen, Jes 32.
Biauer (Bæver) 21.
Bjerregård, Niels P. 7.
Bjørn, M. V., Propr. 43.
Bleg, Peter 24.
Boel, Birthe 105 ff.
Bokelmann, F. 59.
Bom, Kaj 80.
Borres, N. L. 44.
Boye, C. 15.
„ J. G., Købmd. 43.
Bratze, Lars Nielsen 32.
„ Niels 24, 32.
Bretton, L., Amtmand 46.
Brøndum, J. J., Kobbersmed 97, 98, 99.
Bugge, Niels 25, 26.
Buggi, Mikkel 24.
Bygh, Chr. 31.
Bøtcher, H. J., Præst 43.

C

Carstens, F. C. 36, 59.
Cecillia, Frue, 19.
Christensen, A. 59.
„ Arthur 77.
„ J. 60.
„ J., Lærer 44.
„ Johs. 36, 37.
„ Olle 44.
Christoffer II 22, 23.
Cæsar 61, 62, 64.

D

Dahl, H. H., Propr. 43.
Dannebod, Thyra 15.
Danner, Grevinde 118, 119.
Diderichsen, J. Handskem. 97, 98.
Dige, P. E., Købmd 43.
Dodt, Beatus 77.
Dorschæus, P., Herredsf. 92, 95, 97.
Due, Jens 29.
„ Mette Jensd. 29, 30.
Dyndbo, Anne 87 ff.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Dyndbo, Jens 89.
„ Mette 89.
„ Peter 89.
Dyssel, Etatsr. 96, 97.

E
Ebbesen, Niels 23.
Eberlin, Herredsf. 40, 45, 46.
Eberstein, A. A. 19.
„ Ludvig Albertsøn 19, 23, 24.
Ellekilde, Hans, Arkivar 61, 64, 67.
Erik af Pommern 30.
„ Hertug 22.
„ Menved 22.
„ Valdemarssøn af Sverige 24.
Eriksdatter, Susanne 89, 90.

F
Faber, J. H., Propr. 43, 46.
Fibæk, Frederik 86.
„ Jacob 86.
„ Margr. 86.
„ Severine 86.
„Flæskfod", Jens 71.
Frederik VI 38.
„ VII 118.
Friis, Amalie M. 43.
Frisenberg, D. F., Præst 41.
Frøj 67.
Frøslev, Ane D. 49.
„ Dorthea 49.
„ Karen 49.
„ Lars P., Smed 49, 52, 53, 54, 55, 60.

G
Gamle Eske 114.
Gert, Greve 23.
Glob, Albert 29.
„ Melchior 29.
„ Oluf P. 29.
Glud, Chr., Præst 72, 73.
„ Rebekka 75.
Gnupa, Konge 14.
Gorm den Gamle 14, 15.
Godtfred, Konge 21.
Gram, Konge 62.
Graversen, Niels 114 ff.
Guld-Harald, Prins 15 f.

H
Halling, Brigader 61.
Hans, Præst 24.
Hansen, Dorthea, Enke efter Brucelius 42.
„ Hans, Prior 24.
„ J. C., Mag. 6 f, 95, 99.
„ Søren 117.
Hakon Jarl 15.
Hanghøj, Lovise 72, 74.
Harald Graafeld 15.
„ Haarderaade 16.
Harrestrup, M. 44.
Hase, Peder 28, 29.
Hedegaard, C. D. 85.
Heimdal 67.
Hendriksen, Chr., Bogbinder 20.
Henrik, Præst 24.
Hertel, A. W., Præst 43.
Hinge, S. C. 41.
Holberg, Ludvig 78.
Holm, A., Præst 43.
Hvass, Niels 28, 29, 30, 31.
„ Peder 24.
Høg, Bo, til Tanderup, Ridder 24.

I
Inger, Frue 19.

J
Jacob (Moltke), Bisp 24, 85.
Jacobine, Præstedatter 74.
Jacobsen, P., Møller 44.
„ P. 44.
„ Peder 90 ff.
Jensdatter, Dorthe 87, 88.
Jensen, Anders 24.
„ Chr. 44.
„ Isak 36, 59.
„ Jens 44.
„ Laust 88.
„ M., Propr. 42, 43, 46, 47.
„ Mads 44.
„ Mathias 32.
„ Søren 35.
Jespersen, Anders 75.
Jeppesen, Christian 38, 40, 42.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Jeppesdatter, Ane 41.
Jepsdatter, Anne 85.
Johansen, J., 43.
Jordan, Præst 24.

K

Kabel, Lyder 29, 30, 31.
Kalv, Jens 19.
Knud den Hellige 16.
Knudsen, Gunnar 67.
„ J. C. 60.
Korsholm, Lærer 68.
Krabbe, Mikkel Jensen 24.
Krag, Kirstine 29.
Kristensen, Evald T., 67, 76, 77, 78.
Kristus 61, 62.
Krogh, Chr. 51, 52.
Kruse, A. P., Propr. 43.
„ Oberstl. 88.
Kusk, K. C. 44.
Kynde, Jes 31.

L

Laang Laust 91, 99.
„ Margreth 111, 112.
„ Niels 114.
la Cour, J. C. 59.
Lahde, G. L. 42.
Lam-Dorre 116.
Lange, Anna 29.
Lauritzen, Chr., Godsejer 71, 72.
„ Jens 72.
Laursen, Anders 35.
„ Chr., i Gammelgd. 43.
Limbæk, Thimme 26.
Linborg, Chr., Hestehdl. 43.
Lindhard, Prof. 77.
Lucie, Frue 19.
Lundsgaard, K., Propr. 43.
Luther, Martin 74.
Luund, J., Vognm. 43.
Lykke, Jens, Ridder 24.

M

Madsdatter, Anne 85.
„ Mette, 85.
Marsvin, Peder, Landsd. 101, 103.
Marthensen, Hans 38, 42.
Mette, Frue 33.
Mulvad, B. R., Præst 93.
Munch, Peder 90.
Munk, Mogens 30.
Müller, Amtmd. 96, 97.
Møller, K. J. 44.

N

Neie, P. C. 48.
Net, Niels 21.
Neve, Peder 24.
Niels Kristian 114.
Nielsdatter, Kirsten 100 ff.
„ Margr. 90.
Nielsen, Amdy 31.
„ (Bugge), Jacob 24, 26.
„ L. 44.
„ N. A. 55.
„ O. 28.
Nix, Niels 117.
Nørgaard, Th. 44.

O

Odgaard, Peder 56.
Odin, 66, 67.
Ollesen, Chr. 44.
Olrik, Axel 61, 64, 67.

P

Pedersdatter, Ane 106.
Pedersen, Anders 90.
„ J. 44, 59.
„ Jacob 39.
„ Jens, Lærer, 38, 39, 40.
„ Niels 44, 100 ff.
„ P. 99.
Pludder-Mads 116.
Plutarch 62.
Pontoppidan, Morten 78.
Poulsen, Ejnar, Lærer 88.
Povlsen, Jens 30, 31.
„ Jes 33.
Prokop 66.
Pyndt, O. P. 59.

R

Rantzau, Fr., Oberstl. 89.
Reffsgaard, M. Marinus, Arkæolog 5.
Rostrup, Frue, g. m. Niels Hvass 29.
Rørgaard, P. P. 44.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

S
Sachs, Aug. 79.
Schinkel, Landsd. 105, 107.
Schourup, T., Fabrikant 52.
Schütte, Gudmund 6 ff.
Sillfraskalli, Sagnkonge 14.
Simon i Blæsbjerg 32.
Skarpenberg, Gotskalk 5.
Skeel, Anders 29.
Skiærup, J., Prok. 95, 96.
Skow, C., Propr. 43.
Skyum, A. C. 59.
Smal-Ann 114.
Smed, J. N. 89.
„ Per 31.
Sommer, P., Byskr. 95.
Stigssøn, Chr. 24.
Stjernholm, N. C., Provst 105, 106, 108.
„ Rasmus, Selvejer 108.
Stouby, Jens 120.
Stougaard, P. J., Præst 43, 46, 47, 48.
Svend Estridssøn 16.
„ Tveskæg 16, 20.
Søndergaard, Kr. 59.
„ P. 52.
„ P. L. 60.
Sørensdatter, Birgitte 106 ff.
Sørensen, Aage 77.
„ Jeppe, Smed 40, 41, 45, 46, 47, 48, 49.
„ Otto L., Litterat 29, 32.

T
Thamis, Anders 31, 32.
Theilgaard, J. C., Købmd. 43.
Thestrup, Justitsr. 96, 97.
Thomas, Præst 24.
Thomesen, Chirurg 106.
Thomsen, Ane M. 53.
„ Vilh., Tandlæge 22, 26.
Thor 63, 64, 66.
Thordal, Chr. 87, 88.
Thorstensen, Powel 30.
Torben, Præst 24.
Tovt, Chr. 44.
Tranberg, H. 55, 60.
Trellund, Landsd. 96, 97, 105.
Tækker, Karen 87, 88.
„ Peder 87, 88.

U
Ulfstand, Gregers 29.

V
Valdemar Atterdag 24.
„ Hertug 22.
„ Sejr 8, 20.
Valentinsen, Prok. 105.
Vestergaard, A. 50, 51.
Vistisen, V. 44.

W
Walde 63.
Wassgaard, S. 43.
Wiberg, Præst 93.
Will i Haldborg 99.
Winstrup, O. J. 37, 59.

Ø
Øgaard, Søren P. 76, 78, 79.
Østergaard, A. 60.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

HISTORISK SAMFUNDS STYRELSE

I Foreningsanliggender bedes man henvende sig til Formanden, Førstelærer J. C. Krogh, Tøndering pr. Durup, og Kassereren, Otto L. Sørensen, Frederiksgade 4, Skive.

Bidrag til Aarbogen bedes sendt til Formanden, Førstelærer J. C. Krogh, Tøndering pr. Durup (Redaktør), eller til Udvalgsmedlemmerne, Godsejer, Dr. phil. Gudmund Schütte, Eskjær pr. Jebjerg, og Litterat Otto L. Sørensen, Frederiksgade 4, Skive.

Den øvrige Bestyrelse bestaar af fhv. Redaktør ved „Skive Avis" H. P. Kristensen, Provst S. Johs. Hansen, Jebjerg (Næstformand), Førstelærer Kaj Enna Jensen, Lihme pr. Lihme, og Lærer Svend Mortensen, Norgaardsvej 6, Skive (Sekretær).

TIL MEDLEMMERNE

Findes der i Deres Gemmer gamle Billeder fra Skive og Oplandet Salling og Fjends, enten Gadebilleder, Gaarde, Personer, Gruppebilleder eller andre lokale Fotografier, som vi kan laane og benytte, bedes disse venligst sendt til Kassereren. Samtidig oplyses, at ældre Aargange af vort Samfunds Aarbog „Skivebogen", kan faas i meget begrænset Antal, gennemgaaende for 4 Kr. pr. Eksemplar. Af udsolgte Aargange forsøges skaffet pæne, antikvariske Eksemplarer à 10 Kr. pr. Eksemplar plus Porto. Se anførte Fortegnelse. Al Indbetaling foregaar nemmest og billigst pr. Giro Nr. 38999 til Kassereren for Historisk Samfund for Skive og Omegn, Otto L. Sørensen, Frederiksgade 4, Skive.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

BOGSALG

Så langt Oplaget rækker, sælges nedennævnte Bøger til følgende Priser:

10 Kr. „Skivebogen" (Historisk Aarbog) 1913—20, antikvarisk og sjældne. Heri de eftertragtede Artikler af Jeppe Aakjær.

7,50 Kr. „Gamle Skive", smukt Billedhefte med 100 forsvundne Skivepartier, af Otto L. Sørensen. Kun faa Eksemplarer tilbage.

5 Kr. „Udvalgte Epistler", Jubilæumsbog paa 610 Sider af Gudmund Schütte, før 24 Kr. Et begrænset Antal velligligst stillet til Raadighed for Samfundet af Forfatteren.

4 Kr. „Skivebogen" (Historisk Aarbog) 1911—12, 1921—31 og 1933—52 og 54. Bogen for 1955 koster 6 Kr. I Aargangene 1921—26 de eftertragtede Artikler af Jeppe Aakjær.

4 Kr. „Danmarks Riges middelalderlige Breve" (for Viborg Amt).

4 Kr. „Jul i Skive" pr. Ekspl. af Aargangene fra 1930—55, nogle ret sjældne. Redigeret af Otto L. Sørensen m. fl.

4 Kr. „Af Skives Historie" af Niels P. Bjerregård. Fylder hele „Skivebogen" 1947.

4 Kr. „Liv og Virke", Jubilæumsbog om Børstefabrikant A. P. Pedersen, Skive, af Niels P. Bjerregård. Fylder hele „Skivebogen" 1949.

4 Kr. „Af Rødding Sogns Historie" af Niels P. Bjerregård. Fylder det meste af „Skivebogen" 1950.

2 Kr. „Jenlefesterne" af August F. Schmidt, nu sjælden.

2 Kr. „Salling Banks Historie". Jubilæumsskrift af Niels P. Bjerregård.

1,50 Kr. „Tolv Sandheder om Sønderjyllands Danskhed" af Gudmund Schütte.

1 Kr. „Danmarks Saga i 500 Ord" af Gudmund Schütte.

1 Kr. „Hvad fortæller Skive-Egnens Stednavne os?", af Svend Aakjær.

0,75 Kr. „Danisk Landnam i Østjylland" af Gudmund Schütte.

0,75 Kr. „Historisk Oversigt til Danmarks Riges Breve".

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

SKIVEBOGEN

udsendes til Samfundets Medlemmer. Kontingentet er kun 6 Kr., og Indmeldelse kan ske til Kassereren Otto L. Sørensen, Frederiksgade 4, Skive, til hvem ogsaa al Henvendelse angaaende Ekspeditionen bedes sendt, samt til hvem Tidsskrifter og Bøger bedes adresseret. Indmeldelser modtages ligeledes af Styrelsens Medlemmer og Samfundets Repræsentanter i Sognene i Salling og Fjends.

Gdr. Laust Madsen, Aasted pr. Durup.
Gdr. Holger Overbæk, Resen pr. Skive.
Gdr. Jeppe Nielsen, Nautrupgaard pr. Durup.
Gdr. Gerhard Svenningsen, Ramsing pr. Ramsing.
Gdr. Esper Espersen, Hesthøjgaard, Roslev.
Gdr. Hans Jepsen, „Syvtallet" pr. Roslev.
Fhv. Gdr. Kr. Svejgaard, „Dannehave", Otting pr. Balling.
Førstelærer Kaj Enna Jensen, Lihme Hovedskole pr. Lihme.
Førstelærer J. C. Krogh, Tøndering pr. Durup.
Lærer N. K. Nielsen, Sæby pr. Durup.
Lærer Esper L. Dalgaard, Lyby pr. Lyby.
Lærer S. Rasmussen, Vridsted pr. Skive.
Pens. Lærer Mikkel Pedersen, Stoholm, Jyll.
Fhv. Uddeler Carl Jensen, Lem pr. Brodal.
Bogbinder Axel Nielsen, Rødding pr. Spøttrup.
Proprietær Chr. Lybye, Haldborg pr. Skive.
(Flere Tillidsmænd modtages gerne i øvrige Sogne).

Se efter, om De mangler tidligere Aarbøger eller Skrifter. De kan ogsaa forlanges gennem Byens Boghandlere.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

INDHOLD:

Otto L. Sørensen: Skive Kirkebakke som Folkeborg 5
Andr. Sidelmann: Fra gamle dokumenter om Sønder-Andrup, Ramsing 28
Jens Østergaard: Træk af svingplovens historie fra det vestlige Fjends herred 34
Gudmund Schütte: Gottjods ældste Guder 61
Marie Jespersen: Erindringer fra min Skolegang i Jebjerg 68
Gudmund Schütte: Folkelige Egns-Indbyggernavne 76
Chr. Wammen: Ekko fra den gamle Bostrup Hede 81
Paula Knudsen: Af gamle Niels Graversens Erindringer 114
Navneliste 121

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK